

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII

Istorie

Manual pentru clasa a XI-a

Ioan Ciupercă
Elena Cozma

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII

Istorie

Manual pentru clasa a XI-a

Ioan Ciupercă
Elena Cozma

Redactor: Lia Decei

Tehnoredactare computerizată:
Jora Grecea

Coperta: Valeria Moldovan

Pentru comenzi și informații,
adresați-vă la:
Editura CORINT EDUCAȚIONAL
– Departamentul de Vânzări
Calea Plevnei nr. 145, sector 6,
București, cod poștal 060012
Tel.: 021.319.88.22,
021.319.88.33, 0748.808.083,
0758.225.443
Fax: 021.319.88.66,
021.310.15.30
E-mail: vanzari@edituracorint.ro
www.grupulcorint.ro

Tiparul executat la:
FED PRINT S.A.

Manualul a fost aprobat prin Ordinul ministrului educației și cercetării nr. 4446 din 19.06.2006, în urma evaluării calitative organizate de către Consiliul Național pentru Evaluarea și Difuzarea Manualelor, și este realizat în conformitate cu programa analitică aprobată prin Ordin al ministrului educației și cercetării nr. 3252 din 13.02.2006.

Manual revizuit în anul 2007.

Date despre autori și contribuția lor la elaborarea manualului:

Prof. dr. **Ioan Ciupercă**, Facultatea de Istorie, Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași; autor a numeroase lucrări, printre care: *Totalitarismul. Fenomen al secolului XX* (Iași, 1996); *Ascensiunea nazismului* (Iași, 1996); *România în fața recunoașterii unității naționale. Repere* (Iași, 1996); *Opoziție și putere în România anilor 1922 și 1928* (Iași, 1995). A elaborat capitolele 1-3 și 8.

Elena Cozma, profesor gradul I, Liceul „Al. I. Cuza” din Iași, autoare a mai multor lucrări, printre care: *Istoria religiilor. Manual opțional pentru liceu* (Ed. Polirom, 2000), *Manual de istorie pentru clasa a XI-a, an de completare SAM* (Institutul European, 2005), coautor al *Dicționarului enciclopedic școlar* (Ed. Ana, 2004). A elaborat capitolele 4-7 și fișele de evaluare.

Referenți:

Prof. univ. dr. Gheorghe Iacob,
Facultatea de Istorie, Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași

Prof. gr. I Viorica Gogu,
Colegiul Tehnic de Electronică și Telecomunicații din Iași

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Istorie: manual pentru clasa a XI-a / Ioan Ciupercă;
Elena Cozma. – București: Corint Educațional 2014
ISBN 978-606-8609-75-1

I. Cozma, Elena

94(100)(075.35)

Hărțile au fost reproduse după M. Manea, A. Pascu, *Atlas școlar de istorie universală*, Ed. Corint, 2005.

ISBN : 978-606-8609-75-1

Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate
Editurii CORINT EDUCAȚIONAL, parte componentă
a GRUPULUI EDITORIAL CORINT.

Deșteaptă-te, române!

Versuri: Andrei Mureșanu

Muzica: Anton Pann

Deșteaptă-te, române, din somnul cel de moarte,
În care te-adânciră barbarii de tirani!
Acum ori niciodată croiește-ți altă soarte,
La care să se-nchine și cruzii tăi dușmani!

Acum ori niciodată să dăm dovezi la lume
Că-n aste mâni mai curge un sânge de roman,
Și că-n a noastre piepturi păstrăm cu fală-un nume
Triumfător în lupte, un nume de Traian!

.....
Priviți, mărețe umbre, Mihai, Ștefan, Corvine,
Româna națiune, ai voștri strănepoți,
Cu brațele armate, cu focul vostru-n vine,
„Viață-n libertate ori moarte!” strigă toți.
.....

CUPRINS

Capitolul 1

Europa și lumea în secolul al XX-lea	6
Dominația Europei asupra lumii.....	6
Erodarea dominației Europei	10
Europa începutului de mileniu.....	16
Studiu de caz: Cultura română — cultură europeană.....	18

Capitolul 2

Uniunea Europeană de la utopie la necesitate	20
Ideea de Europă în secolele XIX-XX.....	20
De la Piața Comună la Uniunea Europeană.....	22
Extinderea integrării europene după prăbușirea comunismului.....	24
Europa contemporană: unitate, diversitate, integrare.....	28
Studiu de caz: *Grigore Gafencu și unitatea europeană	30
Evaluare	32

Capitolul 3

România în Europa secolului al XX-lea.....	34
România între cele două războaie mondiale.....	34
De la democrație la regimurile autoritare și totalitare.....	38
România în spatele Cortinei de fier	42
Studiu de caz: *Sistemul electoral din România interbelică și dinamica partidelor politice	44
Studiu de caz: Teme și dezbateri politice în Parlamentul României la 1900	46

Capitolul 4

Economie și societate în lumea postbelică.....	48
Economia în refacere	48
Creșterea economică.....	50
*Curente și idei economice: economii dirijate și economii liberale.....	54
Economia la sfârșitul secolului al XX-lea	56
Populație și societate.....	60
Ocupații și statute profesionale	65

Studiu de caz: Economie rurală — economie urbană în România	68
Evaluare	70
 Capitolul 5	
Religia și viața religioasă	72
Marile religii și problemele contemporane	72
*Pelerinajul în secolul al XX-lea	76
Islamul între integrism și fundamentalism	78
Arhitectura religioasă	80
Studiu de caz: Diversitatea religioasă în România	83
 Capitolul 6	
Știința și societatea în secolul al XX-lea	84
Cercetare științifică și tehnologie în secolul al XX-lea	84
Impactul tehnologiei asupra vieții cotidiene și a mediului	86
Știința și tehnica în slujba războiului	90
Studiu de caz: Contribuții românești la dezvoltarea științei și tehnicii	92
 Evaluare	 94
 Capitolul 7	
Statele și politica lor în perioada contemporană	96
Forme de organizare politică	96
Idei și regimuri politice	98
Statele democratice în perioada postbelică	100
Statele totalitare în perioada postbelică	103
România de la statul totalitar la statul de drept	106
Studiu de caz: *Diaspora și exilul românesc	108
 Capitolul 8	
Cooperare și conflict în secolul al XX-lea	110
Sistemul Versailles-Washington și noua ordine internațională	110
Rezolvarea conflictelor în lumea contemporană	112
Relațiile internaționale în perioada interbelică	114
Războiul Rece între tensiuni și destindere	116
Prăbușirea sistemului comunist și impactul asupra relațiilor internaționale	118
Studiu de caz: România și conflictele regionale în secolul al XX-lea	120
Studiu de caz: *România în Tratatul de la Varșovia	122
Studiu de caz: *Imagina României în presa internațională după anul 1989	124
 Evaluare	 126
 Bibliografie	 128

*Francezi și germani
trasează frontierele în Congo*

Cronologie

- 1916: Acordul Sykes-Picot referitor la împărțirea Imperiului Otoman
- 1922: Egiptul și Irakul devin independente, în vreme ce britanicii instau rează protectoratul asupra Kuweitului
- 1926: formarea Regatului Arabiei Saudite cu sprijinul Marii Britanii

Dicționar.....

colonie — teritoriu sau țară lipsită de independență politică și economică, guvernată de o altă, numită, în acest caz, metropolă.

Commonwealth — formă de organizare politico-economică a mai multor state, cu statut diferit (autonome, dominioane, colonii etc.), care recunosc suveranitatea monarhiei britanice.

imperialism — politica unor țări care doresc să-și extindă sau să-și mențină dominația asupra altor teritorii.

EUROPA ȘI LUMEA ÎN SECOLUL AL XX-LEA

Dominația Europei asupra lumii

Europa și spațiile de civilizație extraeuropene

Lumea secolului al XX-lea este una în schimbare accelerată. Cea mai bună dovadă a adevărului afirmației de mai sus rezidă în faptul că acest secol înregistrează mărirea și decăderea Europei.

La începutul secolului, Europa se afla la apogeu; era o realitate rezultată din strădaniile puterilor europene de a achiziționa **colonii** — adevărate imperii — de-a lungul veacului anterior, al XIX-lea, „secolul **imperialismului**”, cum i s-a mai spus, pe lângă aprecierea, tot potrivită, de „secol al naționalităților”.

Forma concretă a dominației Europei asupra lumii o constituie imperiile coloniale, între acestea cel mai vast fiind Imperiul Britanic. Puterile coloniale europene (Marea Britanie, Franța, Germania, Belgia, Olanda, Portugalia, Spania) s-au confruntat pentru resurse, spațiu și prestigiu și au târât lumea în două războaie mondiale care au adus pierderi umane ireparabile, pierderi materiale imense, decăderea Europei și schimbarea locului ei în lume.

La începutul secolului al XX-lea, marile puteri europene proiectează în afara continentului valorile europene și contribuie la perceperea **eurocentrică** a lumii. Acceptarea Japoniei în acest club select al marilor puteri la începutul secolului al XX-lea a fost un eveniment semnificativ pentru contemporani și menționat în multe lucrări fundamentale asupra secolului.

Dominația Europei asupra lumii înseamnă supremația omului alb asupra teritoriilor și populațiilor din spațiile extraeuropene.

Politici coloniale

Marile puteri coloniale au aplicat politici diferite în teritoriile pe care le-au dominat. Imperiul colonial francez s-a constituit în timp, mai ales după 1870, și pentru a deturna opinia publică de la preocuparea obsesivă în legătură cu

Punctul de vedere francez asupra dominației Europei:

„Există și o altă formă de colonizare. Coloniile sunt, pentru țările bogate, un plasament de capital dintre cele mai avantajoase. Cât timp noi suntem în această criză care traversează toate industriile europene fondarea unei colonii reprezintă crearea unui debușeu. (...) Domnilor, există și un al doilea punct (motiv) (...) Trebuie să spun în mod deschis că, în fapt, rasele superioare au un drept vizavi de rasele inferioare pentru că există o datorie a lor: Ele au datorită să le civilizeze.”

Jules Ferry, *Discurs* ținut în Camera Deputaților la 28 iulie 1885

„revanșa Germaniei”. S-a constituit mai mult din rațiuni de prestigiu decât din rațiuni economice și „pentru a ocupa armata și a picta harta în tricolor”.

În preajma Primului Război Mondial, imperiul colonial francez ajunsese la o suprafață de 10 milioane km² și o populație de 48 de milioane de locuitori; Imperiul Britanic ocupa un sfert din suprafața Terrei. Atitudinea celor două țări față de imperiile lor coloniale a fost diferită. Marea Britanie a creat **Commonwealthul** (comunitatea națiunilor) și s-a angajat, din 1931, la emanciparea progresivă a celor mai semnificative componente ale imperiului. Franța nu a luat nicio măsură în această privință, în ciuda faptului că a fost nevoită să facă față unor revolte în Siria și Indochina. Autoritățile franceze s-au abandonat iluziilor de rol civilizator al omului alb create de Expoziția colonială din 1931.

Comportamentul Marii Britanii față de colonii a fost descris de lordul Shelbourne (1737–1805): „Anglia preferă să facă comerț fără să domine, atunci când este posibil, și acceptă să facă comerț și să domine când este necesar”.

Revenind la imperiile coloniale ca surse de putere pentru metropole, să menționăm faptul că exemplul cel mai bun în privința eficienței economice este al coloniei Congo, stat suveran sub Leopold al II-lea al Belgiei și colonie belgiană între 1908 și 1940. Dorința metropolelor de a face rentabilă exploatarea coloniilor este evidentă, dar forma instituțională a acestei dorințe (ministere ale coloniilor, legislație adecvată și investiții aferente) întârzie să apară. La 1900, o lege franceză stipula că fiecare colonie trebuie să trăiască din propriile venituri. Eficiența economică a federațiilor Africa Occidentală (creată în 1904) și Africa Ecuatorială (creată în 1910) depindea de legarea lor, cu ajutorul căii ferate, de teritoriile franceze din Africa de Nord. Lipsa fondurilor a năruit proiectul

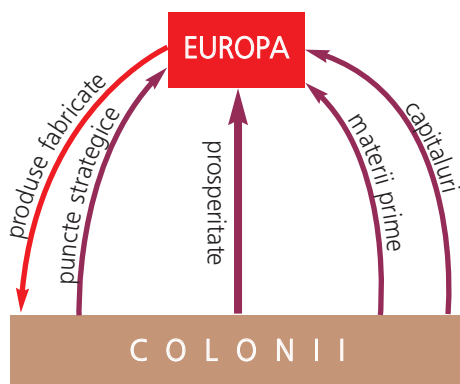

Funcționar francez din Indochina înconjurat de slujbași și de copii cambodgieni (1921)

Principalele imperii coloniale (sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX)

Capitolul 1

„Istoria va evoca într-o zi cu surprindere această perioadă fabuloasă a secolului al XIX-lea, în care, după vechea formulă faraonică, Europa își fixa frontierele acolo unde îi plăcea. Omul alb, ajungând la țărmurile asiatice, apărea acolo ca un semizeu coborât dintr-un alt univers (...) Fenomen extins la toată suprafața planetei, dar nicăieri mai frapant decât în China, din cauza civilizației atât de vechi a acestei țări, căzută deodată, în raport cu tehnica occidentală, într-o inferioritate puternică.”

René Grousset, *Bilanțul istoriei*

„Dincolo de imperativele de ordin politic și de ambițiile naționaliste, colonizarea europeană și imperialismul american și japonez sunt produsele unui capitalism în căutare de debușee pe noi piețe pentru a putea realiza profituri maxime. Nu doar coloniile, dar și state teoretic independente, cum ar fi China sau cele mai multe din țările Americii Latine ori din Orientul Mijlociu, se află sub controlul strict al Occidentului, integrate în diviziunea internațională a muncii și obligate să furnizeze produse de bază (...). Aceste țări beneficiază totuși de dezvoltarea infrastructurilor lor de transport, de o agricultură intensivă și chiar de o industrie embrionară.”

Béatrice Compagnon, Anne Thévenin,
O cronologie a secolului XX

construcției căii ferate transsahariene. Ca urmare, eficiența economică a imperiului colonial francez rămâne discutabilă, mai ales în privința spațiului african. Imperiul colonial britanic arată mai multă eficiență și este administrat cu fermitate și suplețe. De-a lungul primei jumătăți a secolului al XX-lea stârnește admirație și invidie. S-a afirmat că Hitler a luat ca model Imperiul Britanic în urmărirea viselor sale imperiale; ar fi vrut să facă din Ucraina o colonie de valoare Indiei pentru Imperiul Britanic.

Pe scara eficienței, ultimul loc îl ocupă coloniile germane din Africa, pierdute de Germania ca urmare a înfrângerii în Primul Război Mondial.

Hegemonia Europei

Hegemonia Europei, vizibilă la începutul secolului al XX-lea, nu înseamnă numai superioritate militară. Această hegemonie se baza pe avantajele societății europene după toate criteriile de apreciere a progresului în era industrială. Europa avea mine și uzine, o rețea feroviară fără egal în lume și, de asemenea, o remarcabilă dotare pentru transportul naval. Toate acestea indică resursele unei societăți industriale ajunsă la parametri remarcabili.

Ca urmare, dimensiunea consumului deosebește Europa de alte spații ale lumii. Principalele surse de energie au fost *cărbunele*, la începutul revoluției industriale și apoi, mai ales după Marele Război, *petrolul*. Faptul că în Marea Britanie consumul de cărbune pe cap de locuitor era de 100 de ori mai mare decât în China, spre exemplu, este revelator.

În Europa, mai ales în cea occidentală, marea majoritate a populației adulte era știutoare de carte, pe când în colonii știutorii de carte nu depășeau 10% din populație. Speranța de viață în Europa era de două ori mai mare decât în Asia și Africa.

În esență, superioritatea productivității muncii și a nivelului de trai constituie baza superiorității civilizației europene, impulsul pentru dominarea altor spații, pentru asigurarea hegemoniei Europei în lume. Această hegemonie are

Afiș care preamărește imperiul colonial britanic

premise incontestabile în planul culturii. Europeanii au dus în colonii un mod de a gândi, de apropiere de realitate; un mod de a echilibra *tradiția* cu *noutatea*; *disciplina colectivă* cu *libertatea individuală*. În sens larg, europeanii au „exportat” capacitatea de a păstra *sensul identității în vârtejul schimbării* și s-au remarcat printr-un zel misionar creștin greu de egalat.

Mai trebuie precizat faptul că hegemonia Europei s-a impus, de cele mai multe ori, prin războaie coloniale, care apar ca războaie ieftine dacă le comparăm cu cele două războaie mondiale ale secolului al XX-lea; aceasta și datorită faptului că popoarele supuse furnizează mână de lucru ieftină.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, hegemonia Europei în lume era o realitate. Scriitorul englez Rudyard Kipling (1865–1936) a surprins esența acestei realități în versuri devenite celebre: „Primiți povara omului alb și nu vă învredniciți la mai puțin”. De-a lungul secolului al XX-lea se va năruie hegemonia Europei în lume și va avea loc reșezarea omului alb în relațiile cu alte popoare.

„Între războiul franco-prusac și Primul Război Mondial, a existat în sistemul de alianțe al Europei o mutare care, dacă ar fi fost înfăptuită, ar fi schimbat fața lucrurilor în Europa — o *alianță germano-britanică* ... Manifestându-se constant de-a lungul unui deceniu crucial, constatarea de către germani a superiorității britanice, personificată de amiralul von Tirpitz, era incompatibilă cu o antantă anglo-germană și a blocat-o definitiv. La sfârșitul secolului (al XIX-lea), superioritatea navală a Marii Britanii era masivă și în creștere, dar siguranța de sine britanică a fost afectată de umilințele din războiul burilor și de un sentiment încă vag al declinului preeminenței lor economice. De aici vin abandonarea izolării glorioase de chestiunile continentale și, în același timp, o insistență încăpățânată în sporirea neîntreruptă a forței navale.”

Peter Calvocoressi, *Europa de la Bismarck la Gorbaciov*

Petrolul descoperit în Caucaz și Orientul Mijlociu alimentează concurența dintre marile puteri:

„Petrolul mărește valoarea unei flote cu 33%. Datorită lui este posibil să se facă plinul în afara porturilor. O flotă alimentată cu cărbuni este de fapt dezorganizată, la cheremul inamicului. (...) Cantitățile (de petrol) necesare flotei pot fi depozitate, ca rezervă, în toate porturile engleze din lume.”

John Fisher, ofițer de marină și, ulterior, prim-lord al Amiralității Britanice

Exerciții.....

1. Constituiți două grupe de lucru: una care să reprezinte interesele coloniilor, cea de-a doua interesele statelor imperialiste. Combateți cu un argument contra fiecare enunț prin care grupul advers își justifică poziția.
2. Care este cea mai scurtă caracterizare a politicii coloniale britanice?
3. Alcătuiți un portofoliu intitulat „Omul alb în Africa”, care să cuprindă informații referitoare la cucerirea continentului negru de către europeni.
4. Organizați o dezbatere cu tema „Consecințele imperialismului”, în care să prezentați elementele negative și pozitive ale prezenței europenilor în colonii.

*Militari și civili francezi
pe malul fluviului Mekong
(Indochina)*

„În toate țările colonizatoare, oamenii politici și grupurile de presiune imperialiste au găsit sprijin pe lângă puternicele curente de opinie care își au obârșia în marele val naționalist de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Într-adevăr, pentru mulți europeni, cucerirea colonială este un mod de afirmare a puterii și geniului poporului căruia le aparțin și de a da frâu liber dorinței de putere. (...) Considerând civilizația lor superioară tuturor celorlalte, europeanii cred că au o «misiune» de îndeplinit pe lângă popoarele colonizate și aceasta este de a le aduce progresul.”

Serge Berstein, Pierre Milza,
Istoria Europei

Amintiți-vă! .....

- Când a avut loc revoluția industrială și ce a însemnat aceasta pentru Anglia.
- Ce au însemnat, în istoria Franței, anii 1870–1871.

În tranșeele Marelui Război

Programul președintelui Wilson, *Cele 14 puncte*, are în vedere erodarea supremației Europei:

„2. Libertate absolută a navigației pe mări, în afara apelor teritoriale, atât în timp de pace, cât și în timp de război, în afară de cazul în care aceste mări vor fi închise în întregime sau în parte printr-o acțiune internațională în vederea executării acordurilor internaționale.

3. Suprimarea, pe cât va fi posibil, a tuturor barierelor economice și stabilirea de condiții comerciale egale pentru toate națiunile care consimt la încheierea păcii și se asociază pentru a o menține. (...)

5. Aranjament liber, într-un spirit larg și absolut imparțial, al tuturor revendicărilor coloniale, bazat pe respectul strict al principiului că reglementând toate chestiunile de suveranitate, interesele populațiilor trebuie să aibă o pondere egală cu cererile echitabile ale guvernului al cărui titlu urmează a fi definit.”

Dicționar.....

decolonizare — proces istoric complex, specific secolului al XX-lea care are ca rezultat independența coloniilor.

hegemonie — supremație politică a unui stat asupra altui stat.

Erodarea dominației Europei

Primul Război Mondial a fost, din mai multe puncte de vedere, o catastrofă, pentru întreaga lume, dar mai ales pentru Europa. Prin consecințele sale, a constituit un punct de cotitură în istorie și un reper clar în cronologia secolului al XX-lea.

Perioada 1914–1918 și cea imediat următoare reunesc elemente care marchează o nouă epocă în istoria universală: apariția Asiei ca factor important în politica mondială, amplificarea prezenței Statelor Unite ale Americii, transformarea revoluționară a Rusiei și declinul economic și politic al puterilor europene.

Sfârșitul hegemoniei Europei

După patru ani și trei luni de război desfășurat preponderent în Europa, continentul era devastat: mii de localități și case erau distruse, capacitățile industriale nu mai funcționau, transporturile erau dezorganizate; grupuri masive de populații se strămutau de pe un teritoriu pe altul ca reacție anticipativă a modificărilor de frontieră.

Pierderile umane au fost foarte mari: 10 milioane de morți și 22 de milioane de răniți; cele materiale au fost calculate la aproape 400 miliarde de dolari. Aceste consumuri neeconomice au zdruncinat lumea pentru totdeauna și au însemnat sfârșitul **hegemoniei** Europei în lume.

Consecințele Marelui Război se manifestă pe plan economic, social, financiar și politic.

Consecințe economice

Reconversia economiei statelor foste beligerante la necesitățile perioadei de pace a pus variate probleme și abia în 1924–1925 se apreciază revenirea la

Semnarea armistițiului cu Germania (11 noiembrie 1918) a însemnat nu doar sfârșitul războiului, ci și punctul de plecare al unor noi probleme pentru puterile europene.

nivelul existent în 1914. După încheierea operațiilor militare (11 noiembrie 1918), au persistat destule tensiuni la nivelul relațiilor economice între state, expresie a răvășirii lumii din pricina războiului, unul care continuă pe plan economic.

Războiul a suprasolicitat economia țărilor beligerante (învinse și învingătoare), iar declinul marilor puteri la rangul de puteri de mână a doua este vizibil în primul rând pe plan economic. Să adăugăm efectele multiple ale altei schimbări antrenate de război: scăderea încrederii în vechile valori precum acelea a muncii și a economisirii.

Consecințe sociale

În război au murit mulți oameni. Întorși „la vatră”, supraviețuitorii (mulți necalificați) au găsit o lume schimbată, cu dificultăți în a le oferi un loc de muncă; în Europa, tinde să se generalizeze o nemulțumire față de oamenii politici și chiar față de instituții. Aceasta și sub impulsul celor petrecute în spațiul fostului Imperiu Rus, căci impactul Revoluției ruse a fost enorm și adeseori destabilizator.

Modificarea locului femeii în societate și tendința de exacerbare a problemelor segmentului muncitoresc al populației statelor beligerante se numără, de asemenea, printre consecințele sociale.

Apoi, reasezarea națiunilor în alte frontiere, unele trasate și prin aplicarea principiului autodeterminării, intensifică naționalismul și în coloniile puterilor europene. Mișcările de populații produse amplifică suferința umană și sentimentul unei lumi instabile.

Consecințe financiare

După război devine evidentă devalorizarea tuturor monedelor țărilor beligerante. Fenomenele petrecute pe plan financiar fac reconstrucția interbelică și mai anevoioasă și contribuie la declinul, diferențiat, al puterilor europene.

Statele Unite au o situație diferită. Până la intrarea în război (6 aprilie 1917), furnizează produse, materiale de război și fonduri beligeranților și fac din război o afacere profitabilă. După aprilie 1917, împrumută doar puterile Antantei. Astfel se explică faptul că, după război, relațiile financiare între statele lumii conțin două probleme producătoare de tensiuni: aceea a *reparațiilor* pe care țările învinse trebuiau să le plătească învingătorilor și problema *datoriilor inter-aliate*, cele mai multe contractate în Statele Unite. Rezervele Trezoreriei americane au crescut în contrast cu uzura financiară și economică a țărilor europene.

Consecințele războiului pe plan economic, social și financiar au efecte pe plan politic: crește rolul statului și se dereglează funcționarea regimurilor democratice într-o lume ce lasă impresia prelungirii războiului în timp de pace.

Așadar, puterile europene au ieșit din război tensionate și slăbite în mai multe feluri: ca populație și bogăție; ca stabilitate economică; ca stabilitate a structurilor politice și, mai presus de toate, în privința relațiilor cu puterile apărute sau pe cale să apară în alte zone ale lumii.

Decolonizarea – fenomen global

Decolonizarea a fost una dintre consecințele celui de-Al Doilea Război Mondial și a contribuit la schimbarea hărții politice a lumii.

În timpul războiului, tot mai multe femei au părăsit cadrul familial pentru a ocupa o slujbă.

„Ceea ce a agravat și mai mult situația economiei europene în raport cu cele extraeuropene a fost și faptul că după război Europa industrială nu a mai putut conta la fel de mult pe piața de desfacere a coloniilor (...) o parte din colonii și dominioane au început să-și înfiripe industria, mai ales cea ușoară (...) Așadar, născând speranța într-o lume mai bună și «forțând» realinieri drastice în relațiile dintre state, Primul Război Mondial poate fi apreciat, prin consecințele sale, ca «un semn de punctuație pus istoriei», ca «o piatră de hotar în istoria omenirii», care a pus umanității, Europei în primul rând, probleme majore spre rezolvare, chiar dacă climatul post-Versailles a fost complex, pe alocuri chiar dramatic.”

Constantin Hlihor,
Istoria secolului XX

Amintiți-vă! .....

- Care au fost alianțele ce s-au înfruntat în Primul Război Mondial.
- Ce rol au avut coloniile în timpul războiului.

Mahatma Gandhi într-un grup de adepți

„India este atât de săracă, încât nu poate rezista foametei. Înainte de venirea englezilor, India țesea și torcea suficient în milioanele sale de colibe pentru a adăuga agriculturii resursele care îi erau necesare. Această industrie sătească atât de vitală pentru existența Indiei a fost ruinată prin procedee inumane și crude, trasate de englezi ca fiind dovezi (în favoarea lor).”

Mahatma Gandhi,
Depoziție la procesul din 1921

Dicționar.....

Lumea a treia — denumire generică pentru acele țări, în special foste colonii, care nu făceau parte nici din blocul statelor industrializate occidentale, nici din cel comunist patronat de URSS; treptat, termenul a fost asociat cu sărăcia, lipsa democrației și subdezvoltarea economică; ideologia Lumii a treia condamnă politica Europei în colonii.
mișcare de nealinieri — mișcare a țărilor care s-au eliberat de sub dominația colonială și care respingeau alianțele politice și militare; pe fondul Războiului Rece, acestea nu au aderat la niciuna dintre alianțele militare și nu s-au implicat în conflictele acestora.

Criza dominației coloniale

De-a lungul perioadei interbelice, se acumulează critici la adresa sistemului colonial, deși în preajma Primului Război Mondial colonialismul ajunsese să fie larg acceptat, mai ales în ipostaza de misiune umanitară și civilizatoare. Scrieri politice, sociologice și literare au contribuit la elaborarea unei doctrine a colonializării, care justifica, pe temeiuri economice, istorice și morale, dominația europeană asupra altor continente. Elita intelectuală din colonii, pregătită la școlile din metropolă, descoperise nu doar un alt mod de viață, diferit de cel tradițional din țările de origine, ci și slăbiciunea morală a celor care îi dominau. Concomitent, aceasta venise în contact cu idei noi, care vorbeau despre egalitate și libertate, despre drepturile care decurg din simplu fapt că te naști om și despre obligațiile statelor față de cetățenii lor. Misionarismul creștin și ideile naționaliste se adăugau acestui bagaj, devenit ideologic. În unele colonii se dezvoltaseră mișcări naționale precum cea promovată de Partidul Congresul Național din India, condus de Mahatma Gandhi. Coloniilor li se solicitase sprijinul în război: cu soldați, cu materii prime și furnituri pentru front. Altele au fost teatru de operații. La sfârșitul Primului Război Mondial, unele colonii, între care și India, se așteptau să fie recompensate, pentru atitudinea lor, cu recunoașterea independenței. Marea Britanie, și nici o altă putere colonială, de altfel, nu s-a grăbit să îndeplinească aceste aspirații, acordând Indiei doar o autonomie limitată. În nordul Africii, unele teritorii, eliberate de sub dominația otomană, precum Irak, Arabia Saudită, Yemen, Egipt sau Iordania, și-au proclamat, în perioada interbelică, independența.

Independența coloniilor. Mișcările de eliberare

În timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, raporturile dintre colonii și metropole, s-au modificat. De această dată, multe colonii, între care India sau Nigeria, au participat la război direct, contribuind cu trupe la victoria Națiunilor Unite. Altele au suportat ocupația inamicului (cele din Asia de Sud-Est, de exemplu) sau au asigurat baze strategice esențiale în sistemul de aprovizionare și de luptă. Superioritatea economică a Națiunilor Unite, care a permis victoria, se sprijinea și pe resursele coloniilor.

La sfârșitul războiului, s-au dezvoltat în colonii mișcări care aveau în vedere obținerea independenței. În fruntea acestor mișcări, determinate și de un început de dezvoltare economică și de formarea unei burghezii locale, se aflau intelectualii care studiaseră în școlile din metropolă. Țărănimia deposestată de pământurile ei de coloniștii albi va reprezenta rezervorul uman al armatelor de eliberare. Presa, comunicațiile și transporturile implementate de statele europene deținătoare de colonii au contribuit și ele la vehicularea unor idei naționaliste, a armelor sau a soldaților. Marile religii monoteiste — creștinismul, dar mai ales islamul — au furnizat ideologiilor naționaliste argumente în plus.

În condițiile Războiului Rece, cele două superputeri, fiecare din alte rațiuni, au susținut aceste mișcări. Statele Unite ale Americii au făcut-o pentru că își aminteau de propriul război de independență, dar și pentru că urmăreau să-și întărească dominația mondială, să lărgască piața pentru capitalurile și produsele americane și să ocupe puncte strategice pentru bazele lor militare. Uniunea Sovietică vedea în aceste mișcări de eliberare ocazia de a-și lărgi sfera de influență prin impunerea unor regimuri comuniste în noile state.

Coloniile și-au obținut independența fie prin tratative, cum este cazul celor britanice (India, Birmania, Ceylon) sau olandeze (Indonezia în 1949), fie în urma unor războaie de eliberare, cum au fost cele din Indochina (1945–1954), Algeria (1954–1962), Angola și Mozambic (1964–1975). Altele și-au declarat unilateral independența, obligând, ulterior, comunitatea internațională să o recunoască. În anii 1950 și 1960, Africa a fost principala scenă a luptei pentru înlăturarea colonialismului, faptul întărind solidaritatea între popoarele africane. Fenomenul complex al decolonizării are efecte multiple. Decolonizarea n-a dus la prăbușirea economică a Europei. Dimpotrivă, prosperitatea Europei Occidentale atinge parametri fără precedent în paralel cu decolonizarea și după aceea. Această realitate a născut afirmația că puterile coloniale au pierdut o lume și au câștigat Europa.

Conferința de la Bandung

Conferința de la Bandung, Indonezia (18–25 aprilie 1955), reunește 29 de națiuni afro-asiatice, reprezentând peste jumătate din populația globului, dar care dețineau numai 8% din bogățiile lumii.

Rezoluția finală afirmă dreptul popoarelor de a dispune de propria soartă. Două războaie mondiale contribuiseră la universalizarea acestui principiu. Aceeași rezoluție afirmă o valoare europeană: egalitatea în suveranitate a tuturor națiunilor. Tot aici se afirmă refuzul ingerinței în treburile interne ale altor state — principiu frumos și ineficient într-o lume în care națiunile sunt împărțite în puteri și mari puteri. Aceeași rezoluție formulează dezideratul reglementării pe cale pașnică a conflictelor; se pronunță pentru dezarmare, pentru nimicirea armelor de distrugere în masă; condamnă colonialismul ca fenomen care neagă drepturile fundamentale ale omului, este contrar Cartei Națiunilor Unite și împiedică realizarea păcii și cooperării mondiale.

Conferința de la Bandung a consolidat ideea că națiunile emergente constituie **Lumea a treia**, săracă, subdezvoltată și suprapopulată; situată între Lumea întâi, a țărilor democratice, având ca vârf de lance Statele Unite, și Lumea a doua, a țărilor comuniste, în frunte cu Uniunea Sovietică.

1960 — Anul Africii

Cel mai important moment în apariția noilor state a fost adoptarea de către ONU a *Rezoluției 1514*, prin care se recunoștea popoarelor din colonii dreptul de a-și hotărî singure soarta. Anul adoptării acestui important document (1960) a fost numit Anul Africii, deoarece 18 state de pe acest continent și-au proclamat independența. Conferința de la Addis-Abeba, din mai 1963, a putut astfel hotărî înființarea Organizației Unității Africane (OUA) și adoptarea unei *Carte a unității africane*, semnată de 30 de state, care și-au afirmat poziția de neutralitate. Până în 1970, au apărut 64 de state independente, iar marile imperii coloniale au dispărut. Au fost introduse concepte noi, cum ar fi cel de *africanism*, o mișcare capabilă să canalizeze eforturile comune pentru lichidarea subdezvoltării și a altor urmări ale colonialismului, sau cel de *negritudine* pentru a desemna tradiția și cultura comună a Africii negre. OUA a elaborat o *Cartă africană a drepturilor omului și ale popoarelor*, adoptată la 28 iunie 1981, instituind o comisie în domeniu, compusă din 11 membri aleși de Conferința șefilor de state, iar în anul 1991 a stabilit principiul necesității unei piețe africane comune, realizabilă, conform documentului, abia în 2025.

Jawaharlal Nehru și Gamal Abdel Nasser, inițiatorii mișcării de nealinieri.

Bandung, campusul universitar

„Ceea ce i-a distrus totalmente pe vechii colonialiști a fost dovada că oamenii albi și statele lor ar putea fi înfrânți rușinos și dezonorant, iar vechile puteri coloniale erau în mod evident prea slabe pentru a-și restaura vechile lor poziții, chiar și după un război victorios.”

Eric Hobsbawm, *Istoria secolului XX. Era extremelor, 1914–1991*

„Conferința este de acord: 1. să declare că, în toate manifestările lui, colonialismul reprezintă un rău căruia trebuie să i se pună capăt cât mai repede. 2. Să declare că problema popoarelor supuse stăpânirii străine, dominației și exploatării constituie o negare a drepturilor fundamentale ale omului, este contrară Cartei Națiunilor Unite și împiedică pacea și cooperarea mondială.”

Declarația Conferinței de la Bandung

Josip Broz Tito la Conferința statelor nealiniate de la Havana (1979)

Josip Broz Tito, președintele Iugoslaviei, despre politica de nealinieră:

„Politica de nealinieră nu a apărut ca rezultat al opțiunii formale sau a unor înțelegeri prealabile între promotorii ei pentru crearea unui al treilea bloc (...), ci ca expresie a intereselor vitale și a necesităților comune de a trăi în pace și independență, de a fi participanți egali în drepturi, și nu observatori pe arena mondială.”

„Conferința afro-asiatică întrunită la Bandung (Indonezia) în 1955 marchează o cotitură majoră, odată cu formarea grupului celor nealiniați. Lumea a treia își face intrarea pe scena mondială cu pedagogul ei Tito, liderii săi, Nehru, Nasser, Sukarno (...) și speranțele sale moderniste.”

Marc Nouschi,
Mic atlas istoric al secolului XX

Mișcarea de nealinieră

Bazele **mișcării de nealinieră** au fost puse între 1 și 6 septembrie 1961, la Conferința de la Belgrad. Inițiativa convocării au avut-o Iosif Broz Tito (1892–1980), Gamal Abdel Nasser (1918–1970) și Jawaharlal Nehru (1889–1964). S-au reunit reprezentanți din 25 de state din Africa, Asia și America Latină.

Reprezentanții țărilor nealiniate au expus puncte de vedere privitoare la securitatea internațională și la condițiile menținerii păcii. N-au reușit să realizeze o adevărată unitate, deoarece blocul țărilor nealiniate era eterogen din mai multe puncte de vedere. Au reușit să creeze organizații și instituții regionale: Asociația Națională a Asiei de Sud-Est (ASEAN); Comisia Economică pentru Asia și Extremul Orient (CEAEO); Organizația Unității Africane (OUA); Uniunea Vamală a Africii Centrale (UVAC); Comunitatea Economică a Africii de Vest (CEAV); Organizația Statelor Americane (OSA); Piața Comună Centro-Americană (PCCA); Sistemul Economic Latino-American (SELA) etc.

Probleme ale tinerelor state

Independența nu a adus prosperitate și bunăstare, armonie socială și liniște politică în fostele colonii. Dimpotrivă, tinerele state s-au văzut în fața unor probleme extrem de grave, cum ar fi litigiile frontaliere, războaiele interetnice sau religioase. Unele popoare au avut o istorie politică mult înainte de colonizare, pentru altele statul a început odată cu administrația colonială. Marile puteri care au deținut colonii au trasat granițe artificiale fără vreo legătură cu situația etnică, tribală sau tradiția culturală a acestor popoare. După obținerea independenței, aceste frontiere s-au menținut, aducând unele state în imposibilitatea de a asigura securitatea propriilor cetățeni. Actul fondator al Organizației Unității Africane preciza menținerea acestor frontiere chiar dacă sunt artificiale, dorind să evite o revizuire care ar fi putut provoca mari suferințe populațiilor de pe continent. Situația a generat însă războaie interetnice sau tribale: cel al clanurilor din Somalia, cel din Liberia sau cel care opune etniile *hutu* și *tutsi* din Rwanda și Burundi. Exodul a milioane de oameni, excesele celor care au arme, adesea instigați de guverne, a dus la înregistrarea unor forme de genocid pe continentul african.

Frontierele trasate artificial au creat tensiuni și conflicte între unele tinere state, cum ar fi cel dintre Algeria și Maroc (1963) sau dintre Cambodgia și Vietnam.

Conflictele interreligioase — cele care opun creștinii și musulmanii în Nigeria sau pe aceștia din urmă evreilor în Orientul Mijlociu — constituie o problemă cu implicații dintre cele mai grave. Independența Indiei a determinat un adevărat exod de populație: peste 20 de milioane de oameni s-au refugiat din nord, unde musulmanii au format Pakistanul și de unde hindușii au fost nevoiți să fugă.

În multe dintre statele suverane nou apărute, se remarcă preponderența regimurilor militare și autoritare, precum și instabilitatea politică; subdezvoltarea economică, exprimată prin preponderența agriculturii înapoiate, în ciuda reformelor încercate. Explozia demografică atrage de asemenea atenția: parametrii creșterii populației în ultimele patru secole sunt egalați și depășiți în numai 30 de ani.

Structurile economiilor din statele Lumii a treia sunt dezechilibrate. Dezechilibrarea economiilor explică înapoierea, la care se adaugă eșecul politicii de industrializare și dificultatea adaptării la rețeaua planetară de schimburi

bazate pe inegalitate. Dependența de împrumuturile externe, acordate uneori în condiții înrobitoare, face și mai dificilă evitarea crizelor și aspirația spre prosperitate prin dezvoltare autonomă.

Regiuni întregi sunt afectate de secetă și de foamete cronică, obligând comunitatea internațională să dezvolte programe de asistență și ajutor umanitar. Se estimează că aproape 70% dintre copiii Lumii a treia sunt subnutriți.

În economie, opțiunea celor mai multe dintre noile state a fost pentru industrializare. Decalajele economice între tinerele state (numite, adesea, subdezvoltate sau Lumea a treia) și țările industrializate nu se diminuează, ci se adâncesc. Crizele energetice, provocate de creșterea prețului la țiței, au determinat pierderea demarajului economic înregistrat de unele dintre aceste state.

Aceste țări nu-și permit măsuri care să combată poluarea, înregistrându-se o degradare succesivă a mediului. Unele industrii accentuat poluante sunt împinse către Lumea a treia, unde și forța de muncă este mult mai ieftină. La sfârșitul mileniului al II-lea, mondializarea economiei a deplasat industria prelucrătoare și capitalurile aferente investițiilor în acest domeniu către statele asiatice, unde forța de muncă este mult mai ieftină. Există, desigur, și excepții, cum este cazul Nigeriei, care dispune de însemnate rezerve de petrol, dar care prezintă o anume fragilitate a economiei, chiar dacă există capitaluri de investit.

Imagine din Lumea a treia, unde se estimează că aproape 70% dintre copii suferă de malnutriție.

„Supunerea popoarelor unei dominații și unei exploatări străine constituie o sfidare a drepturilor fundamentale ale omului. Este contrară Cartei Națiunilor Unite și compromite cauza păcii și cooperării mondiale.

Toate popoarele au dreptul la liberă determinare.”

Rezoluția 1514, adoptată de Adunarea Generală a ONU la 14 decembrie 1960

Bidonvil în Lumea a treia

Exerciții.....

1. Evidențiați cauzele pentru care fostele colonii nu au devenit prospere în urma cuceririi independenței.
2. Discutați, în grupe de câte doi, făcând o paralelă între situația coloniilor după Primul Război Mondial și cea a fostelor colonii după Al Doilea Război Mondial. Expuneți-vă concluziile.
3. Cum se explică nemulțumirea populației țărilor foste beligerante în Marele Război față de conducătorii politici?
4. Care este semnificația termenului de *decolonizare*?
5. Ce interese au dictat Statelor Unite și Uniunii Sovietice încurajarea mișcărilor de eliberare în colonii?
6. Cum se explică faptul că India vrea să fie *mai britanică* după 1947?
7. Realizați un eseu cu titlul: „Subdezvoltarea ca problemă a noilor state apărute pe ruinele fostelor imperii coloniale”.

Amintiți-vă! .....

- Care era situația Africii la începutul Primului Război Mondial.
- Cum și-au delimitat Statele Unite ale Americii interesele în America Latină.

Europa: dincolo de diferențele de limbă, obiceiuri și mentalități, există valori comune: libertatea, democrația, respectarea drepturilor omului.

„Uniunea Europeană (...) va reprezenta Europa într-o lume din ce în ce mai globalizată. Ceea ce rămâne sigur este că Uniunea Europeană va continua să fie o «idee de sinteză» ce răspunde unei concepții comune, globale și coerente asupra procesului de integrare progresivă, de la economic la politic și de la național la federal, a popoarelor și statelor europene. (...) Uniunea Europeană ar trebui să tindă să devină un factor de stabilitate, un model de relații în societatea internațională globalizată; un răspuns regional la fenomenul de globalizare.”

*Iordan Gheorghe Bărbulescu,
Uniunea Europeană.
De la economic la politic.*

Europa începutului de mileniu

O privire asupra Europei la început de mileniu reunește atât elemente de bilanț, cât și posibilitatea unor previziuni pertinente. Două fenomene, astăzi în derulare, permit aprecierea că acestea vor continua și în mileniul al III-lea. Este vorba de construirea și consolidarea identității europene și de globalizare; am putea spune că globalizarea adaugă impulsuri la necesitatea consolidării identității europene.

Identitatea europeană este una transnațională; cetățenii națiunilor componente învață să se deprindă treptat cu noua identitate, până la a face adevărată afirmația „sunt european din România”, spre exemplu. Apropierea modurilor de viață și a practicilor sociale și culturale ale popoarelor europene, care a avut loc în a doua jumătate a secolului al XX-lea, apare ca fiind elementul fundamental al realizării unei identități transnaționale.

Există șansa unică a transformării Europei dintr-o simplă denumire geografică într-o *entitate politică și culturală*. Se acționează politic în această direcție, depășindu-se treptat dificultățile inerente. Important este faptul că această voință politică este pe cale să-l convingă pe cetățeanul de rând că, dincolo de diferențele de limbă, obiceiuri și mentalități, există o civilizație comună și un set de valori în jurul cărora aspirația spre Europa unită merită efortul. Dintre aceste valori menționăm: libertatea, democrația, respectarea drepturilor omului și o anumită calitate a vieții. Năzuința spre *Europa cetățenilor* are șanse de realizare în măsura în care omul de rând percepe avantajele pentru el ale acestei aventuri umane fără precedent.

Identitatea europeană

Edificarea identității europene — element-cheie al construcției europene, în desfășurare — trebuie să se adauge într-o manieră cât mai puțin conflictuală identităților naționale. Aici va fi testul de bază pentru fiecare națiune componentă, dovedirea capacității de analiză realistă a intereselor în contextul multiplicării problemelor a căror rezolvare depășește puterea unui stat național (problema energiei, a deteriorării mediului, a apărării etc.); capacitatea de a percepe corect un proces apărut ca necesitate după realizarea Europei naționalităților ca urmare a Primului Război Mondial, acela al *spiritualizării frontierelor*. Astăzi, acest proces este, de asemenea, în derulare și arată o semnificativă deplasare a accentelor de pe confruntarea cu celelalte state naționale pe *cooperarea* cu acestea; pe armonizarea intereselor. Din perspectiva construcției europene, lumea statelor naționale, bine constituite și suverane, se vede ca una care a dus la războaiele mondiale totale ale secolului al XX-lea, în urma cărora civilizația europeană a ajuns în pragul prăbușirii. O acțiune inteligentă, sistematică și de durată, pornită în ultimele decenii ale secolului al XX-lea, trebuie continuată în secolul al XXI-lea, în vederea schimbării mentalităților, a deschiderii gândirii de la orizontul național la cel european, printr-un efort care, păstrând proporțiile și atenți la schimbarea de context, seamănă cu acela necesar pe timpul construcției naționale, atunci cerându-se oamenilor saltul de la *local* la *național*.

Tendențe în mileniul al III-lea

Există, pe mai multe planuri (demografic, economic, social, cultural), tendințe sesizabile la nivelul Europei începutului de mileniu despre care este greu de spus ce formă vor lua în mileniul al III-lea. Mai întâi, aceste tendințe se diferențiază pe țări, iar diversitatea Europei crește în procesul cuprinderii fostelor state comuniste. Ce formă va lua curba natalității și cât se va menține tendința îmbătrânirii populației? Ce se va întâmpla cu mobilitatea populației pe măsura liberalizării spațiului european? Va contribui această infuzie de sânge din regiunile periferice ale Europei la prevenirea îmbătrânirii populației Europei? Care vor fi costurile și dezavantajele?

În plan economic este previzibilă doar menținerea unora dintre tendințe. Voința politică de omogenizare a dezvoltării economice a țărilor europene este de așteptat să se manifeste cel puțin cu aceeași intensitate, știută fiind aspirația conducătorilor europeni de a face din spațiul Europei unul performant mai întâi pe plan economic. Date fiind decalajele acumulate în timp de-a lungul unei istorii zbuciumate, acțiunea nu poate fi decât de durată; se poate prezenta și ca atrăgătoare (fără a neglija costurile) pentru țări din Europa Centrală și de Sud-Est ale căror eforturi în privința reducerii decalajelor au rezultate modeste. Cazul României poate fi socotit drept relevant în speță. În funcție de ritmul acestei omogenizări, ar trebui să se resimtă efectele pe plan social, în structura societății și în ponderea unor categorii ale populației (țărani, muncitori, funcționari, oameni atrași în servicii, patroni, manageri etc.).

Configurația Europei la început de mileniu, calitatea ei de model deschis, gata să se supună necesității de a permite atașarea tuturor țărilor europene, acumulează elemente cu deschidere spre viitor. Acest proiect fără precedent în istoria Europei depinde, în ultimă instanță, de capacitatea oamenilor de a urmări împreună un ideal comun. Realizarea acestui proiect va permite afirmarea Europei între statele care modelează lumea viitorului; șansa împlinirii acestui rol istoric este mai bună decât a fiecărui stat component în parte, incluzând aici chiar Germania, cu potențialul ei acum impresionant. Realizarea Uniunii Europene va putea arăta rolul Europei în lume după retragerea europenilor din imperiile coloniale.

Sediul Parlamentului Germaniei, simbol al reunificării.

Margaret Thatcher, prima femeie premier într-un stat european (Marea Britanie)

Exerciții.....

1. Care dintre cele două enunțuri de mai jos este, după opinia voastră, adevărat?
a) Uniunea Europeană exprimă necesitatea consolidării unei piețe continentale;
b) unitatea este consecința istoriei comune a statelor europene.
Constituiți două grupe de lucru și găsiți argumente în susținerea alegerii voastre.
2. De ce credeți că problemele fundamentale ale Europei la trecerea dintre milenii sunt construirea și consolidarea identității europene? Argumentați.
3. Demonstrați că spiritualizarea frontierelor este un proces în derulare.
4. Ce semnificație are schimbarea mentalităților din perspectiva construcției europene?
5. De ce aderarea la Uniunea Europeană apare atrăgătoare pentru statele din Europa Centrală și de Sud-Est?

Amintiți-vă! .....

- În ce scop a fost creată Organizația Națiunilor Unite.
- Care dintre marile puteri ale secolului al XX-lea a avut statut de colonie.

Constantin Brâncuși în atelierul său de la Paris

„Din toată ființa lui se degaja un spirit precis, de om care își trăiește ființa, privește lucrurile și oamenii, parcă tot ce vede se mișcă într-o geometrie plastică de forme sintetic primare. (...) la vârsta la care părul începuse să albească, obrazul lui avea o frăgezime, o culoare luminoasă care dădea un deosebit farmec și pune în valoare zâmbetul, vioiciunea și strălucirea ochilor lui (...).”

Oscar Han, *Dălți și pensule*

Masa tăcerii

Cultura română – cultură europeană

Poziția și destinul istorico-geografic al românilor, plasați la punctul de întâlnire a două lumi, au avut drept rezultat o cultură originală, născută în tiparul național devenit creuzetul în care s-a produs sinteza dintre Orient și Occident. Această capacitate de sinteză a fost, ca și latinitatea și ortodoxia, o trăsătură fundamentală a spiritualității românești, aflată, mai multe veacuri, în căutarea destinului ei european. În secolul al XX-lea, cultura românească și-a găsit acest destin, integrându-se pentru totdeauna în aria largă a spiritualității europene. S-a spus că această reintegrare europeană a fost o consecință a modernității ce presupune spargerea frontierelor naționale și evoluția în spațiul comun al continentului. Opțiunea românilor pentru Occident era, chiar la începutul secolului, evidentă, definitivă și categorică. Marii artiști români au simțit, în acest secol, că talentul lor se poate dezvolta prin cele două ucenicii: la școala naționalismului și la cea europeană.

Constantin Brâncuși – personalitate artistică europeană

Secolul al XX-lea, perioada interbelică îndeosebi, a dat Europei o pleiadă de artiști și scriitori remarcabili care au fost modelele integrării culturii românești și dovada că aceasta și-a găsit destinul. Sculptorul Constantin Brâncuși, născut la 19 februarie 1876, în satul Hobița, județul Gorj, a fost unul dintre aceștia. Școala de Arte și Meserii din Craiova, pe care a frecventat-o începând cu anul 1894, l-a inițiat în sculptura lemnului și l-a învățat să deseneze. Trece la Școala Națională de Arte Frumoase din București, unde studiază cu Ion Georgescu, Vladimir Hegel și Dimitrie Gerota, mari profesori ai vremii, primind premii și medalii pentru lucrările expuse.

În anul 1903 primește prima comandă oficială, și anume cea de a executa bustul lui Carol Davila, iar un studiu al său este achiziționat de Ministerul Instrucțiunii pentru a folosi drept model pentru elevi.

Studii la Paris cu Auguste Rodin

Prima călătorie în Europa datează din perioada 1903–1909, mai întâi la München (se pare că a frecventat cursurile Academiei Regale de Belle-Arte), apoi la Paris, unde primește o bursă din țară, oferită de Ministerul Instrucțiunii. Nu era singur: la Paris se aflau, tot pentru studii, George Enescu, Traian Vuia, Aurel Vlaicu și Henri Coandă. Se întâlnea și cu pictorii români care studiau acolo: Camil Ressu, Ștefan Popescu sau Nicolae Dărăscu. Are un prim succes atunci când trei lucrări ale sale sunt acceptate de juriu pentru a fi expuse, în 1906, la Salonul de toamnă, și este primit în atelierul lui Auguste Rodin, cel mai mare sculptor francez de la începutul secolului al XX-lea, creatorul curentului modernist.

Primește tot mai multe comenzi din țară, realizând primele sale lucrări importante, între care: *Rugăciunea*, *Somnul*, *Cumințenia pământului*.

Dimensiunea europeană a operei lui Brâncuși

Se integrează în mișcarea artistică europeană prin expozițiile de grup, dar și prin legăturile directe cu cei mai mari artiști ai vremii: Matisse, Picasso, Modigliani, Paul Klee ș.a. Faptul că expune lucrări la Paris, Praga, München, New York, Boston, încă înainte de declanșarea Primului Război Mondial, demonstrează că Brâncuși este nu doar o personalitate europeană, ci una care a intrat în istoria universală a artei. Lucrările sale stau alături de cele ale unor mari pictori europeni (Ingres, Courbet, Cezanne, Picasso, Degas ș.a.). În anul 1937, a finalizat cea mai amplă lucrare a sa, cea de la Târgu-Jiu, care cuprinde *Masa tăcerii*, *Poarta sărutului* și *Coloana fără de sfârșit*.

Deși revine adesea în țară și călătorește de mai multe ori în Statele Unite ale Americii, atelierul său se află la Paris, unde se stabilește până la moartea sa (1957). Acest atelier, ca și lucrările conținute în el, au fost lăsate prin testament Muzeului de Artă Modernă din Paris, unde se află și astăzi.

A participat la numeroase expoziții în întreaga lume: în Australia, la Melbourne, în America, la Philadelphia, Chicago, Houston, Sao Paulo, în Europa, la Londra, Amsterdam sau Paris.

S-a spus adesea că americanii au fost cei care au înțeles cel mai bine opera lui Brâncuși, i-au oferit multe privilegii de a o expune (chiar în fiecare an, după 1945) și i-au achiziționat numeroase lucrări.

Modernitatea operei lui Brâncuși

Modernitatea operei lui Brâncuși constă în aparenta ei simplitate, deoarece corpul uman, dar și a altor viețuitoare este redus la acele linii esențiale care îl pot integra în ordinea Universului. Este, de asemenea, evident că sursa fundamentală de inspirație este spiritualitatea românească, arta noastră populară, pe care a făcut-o inteligibilă lumii.

Materialele în care a lucrat sunt diverse: marmură de diferite culori, bronz aurit sau polizat, piatră etc. Multe dintre lucrările lui sunt realizate în lemn, prelucrarea lemnului fiind un meșteșug ancestral în zona sa de baștină. Folosește și materiale moderne, cum ar fi oțelul polizat, dar și piatra, pe care, în duritatea ei, are măiestria de a o face expresivă.

Constantin Brâncuși a reluat de mai multe ori anumite teme, realizând adevărate serii, cum ar fi *Pasărea măiastră* (*Măiastra*) și *Pasăre în văzduh*, care sugerează desprinderea de pământesc, zborul; *Cocoșul*, care ne vorbește despre triumful vieții, dar și despre masculinitate; *Peștele*, *Broasca țestoasă* ș.a.

Exerciții.....

1. Citiți cu atenție textul de mai jos:

„Geometria lui Brâncuși nu este o abstractizare a naturii, ci o redescoperire a forțelor sale interioare care dau armătura rațională a obiectelor, în fapt, în această sculptură totul este natură” (D. Grigorescu, *Brâncuși*).

Explicați ce legătură există între puterea de abstractizare a lui Brâncuși și modernitatea operei sale.

Cuminența pământului

„La Brâncuși, arta nu mai este o armonie paralelă cu natura, ci este descifrarea, pe răspundere proprie, a armoniei naturii, este procesul creator al naturii luat în mână de om și realizat prin artă în sensurile ei.”

Petru Comarnescu,
*Valoarea românească și universală
a sculpturii lui Constantin Brâncuși,*
în „Revista fundațiilor” 6/1944

Sărutul

*Camillo Cavour (1810–1861),
om politic italian,
personalitate marcantă
a „secolului naționalităților”*

Cronologie

- 1945, 4-11 februarie: Conferința de la Ialta
- 1949: Tratatul de la Londra; înființarea Consiliului Europei
- 1950: *Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale*
- 1951: Tratatul de la Paris; este înființată Comisia Europeană a Cărbunelui și Oțelului (CECO)
- 1957, 23 martie: sunt semnate la Roma Tratatul pentru înființarea Comunității Economice Europene (CEE) și Tratatul pentru crearea Comunității Europene pentru Energie Atomică (Euratom)
- 1970: Planul Werner propune o monedă unică europeană
- 1972, 18 ianuarie: preludiul la „Odă bucuriei” de Ludwig van Beethoven este imnul adoptat de Consiliul Europei
- 1986, mai: Comunitatea Europeană adoptă steagul albastru cu 12 stele
- 1990, mai: înființarea Consiliului Baltic

UNIUNEA EUROPEANĂ DE LA UTOPIE LA NECESITATE

Ideea de Europă în secolele XIX-XX

Naționalism și eurocentrism

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, **naționalismul** devine credință de masă odată cu lărgirea democrației, mai ales în structurile statale dominate de personalități precum Bismarck (în Germania) și Cavour (în Italia). A fost ușor, în aceste condiții, să se cristalizeze convingerea că naționalismul este ideologia cea mai potrivită aspirațiilor timpului. Există convingerea că dacă națiunile își vor dobândi frontierele în concordanță cu dreptul la autodeterminare, se vor elimina toate cauzele de conflict; că o *armonie* naturală se va instala între națiuni.

Al doilea factor care a împins preocuparea pentru ideea de unitate a Europei (spiritul european) pe plan secund ține de imperialismul secolului al XIX-lea; manifestat cu amplitudine maximă mai ales în ultimele decenii ale veacului al XIX-lea și până la Primul Război Mondial. Aceasta este perioada definitivării imperiilor coloniale. De altfel, secolul al XIX-lea nu este numai „secolul naționalităților”, ci și „secolul imperialismului”. Europa, prin marile ei puteri devenite coloniale, transformase lumea în una *eurocentrică*. Puterile europene proiectaseră în exterior un mod de a gândi și de a acționa. În acest proces, centrul de greutate tinde să se mute în afara Europei. Pentru fiecare mare putere cu imperiu colonial (Anglia, Franța și chiar Rusia, cu imperiul ei asiatic, format relativ târziu), se profila întrebarea dacă interesele preponderente erau în Europa sau în afara ei. Pentru că numărul puterilor interesate de unitatea Europei scade (doar Germania, Austro-Ungaria și câteva state mici), se amplifică impresia că Europa este pe punctul de a se destrăma.

Marile puteri și unitatea Europei în preajma Primului Război Mondial

Interesele marilor puteri intră în coliziune în zone diferite ale lumii: în Europa, pentru controlarea unității acesteia și pentru dominarea continentului, în afara Europei, pentru colonii. Din perspectiva Marii Britanii, a Franței și a Rusiei, era de neacceptat ca Germania să intre ca mare putere în relațiile internaționale; aceasta cu atât mai mult cu cât începutul secolului al XX-lea adusese în rândul marilor puteri și Statele Unite ale Americii și Japonia.

Dintre țările aflate în competiție, mai ales Germania avea nevoie de hegemonia asupra Europei pentru victoria în cursa pentru statutul de putere mondială. Încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, Germania aspiră la statutul de putere mondială; conducătorii germani înțeleseră corect corelația dintre calitatea de *putere navală* și aceea de *putere mondială*.

Competiția între marile puteri explică în esență cele două războaie ale secolului al XX-lea, pornite și pierdute de Germania. Mai mult decât atât, puterile europene angrenate în aceste războaie au ieșit epuizate; au ajuns puteri de mână a doua într-o Europă în ruine. Aceasta în condițiile ridicării la statutul de superputere a Statelor Unite și a Rusiei, devenită Uniunea Sovietică.

În imperiile coloniale pătrunseseră idei care au dus la decolonizare. Rămănea puterilor europene posibilitatea recentrării intereselor lor în Europa și urmărirea sistematică a realizării unității acesteia. Doar astfel se poate reășeza Europa în lume ca spațiu performant pe mai multe planuri, începând cu cel economic. Acesta ar putea fi *planul clar, paneuropean*, apt să devină atrăgător pentru cei mai mulți dintre europenii care respinseseră hotărât ideea unirii Europei sub hegemonia uneia dintre puteri și mai ales a Germaniei. Acesta este sensul afirmației că, prin decolonizare, puterile europene au pierdut o lume și au câștigat Europa. Spiritul european va reveni pe un plan principal, recăpătând vigoare, și va năzui spre unitatea Europei.

Divizarea politică a Europei la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial

Între 1945 și 1949 are loc divizarea politică a Europei. Înfrângerea militară a Germaniei creează un vid de putere; statele Europei devin o miză a rivalităților dintre învingători: Statele Unite ale Americii și Uniunea Sovietică. Această victorie se constituie în premisă pentru accesul celor două puteri învingătoare la statutul de superputere.

Relațiile dintre „cei trei mari” (Stalin, Roosevelt și Churchill) au reușit să respecte un timp regula de a nu înlocui hegemonia lui Hitler cu aceea a unuia dintre ei asupra Europei. Însă, pe măsura profilării înfrângerii Germaniei, diferențele de interese și de ideologie sunt luate în considerare din ce în ce mai atent.

Teama și suspiciunea în creștere între foștii aliați (Uniunea Sovietică și democrațiile anglo-saxone) explică acumularea de percepții și evaluări greșite, de ambele părți, erori care se concretizează în tensionarea relațiilor până aproape de confruntarea militară, dar fără a se ajunge aici. Această stare în relațiile internaționale a căpătat denumirea de Război Rece (1947–1991). Trebuie subliniat faptul că divizarea politică a Europei se face pe fondul acestor relații tensionate și le concretizează.

În Europa Occidentală, teama de comunism și impulsurile venite din Statele Unite îl fac pe Jean Monnet (1888–1979) să pună bazele unificării viitoare a puterilor occidentale, Europa Mică, nucleul actualei Uniuni Europene. Divizarea politică a Europei era o realitate.

Exerciții.....

1. Alegeți dintre cuvintele următoare pe cel care considerați că exprimă cel mai bine evoluția Europei în secolul al XX-lea: *concurență, eurocentrism, imperialism, naționalism, conflicte militare, confruntare ideologică, integrare*. Argumentați-vă alegerea, scriind un scurt eseu.
2. Care au fost cele două cauze ale trecerii spiritului european pe un plan secund în a doua jumătate a secolului al XIX-lea?
3. Care credeți că este argumentul convingător că Germania aspira la rangul de putere mondială la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor?

Churchill, Roosevelt și Stalin, reprezentanții celor trei mari puteri care au negociat divizarea Europei la Ialta.

„(...) Cele trei guverne își vor uni eforturile ca să-i ajute pe oamenii din orice stat european eliberat sau fost satelit al Axei din Europa unde, după părerea lor, situația reclamă: a) stabilirea condițiilor necesare păcii pe plan intern; b) luarea de măsuri urgente în vederea ușurării situației popoarelor grav afectate; c) instalarea unor autorități guvernamentale interimare care să reprezinte absolut toate elementele democrate ale populației și asigurarea cât mai curând posibil a venirii la putere prin alegeri libere a unor guverne care să corespundă voinței populației.”

Declarație asupra Europei eliberate, adoptată la Conferința de la Ialta, 4-11 februarie 1945

Dicționar.....

naționalism — doctrină politică bazată pe apărarea, uneori exagerată, a drepturilor și aspirațiilor naționale.

paneuropean — care se referă la toate țările Europei.

Amintiți-vă! .....

- De ce naționalismul devine doctrină de masă în Europa din cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea.
- Care erau țările europene care aspirau la statutul de mare putere.

Robert Schuman, unul dintre părinții fondatori ai Europei unite

Părinții fondatori ai unității europene (în ordine alfabetică)

Konrad Adenauer (1876–1967) — Germania.
Aristide Briand (1862–1932) — Franța.
Winston Churchill (1874–1965) — Marea Britanie.
Richard Coudenhove-Kalergi (1894–1972) — Austria.
Alcide De Gasperi (1881–1954) — Italia.
Walter Hallstein (1901–1982) — Germania.
Salvador de Madariaga (1886–1978) — Spania.
Leendert Sicco Mansholt (1908–1995) — Olanda.
George Marshall (1880–1959) — Statele Unite ale Americii.
Jean Monnet (1888–1979) — Franța.
Robert Schuman (1886–1963) — Franța.
Paul Henri Spaak (1899–1972) — Belgia.

Gilles Ferréol (coord.),
Dicționarul Uniunii Europene

De la Piața Comună la Uniunea Europeană

„Părinții fondatori” și unitatea Europei

Mai multe personalități alcătuiesc lista părinților fondatori ai unității europene. Ei au aspirat la depășirea *divizării Europei* prin realizarea *unității în diversitate*. Două etape semnificative se disting în realizarea năzuințelor lor: *Comunitatea Economică Europeană* sau *Piața Comună*, denumire care a intrat în uz prin Tratatul de la Roma (23 martie 1957), și *Uniunea Europeană*, realitate consfințită prin Tratatul de la Maastricht (7 februarie 1992).

Procesul edificării Uniunii Europene nu este unul omogen ca ritm; a cunoscut etape de stagnare și relansare și trebuie să se țină seama de faptul că s-a desfășurat pe fondul Războiului Rece. Părinții fondatori au dorit realizarea treptată a unei mari piețe comune, elaborarea unui tarif extern unic, desființarea barierelor vamale și pregătirea, în acest fel, a integrării politice, concretizată în autorități supranaționale. În mod concret, statele componente trebuie să arate disponibilitatea renunțării parțiale la suveranitate și a delegării acestora autorităților supranaționale. Procesul este complex și uneori anevoios. Dificultățile realizării Uniunii Monetare Europene, a introducerii monedei unice (botezată *euro* la 16 decembrie 1995) pun în evidență complexitatea armonizării intereselor statelor și a realizării convergenței acestora. Obiectivul de atins este constituirea unui spațiu în care să poată fi asigurată *libera circulație a mărfurilor, a serviciilor, a capitalurilor și a persoanelor*, aceasta pe plan economic. Pentru unul dintre părinții fondatori (Salvador de Madariaga), Europa nu va exista decât cu condiția „ca popoarele care trăiesc aici să se simtă cu adevărat proprietare ale unui patrimoniu cultural comun și unic, pe care trebuie să-l apere și să-l pună în valoare”.

Viitorul Uniunii Europene depinde de capacitatea apărării unor valori comune și unice și a adaptării prin reforme care să asigure *democrația, eficiența economică, eficiența politică, solidaritatea și asigurarea prezenței Europei între marile puteri ale lumii*.

Concilierea franco-germană și realizarea Uniunii Europene

Divizarea Europei, care a contribuit la declanșarea celor două războaie mondiale totale ale secolului al XX-lea, înseamnă coliziunea intereselor marilor puteri și în primul rând a intereselor franco-germane. La sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial, marile puteri europene rămăneau cu statutul de puteri de mână a doua; Franța cunoscuse prăbușirea din 1940; Germania pierduse războiul, fusese împărțită în zone de ocupație, din care au rezultat două state: Republica Federală Germania și Republica Democrată Germană. Procesul construcției europene se declanșează în Occident și poate înregistra progrese și datorită reconcilierii între Franța și Republica Federală Germania. Ambele țări urmăreau refacerea statutului de putere europeană respectabilă într-o Europă capabilă să conserve pacea. Personalități recunoscute drept părinți fondatori ai construcției Uniunii Europene contribuie la această reconciliere: Konrad Adenauer și Walter Hallstein din partea Germaniei; Jean Monnet și Robert Schuman din partea Franței.

O mențiune specială se cuvine făcută asupra rolului generalului Charles de Gaulle atât în reconcilierea franco-germană, cât și în construcția europeană. Charles de Gaulle a avut o viziune proprie asupra viitorului Europei, aspirând la realizarea unei *Europe a națiunilor*, o *Europă a patriilor*. Pentru realizarea acestei Europe, a văzut utilitatea reconcilierii franco-germane și prietenia cu Konrad Adenauer a pregătit terenul acestei reconcilierii.

Formula lui de Gaulle exprima refuzul acceptării dominației Statelor Unite ale Americii și a Uniunii Sovietice, după 1945, asupra Europei. El vedea ieșirea în recuperare a „vocației mondiale” a Franței. Astfel putem explica de ce s-a opus intrării Marii Britanii în Piața Comună (1963 și 1967) și retragerea Franței din structurile NATO (1966–1967). Și de Gaulle, și părinții fondatori aspirau la o „unitate în diversitate”, numai că la general accentele cad preponderent pe diversitate, iar realizarea proiectului său ar fi luat forma unei *confederații*, o ligă a statelor în accepția secolului al XIX-lea asupra statului. Proiectul părinților fondatori se concretizează astăzi într-o *federație* cu identitate și personalitate pe plan internațional.

Crize internaționale și construcția Uniunii Europene

Criza produsă de Al Doilea Război Mondial constituie impulsul inițial spre realizarea unității Europei aflate în ruină, conținând puteri de mână a doua și rămasă sub presiunea celor două superputeri învingătoare: URSS și Statele Unite; acest tablou al Europei la sfârșit de război amplifică impresia că viziunea lui Alexis de Tocqueville (1805–1859) tinde să fie corectă.

Evoluția spre ceea ce astăzi numim Uniunea Europeană s-a făcut pe fondul crizelor Războiului Rece. Corelarea construcției europene cu crizele internaționale reflectă sensibilitatea spațiului european la ceea ce se întâmplă în lume. Uniunea Europeană se prezintă și ca un răspuns și o formă de adaptare la aceste crize. Câteva exemple pot fi relevante: când criza energiei favoriza iluzia că soluția energiei atomice poate fi folosită pașnic, atomul devine forța motrice a relansării procesului integrării europene, una sectorială mai întâi (Comunitatea Europeană a Energiei Atomice sau Euratom).

Impactul reunificării Germaniei (30 octombrie 1990), eveniment cu ample urmări asupra istoriei Europei, produce impulsul necesar pentru crearea monedei unice europene (euro, apreciat drept copilul reunificării Germaniei) și, în general, pentru cea mai amplă reformă a Uniunii Europene, aceea care pregătește primirea statelor foste comuniste. Criza irakiană determină Uniunea Europeană să contureze o politică externă comună și un *model european* diferit de cel american și bazat pe *responsabilitatea comună în fața provocărilor lumii globale*. Prăbușirea comunismului și perspectiva cuprinderii statelor foste comuniste impulsionează, de asemenea, construcția europeană; sunt adoptate reforme care să atenueze efectele extinderii spre est.

Exerciții.....

1. Pe grupe, comentați fragmentul din *Declarația* lui Robert Schuman. Marcați momentele importante ale relațiilor franco-germane din perioada 1871–1990, subliniind semnificația fiecăruia pentru istoria Europei.
2. Numiți câteva dintre evenimentele istoriei recente care au impulsivat construcția europeană.

„Drumul spre Europa unită va trebui să pornească de la realizări concrete, care să creeze o solidaritate de fapt (...) Reunirea națiunilor europene cere eliminarea opoziției seculare dintre Franța și Germania.”

Robert Schuman,
Declarația de la 9 mai 1950

Tratatul din 1951 prin care se constituie Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului

„Art. 6. Uniunea este fondată pe principiul libertății, al democrației, al respectului drepturilor omului și libertăților fundamentale, precum și al statului de drept, principii care sunt comune statelor membre. Uniunea respectă drepturile omului, așa cum au fost garantate de *Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale*, semnată la Roma la 4 noiembrie 1950, și așa cum rezultă din tradițiile constituționale comune ale statelor membre, toate acestea fiind considerate principii generale ale dreptului comunitar.

Uniunea respectă identitatea națională a statelor membre.”

Tratatul de la Maastricht,
7 februarie 1992

Amintiți-vă! .....

- Cum au evoluat relațiile franco-germane după 1871.
- Care a fost situația Germaniei la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial.

*Sediul Parlamentului European
de la Strasbourg*

Etapele extinderii Uniunii Europene

Europa celor 6 — 1957

Belgia, Franța, Germania, Italia,
Luxemburg, Olanda

Suprafața: 1 282 685 km²

Populația: 226,4 mil. loc.

Europa celor 10 — 1981

+ Regatul Unit, Danemarca,
Irlanda, Grecia

Suprafața: 1 770 246 km²

Populația: 304,5 mil. loc.

Europa celor 12 — 1986

+ Portugalia și Spania

Suprafața: 2 367 000 km²

Populația: 354,7 mil. loc.

Europa celor 15 — 1995

+ Finlanda, Suedia, Austria

Suprafața: 3 155 184 km²

Populația: 376,8 mil. loc.

Europa celor 25 — 2004

+ Cipru, Republica Cehă, Estonia,
Ungaria, Letonia, Lituania, Malta,
Polonia, Slovacia, Slovenia

Suprafața: 3 893 500 km²

Populația: 452 mil. loc.

Europa celor 27 — 2007

+ România și Bulgaria

Suprafața: 4 242 884 km²

Populația: 481,8 mil. loc.

Extinderea integrării europene după prăbușirea comunismului

Integrarea Europei Centrale și de Est — „o ocazie istorică” și „o provocare”

Prăbușirea comunismului (1989–1991) a avut asupra Europei și a lumii un impact comparabil cu acela produs de victoria *bolșevicilor* în Revoluția rusă din 1917. Pentru țările europene foste comuniste s-a deschis posibilitatea opțiunii pentru integrarea lor în Uniunea Europeană. Din perspectiva unor personalități ale Uniunii Europene, cuprinderea Europei Centrale și de Est a fost apreciată drept „o ocazie istorică” și „o provocare”. *Provocarea* este dată de multele dificultăți care trebuie depășite nu numai de către statele candidate, ci de Uniunea Europeană însăși. Trebuie gestionată o creștere rapidă și substanțială, care s-ar concretiza în sporirea suprafeței cultivate cu 50%, a forței de muncă cu 100% și a populației cu peste 100 de milioane de locuitori. Apoi, statele foste comuniste trebuie să efectueze o tranziție inversă, de la socialism (economie planificată), la capitalism (economie de piață); să reducă din decalajele existente pe mai multe planuri, începând cu cel economic, atât față de țările occidentale, cât și între ele.

În drumul lor spre integrarea europeană, statele foste comuniste nu au un model; fiecare trebuie să-și găsească propriul drum, un drum atent și ferm monitorizat de la nivelul conducerii Uniunii Europene. Aceste state aspiră la regimuri democratice stabile și sunt atrase de prosperitatea Uniunii Europene. Procesul integrării este unul de durată și presupune răbdare, voință politică, claritatea și stabilitatea scopurilor și capacitatea de a le face înțelese și acceptate de populația statului aspirant.

O etapă distinctă a extinderii Uniunii Europene: integrarea Europei Centrale și de Est

Așadar, integrarea statelor foste comuniste din Europa Centrală și de Est constituie o etapă distinctă a extinderii Uniunii Europene. Când a pus problema „absorbirii” propriu-zise a acestor state (1995), Uniunea Europeană avea 15 membri. Această etapă a extinderii spre Europa fostă comunistă are o trăsătură specifică din perspectiva autorităților Uniunii Europene. Multe dintre elementele etapelor extinderii anterioare se regăsesc firesc și în această fază. Totuși, mai mult decât în celelalte etape, autoritățile europene au perceput riscul *dezintegrării prin disfuncționalitate* a Uniunii Europene. Altfel spus, este necesar să se definească mai precis ceea ce urmează a fi Uniunea Europeană și care sunt mijloacele atenuării efectului „crizei de creștere”.

Dacă scoatem temporar din calcul Turcia, cu problemele speciale ale aderării ei, multe cu implicații internaționale, această etapă a extinderii Uniunii Europene vizează 10 țări ale Europei Centrale și de Est, Malta și Cipru.

Pe rând, năzuința autorităților Uniunii Europene în legătură cu aceste state a fost realizarea unui *spațiu de liber schimb*, a unei *uniuni vamale*, a unei *convergențe*

economice multiple, până la atingerea parametrilor de spațiu economic performant și competitiv; a unei *convergențe politice*, până la conturarea unui răspuns la întrebarea faimoasă a lui Henry Kissinger: „Care este numărul de telefon al Europei?”. Dificultatea rezidă în faptul că Uniunea Europeană nu poate fi concepută ca un stat național (în accepția secolului al XX-lea) gigantic, ci trebuie căutat raportul potrivit între centralism și democrație (între centralizare și descentralizare), compatibil cu realizarea *unității în diversitate*, unul dintre secretele vitalității europene.

La prăbușirea sistemului comunist, Uniunea Europeană a reacționat deschizând posibilitatea atragerii țărilor foste comuniste spre instituirea unei **zone de liber schimb**. Acesta este rostul *acordurilor de asociere* încheiate cu cele 10 state între decembrie 1991 și iunie 1996. Acordurile europene conțin principiul *asimetriei concesiilor* (o liberalizare mai rapidă de către Uniunea Europeană în raport cu liberalizarea operată de țările asociate).

Instrumente ale extinderii

Au fost create instrumentele necesare operației complexe de cuprindere a țărilor est-europene. La 12 mai 1990, a fost creată *Banca Europeană pentru Reconstrucție Europeană în Europa de Est*, cu sediul la Londra. S-au creat și instrumente regionale care să gestioneze procesul complex și de durată al integrării: Consiliul Balticii (mai 1990); Comitetul Mării Negre (iunie 1992); Grupul de la Vișegrad (decembrie 1992, cuprinzând Ungaria, Polonia și Cehoslovacia). În 1994 a fost creat Institutul Monetar European. Între aceste structuri, cele cu profil financiar au un rol foarte important în asigurarea costurilor statelor aspirante prin programe care să le stimuleze efortul, imaginația și performanța (programul *PHARE*, spre exemplu).

Pregătirea temeinică a aderării statelor foste comuniste se concretizează și în stabilirea criteriilor de aderare („criteriile de la Copenhaga”, iunie 1993), iar Consiliul European de la Essen (decembrie 1994) stabilește *strategia de pre-aderare*.

În iulie 1997, apare *Agenda 2000 pentru o Uniune mai puternică și mai extinsă*. Consiliul European de la Luxemburg (decembrie 1997) lansează un „proces global de extindere” către toate țările care solicită acest lucru. Ca urmare, apare o nouă structură: *Conferința Europeană*, care să cuprindă toate țările solicitante (10 țări est-europene, Cipru, Malta). Conferința se întrunește prima dată la Londra (12 martie 1998).

Țările europene foste comuniste nu se prezintă ca un bloc omogen; există diferențe de nivel economic de dezvoltare și de experiență în privința construcției instituțiilor și a mentalităților democratice. Consiliul European de la Copenhaga (iunie 1993) a stabilit principiul egalității de tratament, dar ordinea începerii negocierilor nu poate să nu țină seama de aceste diferențe.

În 2004, au fost primite 10 țări (Republica Cehă, Slovacia, Estonia, Letonia, Lituania, Ungaria, Polonia, Letonia, Lituania, Slovenia, Cipru și Malta). Sunt în derulare negocierile cu România și Bulgaria, care ar trebui să fie finalizate în ianuarie 2007. Încheierea acestor negocieri ar arăta o Uniune cu 27 de state membre și cu o populație de circa 500 de milioane de locuitori.

Steagul Uniunii Europene arborat în fața clădirii Parlamentului de la Strasbourg

„Deschizându-se în acest fel calea extinderii, Conferința invită la o dezbatere mai profundă și mai amplă asupra viitorului Uniunii Europene. În anul 2001, președinția suedeză și președinția belgiană, în cooperare cu Comisia și cu participarea Parlamentului European, vor încuraja o dezbatere largă cu toate părțile interesate.”

Declarația privind viitorul Uniunii Europene, adoptată de Conferința europeană de la Bruxelles, 14 februarie 2000

Dicționar.....

bolșevici — termen prin care sunt desemnați comuniștii din Rusia; în limba rusă, cuvântul înseamnă majoritari, arătând că, la scindarea Partidului Social Democrat din 1903, comuniștii au fost mai numeroși.

zonă de liber schimb — zonă în care schimburile de mărfuri nu sunt supuse taxelor vamale sau altor forme de fiscalitate în urma unor convenții între statele de proveniență.

Ceremonia de semnare a Tratatului de aderare a României la Uniunea Europeană a avut loc la Abația Neumünster la 25 aprilie 2005.

„Dar nu putem să așteptăm totul de la Europa. Ea nu este un remediu universal. Europa nu va rezolva criza statului-providență, remediarea slăbirii legăturii civice, recrearea coeziunii sociale. (...) O Europă puternică este contrariul unei Europe imaginare, de la care așteptăm soluția la toate problemele pe care nu mai știm să le tratăm.”

J.-P. Fitoussi, P. Rosanvallon,
Noua epocă a inegalităților

„Căderea bruscă a regimurilor comuniste în 1990 reprezintă dovada că până și cele mai slabe speranțe pot deveni uneori realitate. Dar greutățile economice care au urmat ne avertizează că nu toate speranțele se pot realiza peste noapte, iar simpla dorință nu va face ca speranțele politice să devină realitate.”

R. Rose, W. Mischler, C. Haerper,
Democrația și alternativele ei

România și Uniunea Europeană

După prăbușirea comunismului, România a fost prima țară care a stabilit relații oficiale cu Comunitatea Europeană (martie 1990). Acorduri bilaterale comerciale fuseseră semnate încă din anii 1960, pe vremea deschiderii regimului Ceaușescu spre Occident. Aceste acorduri au fost suspendate după 1980, pe motivul încălcării drepturilor omului în România.

România a semnat Acordul de asociere la 1 februarie 1993. Acordul a intrat în vigoare în februarie 1995. Inițiativei Uniunii Europene de a elabora o *Strategie Globală de Preaderare* (Consiliul European de la Essen, decembrie 1995), România îi răspunde prin *Strategia Națională de Pregătire a Aderării* (iunie 1995). La 22 iunie 1995, România formulează cererea oficială de aderare. Autoritățile Uniunii Europene operează o distincție între *procesul de aderare*, la care participă toate statele candidate, și *negocierile de aderare*, care sunt bilaterale și au loc în cadrul *conferințelor de aderare*. Negocierile de aderare se deschid pentru România odată cu așa-numitul Grup de la Helsinki (decembrie 1999), iar lansarea propriu-zisă a negocierilor are loc în februarie 2000, în cadrul Conferinței interguvernamentale de la Bruxelles.

În *Raportul de țară pentru 2002* se menționează pentru prima dată anul 2007 ca dată estimativă pentru aderarea României și Bulgariei. Consiliul European de la Copenhaga confirmă această dată și alcătuiește *foile de parcurs* pentru aceste țări și ajutoarele financiare de preaderare. Cele destinate României ar trebui să se ridice în 2006 la 1 miliard de euro. Autoritățile României optează și pentru intrarea în NATO. După dobândirea calității României de membră NATO (2004), autoritățile Uniunii Europene decid instaurarea unei *clauze de salvagardare* pentru România și Bulgaria. Dacă România nu îndeplinește obiectivele din foaia de parcurs, decizia unanimă a Consiliului European poate activa clauza de salvagardare și atunci aderarea s-ar amâna cu un an. În aprilie 2005, România semnează *Tratatul de aderare*, urmând ca aderarea propriu-zisă să aibă loc la 1 ianuarie 2007. În perioada aprilie 2005–ianuarie 2007, România are statutul de observator activ în Consiliul Uniunii Europene, în comitetele și grupurile de lucru ale Comisiei Europene. Acest statut nu-i dă României dreptul de vot în structurile menționate.

Există avantaje ale integrării pentru România. Din punct de vedere economic, Uniunea Europeană este cea mai mare piață unică din lume, de două ori mai mare decât cea a Statelor Unite ale Americii și a Japoniei, luate la un loc. Uniunea Europeană este, de asemenea, cel mai mare actor comercial din lume, reprezentând principala piață pentru 130 de state. Experiența aderărilor anterioare arată că, în timp, după aderare, România poate înregistra creșterea nivelului de trai. Există avantaje decurgând din dobândirea de către români a calității de cetățean al Uniunii Europene. Avantajele de tipul celor de mai sus, la care se adaugă asistența financiară consistentă și acordată în condiții care să stimuleze inițiativa și performanța românească, exclude pierderea identității românești. Unirea Europeană reprezintă un proiect social de proporții, pentru care păstrarea diversității (culturale, rasiale, etnice, religioase etc.) și a identității naționale și regionale reprezintă principii fondatoare. Identitatea europeană este concepută ca o umbrelă protectoare pentru identitățile naționale. Șansa României de a face față efectelor globalizării crește prin dobândirea calității de membru al Uniunii Europene.

Extinderea Uniunii Europene prin integrarea statelor foste comuniste implică semnificative costuri. Se estima în 2001 că aderarea primelor 10 țări în 2004–2005 va costa Uniunea 44 de miliarde de euro. Efectele acestor costuri se resimt asupra necesității creșterii bugetului Uniunii, a sporirii contribuțiilor naționale, cu referire specială la Germania, Marea Britanie, Franța și Italia. Aceste efecte se vor resimți firesc în armonizarea intereselor statelor membre și a atenuării tensiunilor dintre marile puteri și dintre ele, pe de o parte, și statele mici ale Uniunii, pe de altă parte.

Exerciții.....

1. Descoperiți etapele aderării la Uniunea Europeană a fostelor state comuniste.
2. Indicați trei cauze care au impus țărilor din centrul și estul Europei parcurgerea unei etape de tranziție după 1989.
3. Formați trei grupe care să descopere, fiecare, soluții pentru îndeplinirea speranțelor românilor de integrare europeană. Scrieți-le, pe tablă, pe domenii de acțiune (politic, economic, social etc.), realizând o ierarhie în funcție de urgența realizării lor.

Uniunea Europeană

„Țările vest-europene sunt, de asemenea, singurul grup regional de state care a reușit încă de la început — mai întâi prin Consiliul Europei, apoi prin Comunitatea și Uniunea Europeană — să-și fondeze cooperarea internă pe o aderare împărtășită la principiile democratice. După prăbușirea comunismului, pe piața politică nu mai rămânea nici o altă viziune ideologică la scară largă.”

James Mayall,
Politica mondială: evoluția și limitele ei

Amintiți-vă! .....

- Când s-a produs divizarea Europei.
- Care au fost rațiunile pentru care Europa a trebuit să-și reconstruiască unitatea de mai multe ori în decursul istoriei ei.

- Țările Uniunii Europene: Germania, Belgia, Franța, Italia, Luxemburg, Olanda (1958); Marea Britanie, Danemarca, Irlanda (1973); Grecia (1981); Spania, Portugalia (1986); Austria, Finlanda, Suedia (1995); Slovenia, Cipru, Malta, Lituania, Letonia, Estonia, Ungaria, Polonia, Cehia, Slovacia (2004).
- Țări aflate în diferite stadii de aderare.
- Țări din Asociația Economică a Liberului Schimb care nu aparțin UE
- Atena Orașul și anul semnării unor documente fundamentale ale construcției europene (2003)
- Pe hartă au fost reprezentate cu cifre următoarele țări:
① Bosnia-Herțegovina	⑦ Andorra
② Serbia	⑧ Liechtenstein
③ Muntenegru	⑨ Vatican
④ Macedonia	⑩ Monaco
⑤ Slovenia	⑪ San Marino
⑥ Croația	

„Conștientă de patrimoniul său spiritual și moral, Uniunea Europeană se bazează pe valorile individuale și universale ale demnității umane, ale libertății și ale solidarității; are la bază principiul democrației și principiul statului de drept. Pune persoana în centrul acțiunii sale, instituind cetățenia Uniunii și creând un spațiu al libertății, securității și justiției. Uniunea contribuie la apărarea și dezvoltarea acestor valori comune în respectul diversității culturilor și al tradiției popoarelor Europei, ca și al identității naționale a statelor membre și al organizării puterilor publice ale acestora la nivel național, regional și local.”

*Carta drepturilor fundamentale
a Uniunii Europene,
Nisa, 7 decembrie 2002*

„Astăzi, cetățenii europeni se găsesc prinși între două concepții ale democrației, încă foarte diferite. Pe de o parte, ei rămân incluși în logica democrației reprezentative, axată pe actul votului și pe noțiunea de responsabilitate politică; pe de altă parte, ei percep, confuz, apariția unor noi modalități de participare politică în cadrul Uniunii.”

*Paul Magnette,
Europa, statul și democrația*

Europa contemporană: unitate, diversitate, integrare

Totalitarismul comunist s-a prăbușit prin implozie între 1989 și 1991. În Europa de azi, *respectarea drepturilor omului și multiculturalismul* se prezintă drept *soluții și pârgii* pentru a face din spațiul european unul care se distinge prin calitatea vieții oamenilor.

Europa și drepturile omului

Idee veche, impulsionată de Revoluția franceză, ideea drepturilor omului înregistrează un reflux în Europa secolului al XX-lea, în primul rând, din cauza regimurilor totalitare, dictatoriale și autoritare.

În numele suveranității statelor, s-au produs atrocități asupra individului. Acesta este contextul în care dezbaterile asupra drepturilor omului a degajat ideea că acestea sunt mai vechi decât cele ale statelor. Închiderea puterilor în propria suveranitate a contribuit la transformarea *diversității Europei* (bogăția ei mult discutată și lesne sesizabilă) în *divizarea Europei*. Uniunea Europeană, privită astfel, se arată ca soluție a recuperării diversității ca bogăție. Aceasta nu se poate face decât într-o structură cu mai puțin *stat* (amplificarea disponibilității de a delega atribute ale suveranității), cu mai puțină *națiune* (în sensul completării identității naționale cu alte modalități de exprimare a identității), cu mai puțină *centralizare*, în sensul apropierei deciziei de *cetățean*; de cetățeanul ce trebuie recuperat de sub greutatea unor instituții și protejat.

În lumea abia ieșită din Al Doilea Război Mondial, Carta ONU impulsionează universalizarea drepturilor omului. Trec decenii până când se realizează pasul decisiv de la *proclamarea drepturilor omului* la impunerea și respectarea lor (*Declarația universală a drepturilor omului*, în decembrie 1948; în decembrie 1966 sunt semnate documentele care detaliază *Declarația universală a drepturilor omului*, iar în ianuarie 1976 este semnată *Carta internațională a drepturilor omului*). Și mai sugestivă este constituirea treptată a instituțiilor juridice pentru protecția drepturilor *femeii* (1979); pentru protecția drepturilor *copiilor* (noiembrie 1989); pentru protecția drepturilor *muncitorilor emigranți* (decembrie 1990).

Spațiul european se înscrie în această tendință monitorizată de ONU. Între 1948 și 1950 se elaborează *Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale*. Actul a intrat în vigoare, după ratificările necesare, la 2 septembrie 1953. Au fost create și instituții pentru controlarea respectării drepturilor omului: *Comisia Europeană a Drepturilor Omului* (1954) și *Curtea Europeană a Drepturilor Omului* (1959). Încă din 1949 se crease *Comitetul Miniștrilor Consiliului Europei*, reunind miniștrii de externe ai statelor membre.

Inovația majoră și semnificativă a acestor instituții este clauza care prevede posibilitatea individului de a sesiza direct Comisia Europeană a Drepturilor Omului pentru ceea ce el consideră a fi o violare a drepturilor omului comisă de propriul stat. Astfel, individul are posibilitatea de a ataca autoritatea propriei țări și aceasta are semnificația unei atingeri importante a principiului suveranității statelor în exercitarea actelor de justiție. Reamintim faptul că încercările

anterioare de a realiza unitatea Europei în epoca modernă au eșuat în coliziune cu ideea de suveranitate națională.

Modelul european de tratare a drepturilor omului a avut rezonanță și în alte continente: *Convenția americană a drepturilor omului* (1969); *Carta africană a drepturilor omului și ale popoarelor* (1981); *Carta arabă a drepturilor omului* (1994).

Multiculturalism

Deviza Uniunii Europene este „unitate în diversitate” și exprimă o realitate pregnantă a Europei. Năzuința recuperării și amplificării diversității ca *bogăție*, opusă divizării Europei ca rezultat al coliziunii intereselor puterilor, începând cu cele mari, explică receptivitatea spațiului european la ideea de multiculturalitate. Este suficient să enumerăm *valorile* pentru apărarea cărora Europa și europenii sunt chemați la unitate: *egalitatea*, incluzând oportunități egale pentru persoanele cu handicap; *justiția socială*; *solidaritatea*; *toleranța*, nondiscriminarea; *diversitatea culturală*.

Această enumerare a valorilor explică acceptarea *multiculturalismului*, fenomen care își face loc în actele de politică internă și în relațiile internaționale relativ târziu. Denumirea a fost folosită pentru prima dată în 1957, pentru a descrie realitățile din Elveția. Realitățile Canadei introduc cu adevărat conceptul în circuit la sfârșitul anilor 1960 și este reperabil în Statele Unite, Regatul Unit și Australia. Este corect că spunem că ideea ia naștere ca o soluție impusă de probleme reale, ținând de stăpânirea diversității culturale într-o societate multietnică; de asigurarea respectului reciproc și a toleranței față de diferențele culturale înăuntrul frontierelor aceleiași țări. Proiectul Europei Unite odată adoptat, probleme de talia celor cu care se confruntă autoritățile elvețiene, americane, australiene, britanice etc. devin probleme ale construcției europene; năzuința este realizarea *unității în diversitate*.

Multiculturalismul apare, așadar, ca soluție opusă naționalismului cu tendința aferentă de asimilare a minorităților de tot felul, sau, în cazul naționalismului exacerb (a fascismului, în accepția lui Henri Michel), a lichidării acestor minorități. Problema fundamentală a Uniunii Europene este cum să conviețuim, în Europa, cu toții, așa cum suntem, și cum să asigurăm convergența energiilor spre îmbunătățirea calității vieții? Și mai sunt și probleme aferente: cum să dăm un răspuns regional tendinței de neevitat a globalizării? Cum să dăm răspunsuri europene diferite de cele americane, cu tendința firească a unei superputeri de a *americaniza* o realitate între scepticii care vorbesc de „genocid cultural” și optimiștii care apreciază americanizarea o iluzie? Cum să evităm, în Europa, analfabetismul în creștere în anumite țări și în anumite medii, asociat cu scăderea interesului pentru scris și mai ales pentru citit și cu creșterea interesului pentru televiziune și radio? În ultimă instanță, este vorba de confruntarea între *puterea imaginii* și *puterea cuvântului*.

Politicile multiculturaliste, opuse politicii de asimilare, ar putea fi o importantă pârghie pentru schimbarea accentelor de pe *confruntare* pe *cooperare*, pentru apărarea vieții și ameliorarea calității ei.

Exerciții.....

1. Găsiți trei argumente în susținerea necesității cunoașterii culturii, tradițiilor și chiar a limbii celorlalte popoare europene.
2. Scrieți un eseu pornind de la deviza Uniunii Europene: „Unitate în diversitate”.

Sediul Parlamentului European de la Bruxelles

Sala în care se reunește în plen Parlamentul European de la Bruxelles

„Europa se constituie (ca unitate), întrucât ceea ce este astăzi comun tuturor europenilor câștigă importanță față de ceea ce-i desparte. Europa este, mai degrabă, o unitate de *stil*. Pentru mine, Europa este de la bun început o *unitate*, constituită din componente determinate, care-i aparțin în mod firesc și care se completează reciproc.”

Hermann Keyserling,
Analiza spectrală a Europei

Amintiți-vă! .....

- Principiile fundamentale conținute în Declarația universală a drepturilor omului, adoptată de ONU în 1948.
- Care a fost situația minorităților în statele totalitare.

Grigore Gafencu

Grigore Gafencu, aflat la Geneva, exprima un punct de vedere asupra poziției României în condițiile profilării victoriei Națiunilor Unite:

„E un fapt de însemnătate covârșitoare pentru orice socoteală politică: nici un ajutor nu e de așteptat din partea Europei (...) Nu putem îndrepta situația noastră (...) dacă dăm mereu în vileag deosebirea pe care o facem între Națiunile Unite (între puterile anglo-saxone și URSS). Atâta vreme cât scopul comun nu va fi atins (înfrângerea militară a Germaniei), *interesele opuse* vor tulbura poate, *dar nu vor rupe alianța* între Anglia, America și URSS. E *cumin-te* deci și e *politic* să avem aceeași atitudine față de cele trei mari puteri aliate.”

Din *Scrisoarea de răspuns*
adresată de Grigore Gafencu
ministrului de externe al României,
Mihai Antonescu,
la 1 februarie 1944

*Grigore Gafencu și unitatea europeană

Personalitate remarcabilă, Grigore Gafencu și-a servit țara „cu minte luminoasă și inimă fierbinte”. S-a născut într-o familie boierească, cu rădăcini moldovenești și scoțiene, și a învățat în țară și în străinătate, obținând doctoratul în științe juridice la Paris. A servit țara sub drapel în campania din Bulgaria din 1913 și în Marele Război. I-au fost recunoscute serviciile cu cele mai înalte decorații: „Coroana României”, Ordinul militar de război „Mihai Viteazul”, clasa a III-a, și „Crucea de război” britanică.

Războaiele s-au terminat, lăsând, desigur, multe urme; Grigore Gafencu a lăsat haina militară și a rămas un soldat în slujba României, folosindu-și mintea pentru a-i înțelege problemele și interesele. Și-a servit țara ca *jurnalist* și *om politic*. Uimește și astăzi prin analize profunde; caracterizări laconice; disponibilitate de vizionar și realism și, peste toate, o dragoste echilibrată pentru țară.

Intrat în politică, limpezimea judecății l-a ajutat să diminueze din efectele derutante ale exercitării funcțiilor în zona Dunării de Jos și să acceadă la poziția de ministru de externe (decembrie 1938–mai 1940) și ministru plenipotențiar al României la Moscova (august 1940–iunie 1941). A fost chemat să servească țara când era pândită de primejdii reale și era înjumătățită. A făcut mult din ceea ce se mai putea face și mai ales s-a antrenat să perceapă din tendințele Europei și lumii aflate în război. A rămas cu voința și priceperea de a-și ajuta țara prinsă în vâl-mășagul confruntărilor dintre mai-marii lumii.

Grigore Gafencu în exil

A înțeles că poate face mai mult pentru România din afara ei. Incompatibilitatea dintre convingerile sale și cele petrecute în țară era evidentă. A căpătat azil politic în Elveția, impunându-i-se interdicția activităților politice. A și fost supravegheat de mai multe servicii secrete, începând cu cele elvețiene; intra în uzanțele vremii, îmbibate de suspiciunile aferente stării de război, una anormală.

Cele două cărți care i-au amplificat faima și prețuirea lumii occidentale (*Preliminarii la războiul din Răsărit*, 1944, și *Ultimele zile ale Europei*, 1946) i-au fost cenzurate; ambele au fost traduse și în românește.

Exilul lui Grigore Gafencu a avut trei etape: Geneva (noiembrie 1941–martie 1949); New York (martie 1949–septembrie 1952); Paris (octombrie 1953–ianuarie 1957). S-a săvârșit din viață în ziua când a împlinit 65 de ani (30 ianuarie) și a fost înmormântat la cimitirul din Neuilly, rămășițele pământești fiind ulterior aduse la București și reînhumate la Cimitirul Bellu.

Esența activității lui Grigore Gafencu în exil rezidă în pledoaria pentru *pacificarea Europei prin federalizare* și în menținerea deschiderii occidentale spre Europa Centrală și de Est lăsată în zona sovietică de influență.

Modelul elvețian, cunoscut încă de pe timpul studiilor, îi oferea sugestii în privința realizării unității în diversitate a Europei.

Multe dintre ideile lui Grigore Gafencu se dovedesc astăzi de mare actualitate. A văzut clar necesitatea edificării unei *structuri suprastatale* din care nu trebuie să lipsească țările rămase în sfera sovietică de influență, cu problematica

lor specifică; a perceput corect valoarea de obstacol a *suveranității naționale* pentru federalizarea Europei; a atras atenția că pericolul pentru o asemenea structură ce urma să fie edificată vine din partea comunismului și a Uniunii Sovietice.

Manifestări pentru o Europă unită

Grigore Gafencu i-a cunoscut pe mulți dintre părinții fondatori ai Uniunii Europene; a fost apreciat de ei datorită experienței acumulate ca demnitar rămas deschis spre problemele europene. A fost prezent în cele mai multe din manifestările care vizau reconstrucția postbelică a Europei. După întâlnirea cu Winston Churchill, la Londra, în 1946, acceptă să alcătuiască „un plan politic pentru Europa, ținând seama de realitățile europene”.

Participă la *Congresul Uniunii Federale Europene* de la Montreux (august 1947) și se pronunță împotriva sloganului lucrărilor: „Fără Est, dar nu contra Estului”, solicitând schimbarea cu deviza: „Cu toți europenii, cei din Vest și cei din Est, care se luptă cu sinceritate și interes pentru a uni Europa în libertate”.

Valoarea lui este recunoscută cu prilejul participării la *Congresul Uniunii Europene a Federaliștilor* de la Haga (mai 1949), alături de 700 de personalități ale vremii, unde se prezintă ca fondator și președinte al *Grupului Român pentru Europa Unită*. Încă de la 1 iunie 1948, inițiasse acțiunea de realizare a convergenței eforturilor exilului românesc dezbinat printr-un *Apel la constituirea Grupului Român pentru Europa Unită*. S-a alăturat unor personalități influente angrenate în lupta pentru unitatea Europei. Astfel, Winston Churchill conducea *Mișcarea pentru Europa Unită*; *Mișcarea pentru Cooperare Economică Europeană* era condusă de fostul prim-ministru belgian, Paul van Zeeland; iar *Uniunea Europeană a Federaliștilor* de: Richard Coudenhove-Kalergi.

Grigore Gafencu este ales președinte al *Comisiei pentru Europa Centrală*. El a inițiat acțiuni menite să atragă atenția opiniei publice și cercurilor politice occidentale asupra problemelor specifice ale statelor din Europa Centrală și de Sud-Est, Europa de dincolo de Cortina de fier. La 11 februarie 1951, împreună cu generalul Nicolae Rădescu, șeful exilului românesc din Statele Unite, alcătuieste *Declarația de la Philadelphia*, semnată de 250 de români exilați politic.

Grigore Gafencu a fost o prezență în activitatea politică pentru *pacificarea Europei prin federalizare*; activitatea lui demonstrează convingător contribuția României la edificarea Uniunii Europene, opțiunea lui vizând nu un *federalism formal*, ci *unul construit în jurul unui set de valori europene*.

Exerciții.....

1. Citiți cu atenție fragmentul din Scrisoarea de răspuns adresată de Grigore Gafencu ministrului de externe al României. Care este punctul de vedere al lui Grigore Gafencu în legătură cu poziția pe care trebuia să o adopte România în condițiile profilării victoriei Națiunilor Unite?
2. Enumerați câteva activități ale lui Grigore Gafencu în exil.

Grigore Gafencu și federalismul elvețian ca model:

El vede în federalismul elvețian „un set de virtuți și o credință politică; numai astfel ideea de unificare europeană va putea reuși, căci, fără această credință în liantul federal și fără aceste virtuți, federalismul nu este decât o formă goală.”

„Journal de Genève”,
30–31 august 1947

Grigore Gafencu despre Europa unită (martie 1953):

„Continui să cred, așa cum v-am mai spus, că nimic nu va putea împiedica crearea Europei (unite) și aceasta se va face. Se va face fără entuziasm, din nefericire, căci *renunțarea la prerogativele și atributele statului național* este dificilă și ridică în fiecare zi obiecții și termeni noi. Totuși, ea se va face, deoarece caracterul său de «necesitate» sfârșește prin a se impune chiar și celor mai reticenți.”

Calea Victoriei în 1940, simbol al orașului București, de care Grigore Gafencu era profund atașat.

EVALUARE

I. Precizați:

- trei cauze ale competiției coloniale dintre marile puteri;
- trei deosebiri între politica colonială britanică și cea franceză;
- două cauze care au facilitat hegemonia Europei asupra lumii.

II. Citiți cu atenție textul de mai jos și răspundeți următoarelor cerințe:

„Astfel, forțele industriale și financiare ale imperialismului, prin intermediul partidelor, al presei, al Bisericii, al școlii, șlefuiesc opinia publică și politica prin false idealizări ale instinctelor de expansiune, de dominare și de apropiere (...) Exacerbarea acestor instincte este indispensabilă procesului de agresare și expansionismului imperialiste ca și exploatarea raselor inferioare” (J.A. Hobson, *Imperialismul. Studiu*).

1. Ce canale de propagandă a politicii coloniale indică autorul?
2. Găsiți legăturile dintre dezvoltarea industrială și accentuarea competiției coloniale.
3. Cum cataloghează autorul dorința de dominare și expansiune?
4. Găsiți o motivare a acestei atitudini din partea autorului.
5. Exprimați-vă în scris propria poziție față de problemele prezentate în text.

III. Citiți cu atenție lecțiile primului capitol și organizați informația după criteriile de mai jos, solicitând profesorului să vă lămurească semnele de întrebare:

Știam	Știam altfel	Nu știam, dar am învățat	?

IV. În tabelul de mai jos precizați importanța documentelor menționate:

Documentul	Prevederi	Urmări	Observații
Programul președintelui SUA, Wilson (ian. 1918)			
Rezoluția Conferinței de la Bandung (1955)			
Rezoluția 1514 a ONU (1960)			

V Scrieți, pe o foaie de hârtie, un enunț care credeți că definește cel mai bine unitatea europeană. Treceți foaia colegilor de pe rândul vostru de bănci pentru ca, fiecare, să scrie, la rândul lui, un enunț. Pe tabla împărțită în atâtea coloane

Modernizarea infrastructurii în colonii s-a făcut cu folosirea mâinii de lucru locale

câte rânduri de bănci sunt în sala de clasă, formulați trăsăturile politicii de integrare europeană care reies din enunțurile scrise. Rândul care a găsit cele mai multe este câștigătorul.

VI. Ordonați cronologic următoarele evenimente:

- Conferința de la Bandung;
- începutul Primului Război Mondial;
- prăbușirea proiectului național-socialist de unificare a Europei;
- Marea criză economică.

VII. Realizați un scurt eseu despre încurajarea mișcărilor de eliberare națională în colonii de către Statele Unite ale Americii și URSS.

VIII. Realizați un eseu pe tema schimbării locului Europei în lume după Marele Război, având în vedere următoarele idei:

- amplificarea *naționalismului* și a *imperialismului*;
- pierderile umane și materiale ale beligeranților în Primul Război Mondial;
- folosirea potențialului coloniilor de către puterile Antantei pentru înfrângerea Puterilor Centrale în Primul Război Mondial;

Comunitatea Europeană a Cărbunelui și a Oțelului pornește la drum (1951)

- iluzia hegemoniei Europei asupra lumii a persistat după Marele Război.

IX. Descoperiți motivele care ar justifica optimismul susținătorilor extinderii Uniunii Europene.

X. Citiți cu atenție textul de mai jos, care relatează înțelegerile dintre Uniunea Sovietică și Anglia și abandonarea Europei de Est de către britanici:

„Momentul era propice pentru încheierea afacerii, așa că am spus: «Hai să ne rezolvăm problemele din Balcani. Armatele dumneavoastră se află în România și Bulgaria. Noi avem aici interese, misiuni și agenți. Propun să nu ne împotmolim în obiective contradictorii pe scară mică. Până acum, în ceea ce privește influența Marii Britanii și a Rusiei, ce ar fi ca dumneavoastră să primiți nouăzeci la sută în România, noi nouăzeci la sută în Grecia, iar în privința Iugoslaviei să împărțim pe din două? Am notat pe o hârtie, adăugând șaptezeci și cinci la sută ca parte a Uniunii Sovietice în Bulgaria și Polonia (...). Am împins-o spre Stalin, care ascultase între timp traducerea. A urmat o mică pauză, după care el a pus mâna pe creionul lui albastru și a bifat-o. Totul a fost stabilit într-un interval nu mai mare decât timpul necesar notării cifrelor pe ea»” (W. Churchill, *Al Doilea Război Mondial*).

Răspundeți la următoarele întrebări:

1. Cine a fost Winston Churchill? Dar I.V. Stalin?

2. Când a putut avea loc discuția relatată?
3. Cum considerau cei doi problema țărilor est-europene?
4. Cum ați caracteriza atitudinea celor doi având în vedere că nu se refereau la propriile state ci la alte țări independente?

XI. Citiți textul de mai jos, care se referă la inițierea proiectului european.

„Robert Schuman a găsit în această idee mijlocul de a relansa, pe baze mai modeste, marele său proiect european. El credea, și istoria îi va da dreptate, că proiectul era capabil să seducă o Germanie preocupată să se integreze în concertul națiunilor și să-și recapete suveranitatea. Spera ca și alte state să sesizeze acest avantaj. Acest lucru se va întâmpla în cazul Italiei, fără rezerve, și al țărilor din Benelux, mai degrabă de teama de a rămâne pe dinafară decât din entuziasm” (Paul Magnette, *Europa, statul și democrația*).

Răspundeți următoarelor cerințe:

1. Cine a fost Robert Schuman?
2. Cum motivează textul adeziunea Germaniei la proiectul european?
3. De ce Italia și Germania au avut aceleași motive în anii imediat postbelici? Care a fost situația lor politică, la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial?
4. Putem considera referirea autorului la Belgia, Olanda și Luxemburg mai curând ironică?

XII. Alcătuiți traseul pe care ar trebui să-l urmați atunci când doriți să sesizați instituțiilor europene o încălcare a drepturilor voastre de către statul ai căror cetățeni sunteți.

XIII. Definiți următoarele noțiuni istorice:

- balanța puterilor;
- putere mondială;
- regim totalitar de dreapta;
- regim totalitar de stânga.

XIV. Realizați un scurt eseu cu titlul „România pe drumul integrării europene”.

XV. Realizați un eseu pe tema: *Europa de la divizare la unitatea în diversitate*. Folosiți următoarele idei:

- naționalism și imperialism;
- multiculturalism — drepturile omului;
- spațiu care asigură liberă circulație a capitalurilor, mărfurilor, serviciilor, ideilor și a persoanelor;
- politică externă comună a statelor componente ale Uniunii Europene;
- simbolurile identității Uniunii Europene;
- Uniunea Europeană — model de răspuns regional la fenomenul globalizării.

*Ferdinand I Întregitorul,
regele României (1914–1927).*

Cronologie

- 1919–1920: Conferința de pace de la Paris/Versailles
- 1919, 28 aprilie: la Conferința de pace de la Paris, este adoptat *Pactul Societății Națiunilor*
- 1922, 4 aprilie: I.V. Stalin este ales secretar general al CC al Partidului Comunist din Rusia
- 1922, 29 octombrie: instalarea dictaturii fasciste a lui Benito Mussolini în Italia
- 1925, 16 octombrie: este încheiat la Locarno Pactul renan
- 1928, august: semnarea, la Paris, a Pactului Briand-Kellogg
- 1930, 10 septembrie: Nicolae Titulescu este ales președinte al Adunării Generale a Societății Națiunilor
- 1932–1934: au loc lucrările Conferinței dezarmării de la Geneva
- 1933, 30 ianuarie: Hitler este desemnat cancelar al Germaniei
- 1934, 2 august: Hitler se proclamă Fuhrer și „cancelar al Reichului german”

ROMÂNIA ÎN EUROPA SECOLULUI AL XX-LEA

România între cele două războaie mondiale

În secolul al XX-lea, România a fost marcată de două conflagrații mondiale: cea din 1914–1918, Marele Război, și cea din 1939–1945, Al Doilea Război Mondial. Odată cu încheierea Primului Război Mondial, se realizează unirea României într-un stat unitar. Perioada interbelică este una de prosperitate și democrație, dar spre sfârșitul acestei perioade, România și celelalte țări mici și mijlocii din Europa Centrală și de Sud-Est cad, pe rând, sub dominația regimurilor totalitare: sub Germania național-socialistă și apoi în sfera de influență a Uniunii Sovietice.

Așadar, România trece, pe rând, prin ipostaza de țară componentă a Europei naționalităților, de stat satelit al Germaniei național-socialiste, de componentă a zonei sovietice de influență, separată de Europa prin Cortina de fier, și de stat suveran care, după prăbușirea comunismului și a Uniunii Sovietice, năzuiește să devină parte a Uniunii Europene.

România Mare, realitate istorică și prezență activă în politica europeană

Aspirația românilor de a trăi într-un stat unitar ia forma României întregite, realizată prin voința oamenilor politici și prin eforturile poporului român. I s-a spus România Mare, iar oamenii politici ai timpului au dorit-o și democratică,

*După încoronarea de la Alba-Iulia, ca rege și regină a României Mari,
Ferdinand și Maria se întorc la București.*

încăpătoare pentru toți cetățenii ei, egali în drepturi, peste deosebirile dintre ei, și liberi să-și exprime opiniile.

Construcția statelor naționale din Europa Centrală și de Sud-Est se desăvârșește după Marele Război și ca urmare a schimbării contextului geopolitic, determinată de victoria Antantei asupra Puterilor Centrale. Principiul naționalităților se generalizează, extinzându-se asupra acestei părți a Europei, în care se năruiesc imperii (Imperiul Austro-Ungar, Imperiul German, Imperiul Otoman, Imperiul Rus își schimbă forma și ideologia, mai târziu constatându-se preluarea unora dintre obiectivele Rusiei țariste de către conducerea Uniunii Sovietice).

România Mare devine o realitate istorică în *Europa naționalităților* așezată în frontierele recunoscute prin tratatele încheiate la Conferința de pace din 1919–1920, așa-numitul *Sistem de la Versailles*. Românii s-au dovedit activi în folosirea acestui prilej favorabil. Pledoaria în capitalele marilor puteri ale Antantei făcută de reprezentanții popoarelor doritoare să se desprindă de Austro-Ungaria s-a dovedit eficientă. Pentru români, pledoaria s-a făcut prin *Consiliul Național al Unității Românești* (Franța), *Liga Națională* (Statele Unite ale Americii), *Comitetul de Acțiune al Românilor* (Italia). Hotărârea de a acționa în această manieră fusese luată la Roma, la Congresul naționalităților.

România în fața revizionismului

România întregită s-a realizat pe cale democratică, prin adunări cu caracter reprezentativ. Această realitate istorică a durat într-o Europă în care relațiile interstatuale erau tensionate de confruntarea între *apărătorii statu-quo-ului* (a frontierelor recunoscute prin tratate) și *promotorii revizionismului*, adică statele care pierduseră războiul. În fruntea acestora se plasa Germania; în măsura în care recuperează și consolidează statutul de putere europeană, tendințele revizioniste devin preponderente. Europa Centrală și de Sud-Est ajunge sub dominație germană. Pretextul inițial este corectarea erorilor făcute de învingători în Marele Război. Sub protecția Germaniei, revizionismul statelor mai mici, nemulțumite, se activează. România întregită cade pradă revizionismului; prin hotărâri arbitrare, pierde Basarabia și nordul Bucovinei în favoarea Uniunii Sovietice, o parte a Transilvaniei în favoarea Ungariei și o parte a Dobrogei în favoarea Bulgariei.

Politica externă a României în Europa naționalităților

Până la pierderea unității statale, România fusese o prezență semnificativă în politica europeană. Autoritățile românești erau interesate în lichidarea urmărilor războiului, în consolidarea unității naționale și în reluarea dezvoltării normale. Aceasta cu atât mai mult cu cât există dovezi potrivit cărora elita românească percepea realizarea unității naționale ca o premisă a afirmării românilor. Stau mărturie în această privință preocupările pentru *identitatea românilor*, atât de prezentă în cultura românească după 1918 și mai ales în deceniul al patrulea al secolului al XX-lea, când se profilau „noi ordini”, una mai amenințătoare decât alta. Se angajează în dezbateri oameni de cultură precum Constantin Rădulescu-Motru, Ștefan Zeletin, Camil Petrescu, Lucian Blaga, Mihail Ralea, G. Călinescu, Emil Cioran, Mircea Eliade și mulți alții.

Participanți la Marea Adunare de la Alba-Iulia

Cronologie

Marea Unire

- 1918, 9 aprilie: Sfatul Țării hotărăște unirea Basarabiei cu România
- 1918, 28 noiembrie: Congresul General al Bucovinei votează unirea cu România
- 1918, 1 decembrie: Adunarea Națională de la Alba-Iulia hotărăște unirea Transilvaniei cu România
- 1919, 29 decembrie: Parlamentul României votează legile de ratificare a unirii Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu România
- 1922, 15 octombrie: are loc încoronarea regelui Ferdinand și a reginei Maria la Alba-Iulia
- 1923: este adoptată Constituția care consfințește unirea

*Diplomatul român Nicolae Titulescu,
președintele Adunării Generale
a Ligii Națiunilor*

Dicționar.....

revizionism — doctrină și atitudine în politica externă a unor state care doresc schimbarea frontierelor sau amendarea (revizuirea) unor clauze conținute în tratate internaționale.

Societatea (Liga) Națiunilor — organism internațional, cu sediul la Geneva (Elveția), creat la sfârșitul Primului Război Mondial cu scopul de a se asigura respectarea tratatelor și menținerea păcii.

„Iubim Franța pentru că a pus la baza raporturilor ei internaționale egalitatea tuturor națiunilor și regula că nu s-ar putea dispune de interesele unei țări în afară de ea și de voința ei.”

Nicolae Titulescu,
Documente diplomatice

„Glasul Franței, chiar singur, ca membru permanent în Consiliul Societății Națiunilor, poate împiedica orice schimbare în dauna noastră.”

Nicolae Titulescu, *Discursuri*

„Noua ordine” introdusă de puterile Antantei după război intenționa înlocuirea *forței* cu *legea* în relațiile internaționale; era firesc, după o confruntare cumplită din care abia se ieșise. Țările mici și mijlocii, lipsite de forță în comparație cu marile puteri, au aderat relativ repede la idee; au sperat în viabilitatea Ligii Națiunilor și în metoda preconizată de această instituție — *securitatea colectivă*.

România s-a numărat printre țările fondatoare ale **Societății (Ligii) Națiunilor**; autoritățile românești au contribuit cu adevărat la efortul de a face instituția eficientă. Interesați în păstrarea integrității patrimoniului național, a frontierelor recunoscute la Conferința de pace, reprezentanții României au văzut necesitatea păstrării convergenței intereselor puterilor învingătoare în război, în ideea fructificării păcii și a realizării unei reconcilieri reale în Europa. Dificultatea realizării democratizării relațiilor internaționale se observă și în faptul că, în Liga Națiunilor, diferența între marile puteri și celelalte este marcată prin locul permanent al reprezentanților marilor puteri în Consiliul Ligii Națiunilor; un compromis necesar trecerii de la „concertul puterilor” la securitatea colectivă. Prezența României și a celorlalte puteri din zonă se face remarcată mai ales în cadrul Ligii Națiunilor, dar și prin inițiative locale, năzuind la relații normale cu vecinii pornind de la premisa respectării tratatelor de pace.

Marile puteri europene manifestă un entuziasm prudent în legătură cu Liga Națiunilor, mai ales după prima lovitură pe care instituția o primește prin neimplicarea Statelor Unite ale Americii. Franța este prima care, percepend ineficiența posibilă a Societății Națiunilor, caută alianțe regionale, mai întâi cu Polonia și Cehoslovacia, statele limitrofe Germaniei pe granița răsăriteană. Pericolul german pentru Franța, real și obsesiv, nu putea fi ținut sub control cu ajutorul Rusiei, acum „o necunoscută” efectuând un experiment dureros de înnoire; unul utopic.

România ajunge astfel în sistemul francez de alianțe orientale, la început, cu dublă misiune: stăpânirea pericolului german și stăvilirea pericolului bolșevic, care amenința Europa. Pe măsura consolidării statului sovietic, concretizată și în recunoașterea de către celelalte puteri europene, problemele Europei Centrale și de Sud-Est — ale României, în speță — se complică; cresc dificultățile diplomației țărilor din zonă de a asigura supraviețuirea și apărarea intereselor lor de state suverane.

Totuși, perioada 1919–1936 este apreciată drept „epoca de aur” a țărilor europene mici și mijlocii (André Tibal). Acestea reușesc să-și afirme interesele și în bună măsură să le apere. România, prin vocea lui Nicolae Titulescu, a fost într-adevăr o prezență europeană activă; Titulescu a ilustrat strălucit ideea de securitate colectivă, ideea de *spiritualizare a frontierelor* și aceea a mutării accentelor de pe *confruntare* pe *cooperare* în relațiile internaționale, prin intensificarea

„Obiectivul principal al politicii externe a României pe tot parcursul perioadei interbelice a fost menținerea frontierelor trasate la sfârșitul primului război mondial. Toate partidele politice românești, cu excepția Partidului Comunist, erau susținătoare consecvente ale sistemului tratatelor de pace de la Versailles, o poziție care a dictat alegerea aliaților și a asigurat continuitatea cu politica externă urmată în anii imediat înainte de izbucnirea războiului.”

Mihai Bărbulescu ș.a., *Istoria României*

cooperării economice. I s-a făcut onoarea încredințării președinției Ligii două mandate la rând — o excepție.

Lumea și Europa, mai ales, mergeau însă în direcția opusă; Europa naționalităților cedează temporar forțelor revizioniste în frunte cu Germania național-socialistă. Eforturile României de a face tratatele respectate prin alianțe regionale de tipul Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice se dovedesc ineficiente, în paralel cu erodarea progresivă și rapidă a statutului de mare putere al Franței.

Dezvoltarea Europei în această direcție reduce tot mai mult libertatea de acțiune a puterilor mici și mijlocii de talia României. În epocă, se constată imposibilitatea neutralității țărilor din Europa Centrală și de Sud-Est între cele două tiranii ale perioadei — Germania și Uniunea Sovietică. Eșuează inițiative locale precum aceea a creării unei „Axe” Varșovia–București.

După Titulescu, diplomația românească a făcut eforturi remarcabile pentru asigurarea fruntariilor țării în condițiile acestei schimbări dramatice a raporturilor dintre marile puteri. Eforturile au înregistrat și reușite până în 1940, când, izolată, România este sfătuită să renunțe la unitatea ei teritorială „în interesul păcii”. Sacrificiul a fost însă zadarnic.

„Handicapurile Bucureștiului nu au legătură cu Geneva, ci cu relațiile cu Moscova și cu ecourile interne pe care acest raport le presupune și le implică. Pentru Paris, formarea României Mari se bazează, în mod global, pe antibolșevism. Or, URSS redevine, încă din 1922 — din cauza politicii germane, de asemenea fiindcă este o piață însemnată pentru unele medii economice franceze și, în sfârșit, în urma recunoașterii sale de către Londra și Paris în 1924 —, o mare putere a estului, factorul unui echilibru european mereu sensibil la amenințarea unei redresări germane. Diplomația Bucureștiului, în măsura în care aceasta se dorește a fi europeană, trece la tratative, apoi la o înțelegere cu Moscova.”

Catherine Durandin,
Istoria românilor

Exerciții.....

1. Ce înțelegeți prin întregirea României, când a avut loc și în baza cărui principiu?
2. Care sunt structurile prin care s-a făcut pledoaria în străinătate pentru întregirea României?
3. Cum se explică preocupările elitei românești pentru *problema identității* după Primul Război Mondial?
4. Citiți textul alăturat și descoperiți argumentele care au determinat-o pe Catherine Durandin să considere fundamentale relațiile României cu Moscova.

România interbelică — harta administrativă

„Marea criză a anilor 1930 a demoralizat democrațiile, provocând o lipsă de voință de a bloca agresiunea, o lipsă de energie pentru a folosi securitatea colectivă împotriva creșterii puterii nelegitime și a folosirii violenței.”

Paul Johnson,
O istorie a lumii moderne

Amintiți-vă! .....

- Când a fost promulgată prima constituție a României.
- Cine a fost fondatorul dinastiei aflate pe tronul României în primele decenii ale secolului al XX-lea.

Carol al II-lea, regele României
(1930-1940)

De la democrație la regimurile autoritare și totalitare

Experimentul românesc

De-a lungul secolului al XX-lea, România a trecut prin mai multe faze ale dezvoltării politice: o perioadă de năzuință spre alinierea lângă puterile democratice învingătoare în Primul Război Mondial, așa-numitul *experiment democratic*, până în 1930. După 1930, în România, democrația intră în declin, pentru ca între 1938 și 1940 să se instaleze regimul de autoritate monarhică al lui Carol al II-lea. Cu venirea lui Ion Antonescu la putere (6 septembrie 1940), România trece printr-un regim de dictatură, militar-legionară până în ianuarie 1941 și militară până în 1944. După lovitura de stat de la 23 august 1944, încercările revenirii la regimul democratic eșuează și ca urmare a lipsei de omogenitate ideologică a Coaliției Națiunilor Unite; România ar fi vrut să iasă din Al Doilea Război Mondial alături de puterile anglo-saxone, dar hotărârea era luată: statele foste satelite ale Germaniei vor purta negocieri cu Uniunea Sovietică. România și celelalte țări ale Europei Centrale și de Sud-Est intră în zona sovietică de influență. Ca urmare, în România se instaurează dictatura comunistă, care va dura până în 1989. Acest regim dictatorial comunist este, deopotrivă, expresia condițiilor interne și o proiecție a modelului sovietic în zonă. Așadar, timp de 70 de ani (1919–1989), viața românilor a însemnat un experiment continuu.

Bilanțul acestor 70 de ani nu poate să omită eșecul încercărilor de modernizare a României, de reducere a decalajelor acumulate în timp față de Occident. Eșecul este cauzat de oameni și de împrejurări și se concretizează, pe plan economic, în productivitatea muncii scăzută, în lipsa de prosperitate și, în ultimă instanță, într-o calitate scăzută a vieții, într-o vulnerabilitate a țării în fața riscurilor, de la cele naturale la cele politice, sociale și militare. După 1990, experimentăm în continuare: întoarcerea la *capitalism* după jumătate de secol de economie socialistă, rigid planificată; întoarcerea la *democrație* după dictaturi prelungite și umilitoare; întoarcerea la *normalitate* — a relațiilor dintre oameni și a relațiilor noastre cu lumea.

Caracteristicile democrației românești

Viața politică interbelică în România a fost marcată de confruntarea *democrației* cu *autoritarismul*. Ne referim la gospodărirea ineficientă a resurselor, atunci când nu lipsesc; la nevoia consolidării unității naționale după 1918; la nevoia alocării, uneori potrivit rațiunilor economice sănătoase, a resurselor pentru apărare. Ar fi convenit României și celorlalte țări mici și mijlocii din zonă, spre exemplu, cheltuieli minime pentru apărare, dar contextul geopolitic, marcat de revizionismul tot mai activ, dictează altfel. Apoi, practicarea democrației se lovea, uneori, de o masă rurală aproape compactă, 80% din populație, în mare parte analfabetă, apatică și fără experiență politică. Votul universal și reforma agrară introduse după Marele Război au urmărit trezirea satului românesc, smulgerea omului de rând din inactivitatea politică

Cronologie

- februarie 1938–septembrie 1940: regimul autoritar al lui Carol al-II-lea
- 1940, 26, 28 iunie: pierderea Basarabiei în favoarea Uniunii Sovietice
- 1940, 30 august: Dictatul de la Viena și pierderea parțială a Transilvaniei în favoarea Ungariei;
- 1940, 7 septembrie: Craiova, pierderea sudului Dobrogei în favoarea Bulgariei
- septembrie 1940–ianuarie 1941: dictatura militar-legionară
- 1941, 22 iunie: intrarea României în Al Doilea Război Mondial
- 1944, 23 august: ieșirea României din războiul antisovietic
- 1945, 6 martie: instaurarea guvernului Petru Groza
- 1947, 30 decembrie: abdicarea regelui Mihai

prelungită, pregătirea înțeleaptă a evitării revoluției ca metodă a promovării schimbării. Impactul real al acestor reforme este incontestabil, dar nu a fost pe măsura așteptărilor elitei politice și mai ales ale acelei părți care voia un alt loc pentru România în Europa secolului al XX-lea; pentru unii oameni politici, era prea multă democrație și soluția se afla într-o conducere autoritară. Pentru alții, trebuia străbătut drumul consolidării instituțiilor democratice, până la nivelul celei existente în Occident.

Această dezbatere — o confruntare de interese — avea loc în România în condițiile în care, în Europa, lichidarea urmărilor războiului lua și forma efortului revenirii la metodele democrației normale prin părăsirea apucăturilor dictatoriale impuse de starea excepțională de război.

Confruntările din România aveau loc în contextul instalării dictaturii fasciste în Italia (28 octombrie 1922) și mai ales în vecinătatea „experimentului sovietic” în desfășurare. Revoluția rusă din 1917 și urmările ei au forțat de multe ori autoritățile țărilor vecine la asumarea priorității pentru „ordine” și „armonie socială” ca soluții opuse „haosului revoluționar” și „luptei de clasă”.

Constituția din 1923 – fundamentul democrației

Constituția din 1923 consacră forma regimului politic: democrația parlamentară. Totuși, puterile regelui rămân destul de largi, iar limitările lor rămân eficiente sub Ferdinand I, dar ineficiente sub Carol al II-lea. De asemenea, dacă în democrațiile consolidate guvernul era creația parlamentului, în România parlamentul a continuat să fie o extensie a guvernului și aceasta chiar în condițiile creșterii în diversitate a exprimării opiniilor politice și a activismului politic ca urmare a reformelor de după război.

Instituțiile democratice, pârgurile esențiale ca legea să fie respectată, nu au răgazul să se consolideze. Aceasta cu atât mai mult cu cât, pe lângă partidele angrenate firesc în lupta pentru putere — puterea de a servi interesul general-național în accepția fiecăruia — apar grupuri și indivizi care fac opoziție la tot ce însemna Europa modernă: urbanism, industrie, instituții politice democratice. Astfel ia naștere un climat care favorizează și pregătește mișcările extreme, naționaliste și autoritare.

România sub regimurile autoritare și dictatoriale

Regimul parlamentar și partidele politice în impas

Intrarea României în zodia dictaturilor se face treptat și într-un fel de sincronizare cu zona Europei Centrale și de Sud-Est.

De la început, se impune observația că România a intrat împreună cu întreaga zonă, dar nu în același timp. Atrag atenția și de această dată combinarea efectelor factorilor interni și externi și preponderența în creștere a celor externi pentru zona în care este situată România. Este evident că urmările marii crize din anii 1930 sunt resimțite de toate țările cu regim democratic; se consolidează convingerea că această criză este o prelungire a primei conflagrații, că atât războiul, cât și criza demonstrează ineficiența democrațiilor.

Acesta este contextul în care, începând din iunie 1930, se manifestă voința lui Carol al II-lea de a institui un regim de dictatură personală. El reușește să

Mișcarea legionară

După Primul Război Mondial, în România, ca aproape în toate țările europene, a apărut o mișcare de extremă dreaptă — Liga Apărării Național-Creștine, condusă de profesorul universitar ieșean A.C. Cuza, din care făcea parte și tânărul Corneliu Zelea Codreanu. Acesta a părăsit, în 1927, LANC, înființând Legiunea Arhanghelului Mihai, care a câștigat mulți adepți. Codreanu s-a mutat la București și, în iunie 1930, a transformat Legiunea în Garda de Fier, care, în 1934, a luat numele de Totul pentru Țară. Deși obține un relativ succes la alegerile din anul 1937, în 1938, după instaurarea dictaturii regale, Codreanu este arestat și ucis. După abdicarea regelui în favoarea fiului său, Mihai (6 septembrie 1940), legionarii, conduși acum de Horia Sima, sunt asociați la putere de generalul Ion Antonescu. Actele de violență din noiembrie 1940 îi fac nepopulari; cu acordul Germaniei, în ianuarie 1941, pentru a pune capăt dezordinilor din țară, Antonescu îi îndepărtează de la putere. Mulți legionari au fost arestați și închiși, dar alții au emigrat în Germania.

Manifestare legionară în fața Palatului regal din București (1940)

Nicolae Iorga și Gheorghe Tătărescu în uniforma Frontului Renașterii Naționale, alături de regele Carol al II-lea.

„Cei doi oameni politici (Carol al II-lea și Gh. Tătărescu) erau sensibili la schimbările din situația internațională. Ei observau cu neliniște ridicarea statelor cu regimuri autoritare în defavoarea Marii Britanii și a Franței. Nu scăpau din vedere nici creșterea influenței economice a Germaniei în România, creștere care încuraja îndrăzneala extremei drepte. (...) Alegerile din 1937 au însemnat un test de confruntare între democrație și autoritarism.”

Keith Hitchens,
România, 1866–1947

Hitler (1889-1945):

„Eu nu am nevoie de fanatici, am nevoie de o armată română sănătoasă.”

A. Simion, *Regimul politic din România în perioada sept. 1940–ian. 1941*

„Nu de revizuirea Tratatului are nevoie umanitatea, ci de revizuirea propriilor prejudecăți (...) Ceea ce trebuie făcut pentru asigurarea păcii este ca popoarele, în deplină sinceritate și fără gânduri ascunse, să lucreze împreună pentru *spiritualizarea frontierelor*.”

Nicolae Titulescu, *Discursuri*

diminueze capacitatea partidelor politice de a se constitui în obstacole în fața voinței regale; acțiunea lui, care i-a adus inclusiv caracterizarea de cel mai abil om politic al României deceniului al patrulea al secolului al XX-lea, grăbește procesul erodării eficienței partidelor ca urmare a uzurii guvernamentale, a inabilității și lăcomiei membrilor acestora.

Uzura partidelor, ajutată de Carol, se produce în condițiile îndoielii în creștere în eficiența democrației parlamentare, în condițiile incompatibilității reale și exagerate propagandistic între Germania și Uniunea Sovietică, ambele cu regimuri totalitare. Neutralitatea se dovedește, treptat, imposibilă. România, ca mai toate țările din zonă, începând cu Polonia, înclină să vadă în Germania național-socialistă „răul cel mai mic”.

Eliminarea lui Nicolae Titulescu de la conducerea Ministerului Român de Externe reflectă *ambiguitatea* și complexitatea contextului geopolitic în care România și țările din zonă se găsesc drept urmare a modificărilor raporturilor între marile puteri.

Schimbarea lui Titulescu năzuiește deopotrivă la o acomodare mai flexibilă a României cu prezența Germaniei ca mare putere și la păstrarea țării în sfera democrațiilor occidentale, prin luarea în considerare a orientării preponderente spre Marea Britanie, alunecarea Franței în rândul puterilor de mână a doua fiind vizibilă.

Regimul autoritar al lui Carol al II-lea

Carol instituie un regim de autoritate personală la 10–11 februarie 1938; în Europa și în țară, democrația este „sub asediu”. Patriarhul Miron Cristea preia conducerea guvernului, având pe generalul Ion Antonescu la Ministerul de Război.

Este abrogată Constituția din 1923 și înlocuită cu una nouă, elaborată cu contribuția semnificativă a juristului Istrate Micescu (20 februarie 1938). Noua constituție avea două principii de bază: *principiul corporatist* și acela al *concentrării puterii în mâna regelui*.

„Noua ordine” era incompatibilă cu prezența partidelor, eliminate din viața politică la 30 martie 1938, iar prin legea „menținerii ordinii” din 15 aprilie 1938, regimul conturează un profil mai clar. Nu reușește inițiativa alcătuirii unei structuri politice folositoare implementării ideilor regale (Frontul Renașterii Naționale, 16 decembrie 1938, și Partidul Națiunii, 1940). Regimul lui Carol al II-lea a vrut consolidarea țării pentru a face față presiunilor revizioniste în creștere și pentru a menține cooperarea României cu democrațiile occidentale. Două sunt evenimente semnificative ale perioadei: Pactul Ribbentrop-Molotov (23 august 1939) și prăbușirea Franței (20 iunie 1940). Din cauza lor, a devenit imposibilă evitarea catastrofei naționale (pierderea a 99 790 km², cu 6 161 317 de locuitori). Europa era în război și intra progresiv sub dominație germană. Victoriile puterilor Axei păreau a confirma prorocirea potrivit căreia secolul va fi unul al dictaturilor. O „nouă ordine” se contura la nivel european; prin *Pactul Tripartit* (27 septembrie 1940), mai târziu caracterizat drept „cartă a noii ordini”, se stabileau zonele de influență între Germania și Italia, în Europa, și Japonia, în Asia.

În aceste condiții, era exclusă posibilitatea revenirii la regimul democratic; mesajele unei rezistențe posibile și speranța într-o victorie a țărilor democrate vor veni după oprirea ofensivei armatei germane lângă Moscova (decembrie 1941) și mai ales după preluarea inițiativei strategice de către Coaliția Națiunilor Unite, după 1942.

Regimul antonescian

Ca urmare, România trece de la regimul de autoritate monarhică la regimul de dictatură, cel condus de Ion Antonescu. Generalul a venit în fruntea guvernului la 6 septembrie 1940, fiind învestit de rege cu puteri depline. Prăbușirea frontierelor României Mari, în urma cedărilor teritoriale către URSS, Ungaria și Bulgaria din vara anului 1940, a creat condiții favorabile instaurării dictaturii personale și suspendării constituției. Deși regimul a fost unul dictatorial, Antonescu a menținut instituția monarhiei. Carol al II-lea a fost însă obligat să abdice, tronul revenind fiului său, Mihai I. Dependența României de evoluția contextului european este tot mai mare. Obiectivele supraviețuirii statului român reîntregit rămân constante. Dictaturile dintre 1940 și 1944 apar și ca forme de adaptare ale României în Europa dominată de puterile Axei. Același obiectiv persistă și în perspectiva victoriei Coaliției Națiunilor Unite. Aceasta cu atât mai mult cu cât prezența Uniunii Sovietice imprimă, din nou, o dimensiune tragică opțiunii României: cu democrațiile occidentale sau cu Uniunea Sovietică.

Disocierea punctelor de vedere între aliați, după înfrângerea statelor Axei, era previzibilă; puterea militară a Uniunii Sovietice devenise cea mai semnificativă în zonă. Din nou, la suprafață, *pacea* apare, pentru unii conducători ai Marii Alianțe mai importantă decât libertatea țărilor din Europa Centrală și de Sud-Est, concretizată în exercitarea dreptului lor la autodeterminare, a dreptului de a-și alege forma de guvernământ.

Contextul este complex, dar câteva observații asupra regimului antonescian se impun. Nota dominantă a acestui regim o inspiră Ion Antonescu. El rămâne cu sentimente de prețuire a puterilor democratice, în special a Marii Britanii, dar este complet în dezacord cu democrația parlamentară practică în România interbelică. Dezacordul pornește de la opinia lui că „libertatea” de care s-au bucurat românii înainte de dictatură a degenerat, favorizând așezarea interesului individual deasupra celui colectiv, mai presus de stat.

Așadar, nu era de așteptat de la Antonescu zel în reîntoarcerea la democrația parlamentară. Pe plan intern, generalul a încercat să facă ordine în administrație și a interzis activitatea partidelor politice, păstrând însă legătura cu liderii acestora. În primele luni (până în februarie 1941), a colaborat cu mișcarea legionară, după această dată preferând un guvern de militari și tehnocrați. Conlucrarea cu șefii partidelor mari (în special Iuliu Maniu și C.I.C. Brătianu) se explică prin convingerea lui că astfel servește mai bine interesele României, interesul supraviețuirii statului român. Antonescu năzua la un rol tot mai onorabil pentru România reîntregită în Europa de Sud-Est dominată de Germania. Alături de aceasta, Antonescu a angajat țara în războiul antisovietic (22 iunie 1941). După eliberarea Basarabiei și Bucovinei de nord (iunie-iulie 1941), a antrenat armata în războiul purtat pe teritoriul Uniunii Sovietice, conștient că doar o victorie decisivă împotriva acesteia garanta păstrarea celor două provincii românești. De altfel, complexitatea situației este reflectată în spusele lui (12 decembrie 1942): „Eu sunt aliatul Reichului împotriva Rusiei; sunt neutru între Marea Britanie și Germania; sunt cu americanii împotriva japonezilor”.

Cu eliminarea lui Antonescu începe tranziția României spre un alt tip de dictatură – dictatura totalitară de tip comunist.

*Generalul Ion Antonescu
pe Frontul de Est*

Exerciții.....

1. De ce România și celelalte țări din Europa Centrală și de Sud-Est au intrat, după Al Doilea Război Mondial, în zona sovietică de influență?
2. În ce se concretizează eșecul pe plan economic al modernizării României?
3. Care sunt obstacolele cele mai importante pe care un regim democratic le poate opune tendințelor dictatoriale?
4. Constituți două grupe de studiu și analizați contextul european și mondial din anii 1940–1944. Prima grupă trebuie să găsească argumente care să susțină că politica lui Ion Antonescu de a participa la războiul antisovietic a fost corectă, în timp ce a doua grupă le va descoperi pe cele care susțin că a fost o decizie greșită. Scrieți argumentele pe tabla împărțită în două coloane și enunțați concluziile care rezultă.
5. Definiți cel mai important obiectiv de politică externă al fiecăruia dintre regimurile dictatoriale avute în vedere în această lecție.

Amintiți-vă! .....

- Care sunt trăsăturile fundamentale ale regimului democratic.
- Când a renunțat viitorul Carol al II-lea la calitatea de moștenitor al tronului României.

Mihai I, regele României (1944–1947).
Abdicarea sa, la 30 decembrie 1947,
a permis instalarea definitivă
a regimului comunist.

„Roosevelt nu credea că Stalin vrea teritorii. El îl dojenea pe Churchill: «Aveți în sângele dumneavoastră 400 de ani de instinct acaparator și de aceea nu puteți înțelege cum poate o țară să nu vrea pământ (...). Eu cred (despre Stalin) că, dacă îi voi da tot ce este posibil și nu-i voi cere nimic în schimb, *noblesse oblige*, el nu va încerca să anexeze ceva și va lucra cu mine pentru o lume a democrației și păcii.»

Paul Johnson,
O istorie a lumii moderne

„Țările din estul Europei sunt dornice, mai cu seamă, să asiste la reabilitarea și reorganizarea economiei europene pe bază unitară. (...) Ele sunt primele care deplâng absurdă linie de separație care taie Europa în două și care izolează una de cealaltă două regiuni ale continentului care sunt complementare din punct de vedere economic.”

Grigore Gafencu discutând cu
Norman Armour, secretar de stat
adjunct al Statelor Unite ale Americii,
13 noiembrie 1947

România în spatele Cortinei de fier

România în zona sovietică de influență

România a făcut parte din zona sovietică de influență între 1944 și 1990. Europa de Est a fost una din mizele principale atât pentru Al Doilea Război Mondial, cât și pentru situația postbelică, în care lumea s-a găsit între o pace ratată și un război nedeclarat — Războiul Rece.

Conducerea Uniunii Sovietice în frunte cu I.V. Stalin a solicitat constant aliaților anglo-saxoni prezența pe granița vestică a unor țări „prietene” și „democratice”. Ca urmare, ieșirea din război a sateliților Germaniei s-a făcut prin negocierea cu Uniunea Sovietică. La această situație se adaugă divergențele apărute între Statele Unite și Marea Britanie, între F.D. Roosevelt și Winston Churchill. Roosevelt, care nu avea încredere în Churchill, „imperialist bătrân incapabil să înțeleagă idealismul ideologic”, a avut vanitatea de a crede că doar el poate să negocieze cu Stalin, că acesta nu este interesat de teritorii. De aceea s-a arătat interesat doar de *victoria militară*; nu a înțeles importanța *victoriei politice*, adică păstrarea Uniunii Sovietice în granițele ei din 1938.

Gândind astfel, Roosevelt a dat libertate generalilor să rateze ajungerea la Berlin și Praga. Ca urmare, Armata Roșie intră în inima Europei și devine cea mai semnificativă forță militară în zonă. Încă de la 25 martie 1945, Viaceslav Molotov (1890–1986), ministrul sovietic de externe, anunțase intenția organizării alegerilor „în stil sovietic”, alegeri controlate riguros. Molotov aprecia că în România alegerile libere ar avea drept rezultat un guvern ostil Uniunii Sovietice.

Relațiile externe ale României

Politica externă a româniei a fost marcată de faptul că, pentru 45 de ani, s-a situat în zona sovietică de influență. Aceasta a însemnat relații privilegiate cu Uniunea Sovietică și cu „țările surori” — celelalte state din zona sovietică — și ruperea relațiilor cu Occidentul; încadrarea României în Biroul Comunist de Informare (Cominform; octombrie 1947–17 aprilie 1956). Apartenența la această structură și mai ales relațiile cu Uniunea Sovietică aveau semnificația unei integrări ideologice; apartenența la Consiliul de Ajutor Economic Reciproc (CAER), între ianuarie 1949 și iulie 1991 are valoarea integrării *economice*. Integrarea *militară* se încearcă prin *Pactul de la Varșovia* (14 mai 1955–31 martie 1991).

Pentru România, se întrerupea temporar efortul de mai bine de un veac de racordare la valorile occidentale. Pe plan politic, se impune progresiv modelul sovietic, caracterizat prin dictatura partidului unic. Desființarea proprietății private și planificarea rigidă formează notele distincte pe plan economic. Reașezarea societății prin eliminarea claselor „exploatare” și instalarea dictaturii proletarietului formează substanța experimentului social.

Există unele elemente care disting România în ipostaza de țară situată în spatele Cortinei de fier. Destinele Partidului Comunist, ajuns partid unic, sunt conduse de Gh. Gheorghiu-Dej (1945–1965) și de Nicolae Ceaușescu (1965–1989). Ei ajung la conducere în condițiile afirmării puterii militare sovietice drept cea mai semnificativă în zonă. Încercarea de a dobândi și o legitimitate internă apare logică. Ostilitatea surdă față de URSS — care exista în toate țările

Europei de Est — trebuia transformată în acțiune politică de îndepărtare de Moscova. O regulă nu putea fi și n-a fost încălcată: evitarea destrămării ideologice. Dacă s-ar fi încercat *liberalizarea vieții politice* și trecerea la *pluralism*, Uniunea Sovietică putea interveni în forță și impune conducători atașați liniei sovietice; frontiera comună constituia, din acest punct de vedere, un avantaj pentru sovietici.

România și destalinizarea

Încetarea din viață a lui Stalin (5 martie 1953) pune blocului socialist problema schimbării metodelor în interiorul Uniunii Sovietice și în relațiile acesteia cu „țările surori”. *Destalinizarea* reactivează divergențe până acum ținute sub control, cu China, spre exemplu. Pe de altă parte, impulsionează depărtarea țărilor din zona ei de influență de Moscova (*desatelitizarea*). Acesta este fondul pe care în România se ajunge de la reușita negocierii plecării unităților Armatei Roșii de pe teritoriul național (1958) la *Declarația din aprilie 1964*, percepută în țară și în exterior drept o declarație de independență. Era vorba de o *autonomie* pronunțată în direcția dobândirii unei *suveranități limitate*. România se opune în CAER încercării de constituire a autorității supranaționale, care ar fi condamnat-o la permanentizarea subdezvoltării în calitate de țară producătoare de materii prime. Toate gesturile componente ale *liniei românești de construire a socialismului*, inclusiv politica de industrializare, nu convin Moscovei, dar le tolerează, de vreme ce nu erau semne de erezie ideologică. Prețul plătit pentru această rostire a unui punct de vedere românesc, a legitimării naționaliste a puterii (național-comunism), a fost rigidizarea regimului ca regim totalitar, despot; trebuia demonstrat Moscovei că nu există riscul defecțiunii României, modalitatea unică a menținerii puterii.

Pe de altă parte, conducătorii români semnalează la un moment dat inutilitatea Pactului de la Varșovia — baza juridică a intervenției în forță în caz de nesupunere a unei țări; nu l-au părăsit, dar România n-a mai participat la manevrele anuale menite să-i sublinieze prezența și autoritatea. Mai mult: România n-a participat la intervenția din august 1968 împotriva Cehoslovaciei, țară în care procesul de liberalizare a fost apreciat la Moscova drept periculos pentru sistem și chiar pentru Uniunea Sovietică.

Despotismul a îndepărtat partidul de societate, de opinia publică, de Occident și aceasta explică prăbușirea din decembrie 1989. Este adevărat că au existat momente de particularizare accentuată a regimului comunist în România situată în spatele Cortinei de fier. Sovietologul Adam B. Ulam remarcă: „În 1964–1965, România era singurul stat din lume care se putea lăuda cu următoarea combinație de realizări: era aliată a Uniunii Sovietice, era prietenă cu China și era statul comunist ale cărui relații diplomatice și comerciale cu Occidentul se îmbunătățiseră și erau în expansiune”.

„N-am putea avea socialism fără proprietatea colectivă asupra mijloacelor de producție; fără participarea cea mai deplină a maselor populare la gestiunea societății și a statului; fără ca Partidul Comunist, înarmat cu ideile marxism-leninismului și ale internaționalismului proletar, să aibă un rol conducător (...)”

Leonid Brejnev, *Discurs*, Moscova, 3 iulie 1968

Gheorghe Gheorghiu-Dej (aici cu N. Hrușcirov), inițiatorul comunismului naționalist

„Înțelegeau cu toții că soarta lor de lideri depinde exclusiv de voința — și, vai, de capriciile — lui Stalin. Pentru a beneficia de avantajele puterii, în chip real, adică fără incertitudinile de fiecare zi, generate de dependența de Moscova, era nevoie ca, într-un context internațional favorabil, să fie tăiat cordonul ombilical care unea puterea comunistă de la București de cea de la Moscova.”

Florin Constantiniu,
De la războiul fierbinte la războiul rece

Exerciții.....

1. Scrieți un eseu cu tema „România în spatele Cortinei de fier”.
2. De ce credeți că Uniunea Sovietică a solicitat țări „prietene” și „democratice” limitrofe pe granița vestică?
3. Care erau tipurile de integrare avute în vedere în privința țărilor situate în spatele Cortinei de fier?
4. Comentați, pe grupe, afirmația lui Adam B. Ulam și notați-vă concluziile.

Amintiți-vă! .....

- Ce înseamnă Cortina de fier și cine a folosit această expresie prima dată.
- Care sunt trăsăturile regimului sovietic.

*Marele om politic liberal
Ion I.C. Brătianu
(1864–1927)*

„Ce cerem noi astăzi pentru viața internațională a popoarelor? Cerem ce s-a dobândit pentru viața internă a tuturor statelor civilizate, cerem *democratizarea vieții internaționale*”.

Ion I.C. Brătianu,
Dezbaterile Adunării Deputaților
din 1 ianuarie 1920

Guvernul Iorga-Argetoianu (18 aprilie 1931–6 iunie 1932) „constituie replica pe care regele o dădea partidelor politice care nu au înțeles să răspundă la apelurile ce li s-au adresat și era în același timp o lecție pentru ele, arătându-le că *țara se poate conduce la nevoie și cu un guvern în afara partidelor*.”

M.I. Costian, *Regele Carol II și partidele politice*, București, 1933

*Sistemul electoral din România interbelică și dinamica partidelor politice

Viața politică în România interbelică este influențată de cele două reforme fundamentale introduse după Marele Război: reforma electorală și reforma agrară. Se introduce votul universal, exercitat începând cu alegerile din noiembrie 1919. Trebuie remarcat faptul că forța politică cea mai importantă în România interbelică era Partidul Național Liberal, condus de Ion I.C. Brătianu, până la săvârșirea lui din viață (1927). Introducerea dreptului de vot universal pune probleme pentru toate partidele, inclusiv pentru PNL. Alegătorii au fost chemați la urne de zece ori, după cum urmează: noiembrie 1919, mai-iunie 1920, martie 1922, mai 1926, iulie 1927, noiembrie 1928, iunie 1931, iulie 1932, decembrie 1933, decembrie 1937.

Sistemul electoral

O trăsătură distinctă a practicării democrației în România până în 1938 este aceea că guvernul care organizează alegerile reușește să își asigure majorități confortabile. Acest specific al democrației românești explică acuzațiile de dictatură formulate frecvent la adresa liberalilor și mai ales a conducătorilor acestora; o dictatură în forme democratice. Totuși, liberalii nu au reușit să realizeze aceste majorități confortabile nici în 1919, nici în 1937. Au reușit să controleze viața politică și din opoziție; în primul deceniu interbelic s-a putut spune despre Ion I.C. Brătianu că vine și pleacă de la guvernare când vrea. Observația viza mai ales guvernele conduse de Al. Averescu, șeful Partidului Poporului, în 1920–1921 și 1926–1927.

Mai toate campaniile electorale desfășurate între 1919 și 1937 prilejuiesc confruntarea partidelor politice. Fiecare încerca să convingă alegătorii că exprimă cel mai corect interesul general național. A existat posibilitatea ca minoritățile să își spună punctul de vedere. În toate campaniile electorale s-au produs abuzuri, evidențiate de cei care pierdeau alegerile. Noua lege electorală, votată de guvernul Brătianu la sfârșitul unui mandat complet, de patru ani, în 1926, a fost dată pentru a favoriza partidele mari, pentru a elimina fărâmițarea excesivă a partidelor și pentru a imprima stabilitate regimului democratic, având în vedere modelul britanic și american, dar și realitățile românești. De aceea trebuie subliniat că, până în 1938, în parlamentele alese poate nu întotdeauna prin „alegeri curate”, s-au putut discuta problemele fundamentale ale țării și s-au explorat căi pentru soluționarea lor. Corupția, veche de când lumea, a existat și în perioada democratică a României interbelice. Ea nu a dispărut în regimurile dictatoriale cu tendința lor de menținere nelimitată a puterii.

Votul universal lărgeste electoratul

În perioada interbelică, devine activă politic o mai mare parte a populației României. Cum 80% din populație trăia în mediul rural, partidele se străduiesc să țină seama de această realitate. Aceasta se vede în programele lor și în

maniera de a face propagandă. Fiecare partid pretinde că exprimă adevăratele interese ale țărănimii. Realitatea este că țăranul, acum proprietar și cu drept de vot, are – teoretic – posibilitatea influențării deciziei politice.

Partidele conservatoare (Partidul Conservator-Democrat, condus de Take Ionescu, și Partidul Conservator-Progresist, condus de Al. Marghiloman) dispar din viața politică odată cu săvârșirea din viață a șefilor lor.

Apar partide noi și se adaugă partidele aduse de provinciile unite la 1918. Situația cea mai interesantă o reprezintă Partidul Național Român din Transilvania. Autoritatea liderilor Iuliu Maniu și Alexandru Vaida-Voevod și a PNR se întemeia pe apărarea drepturilor românilor transilvăneni aflați sub stăpânire străină. După unirea Transilvaniei, partidul avea mai multe opțiuni. După părerea lui Octavian Goga, misiunea partidului fiind împlinită, ar trebui să dispară și să își trimită membrii în partidele existente în țară. El însuși intră în Partidul Poporului, înființat de generalul Al. Averescu, viitor mareșal al României.

Dinamica partidelor politice

Al doilea partid capabil să preia guvernarea s-a format în 1926, prin fuziunea dintre PNR și Partidul Țărănesc, în frunte cu Ion Mihalache. Numit Partidul Național Țărănesc, va prelua puterea în 1928. Un guvern Maniu organizează alegerile din noiembrie 1928; cu Partidul Social-Democrat și cu Partidul German, a obținut 77,76% din voturi. (Partidul Național Liberal 6,55%, Partidul Maghiar 6,08%, Partidul Poporului și Partidul Naționalist-Democrat 2,48%, Blocul Muncitoresc-Țărănesc 1,35%). Ca un partid să poată trimite reprezentanți în Parlament avea nevoie de minimum 2% din voturile pe țară. Era un succes al PNȚ, cu rezultate mai bune decât ale oricărui partid politic după 1918. Național-țărăniștii au avut neșansa de a prelua conducerea României în timpul crizei din 1929–1933. Ideea lor de a valorifica mai bine potențialul agricol al României, opusă industrializării forțate, realizată de liberali și considerată ca fiind mai mult în interesul lor decât al țării, a suferit în urma prăbușirii prețurilor materiilor prime. Au condus mai multe guverne. În 1930-1931, s-a încercat de către suveran și formula Iorga-Argetoianu. Național-țărăniștii își pierd din popularitate ca urmare a guvernelor nevoite să soluționeze problemele crizei.

I se încredințează formarea guvernului lui I.G. Duca, șeful PNL. La 20 decembrie 1933, organizează alegeri, după ce, la 9 decembrie, dizolvase Garda de Fier. În atmosfera politică tensionată, liberalii obțin o majoritate confortabilă (300 de mandate din 387 la Camera Deputaților), dar șeful guvernului este asasinat în gara Sinaia (29 decembrie 1933). Procesul uzării partidelor politice era în desfășurare; Carol al II-lea se implică tot mai mult, ajutat de noul șef al guvernului liberal, Gh. Tătărescu. Alegerile din 20 decembrie 1937 arată că nici un partid nu poate obține majoritatea necesară guvernării. Nici lista guvernamentală n-a obținut 40% din voturi, care i-ar fi permis obținerea a 70% din locurile din Parlament. Regele afirmă că România nu poate fi condusă cu partidele politice. Guvernarea Goga-Cuza, de numai 44 de zile, a adus noi argumente în privința necesității instalării regimului de autoritate monarhică — dictatura lui Carol al II-lea.

Iuliu Maniu, președintele Partidului PNȚ (1873-1953), alături de regele Carol al II-lea și voievodul Mihai (1932)

„Analiza rezultatelor votului de la 20 decembrie (1937) reliefează confuzia și dezorientarea existente în rândurile alegătorilor asupra căilor și mijloacelor necesare pentru a salvagarda democrația. Ei au votat masiv contra guvernului (Gh. Tătărescu), dar nu au știut pentru cine să voteze. Expresia cea mai elocventă a acestui fapt o constituie marele număr de voturi înregistrate de (partidul) «Totul pentru Țară» (Garda de Fier), Partidul Național-Creștin (Goga) și altele, obținând laolaltă peste 800 000 de voturi, adică mai mult de 26%.”

Al.Gh. Savu, Sistemul partidelor politice din România, 1919–1940

Exerciții.....

1. Organizați pe grupe de 3-4 colegi, alcătuiți o fișă de lucru despre unul dintre partidele politice din România interbelică, utilizând și alte surse de informare (bibliografie, emisiuni TV, Internet, presa scrisă etc.). Sistematizați toate fișele, realizând, pe tablă, o diagramă a forțelor politice românești din perioada studiată.
2. Care este cel de-al doilea partid de guvernământ în România interbelică?

Palatul Parlamentului din București, construit la începutul anilor 1900.

P.P. Carp (1837-1918), om politic conservator și prim-ministru (iulie 1900–februarie 1901).

„Țara noastră nu e legată de Europa Centrală numai prin arhitectura pământului ori prin condițiile climatice, ca și prin mare parte din evoluția ei istorică. Se află însă la limita extremă a Europei Centrale, ca și Polonia ori o parte din Germania. Nu poate fi deci lipsită de influența climei răsăritene, după cum nu a rămas neatinsă de valurile popoarelor mereu agitate, venite din inima Asiei. În toate privințele, fizice, biologice și istorice, se află la răscruce de drumuri.”

Ștefan Zeletin, *Burghezia română. Originea și rolul ei istoric*

Teme și dezbateri politice în Parlamentul României la 1900

Mai întâi ar trebui să vedem ce înseamnă România la 1900 și care erau problemele ei; aceste probleme constituie de multe ori teme de dezbatere în Parlament. În 1900, România era o țară subdezvoltată, însă existau semne ale voinței de modernizare. Populația era în 1899 de aproximativ 6 milioane de locuitori, din care peste 80% trăiau la sate. A crescut tendința urbanizării, fenomen alimentat mai ales prin emigrarea din mediul rural. Existau aproximativ 2 000 de mari proprietari cu proprietăți având peste 500 ha. Ei dețineau 3 milioane ha, cca 38% din pământul arabil al României. *Țărănimea* forma cea mai mare parte a populației rurale din România și nu era omogenă.

Clasa mijlocie urbană era formată din comercianți, industriași, funcționari, liber-profesioniști (avocați și profesori); constituind nucleul burgheziei românești, care tindea să înlocuiască pe aceea eterogenă, străină, existentă până la jumătatea secolului al XIX-lea. Ceea ce numim *marea burghezie* devenise tot mai activă spre sfârșitul secolului și a fost favorizată de crearea Băncii Naționale a României (1880), de tariful protecționist din 1886 și de legea încurajării industriei (1887). *Lucrătorii salariați* erau estimați de Dionisie Pop Marțian (1860) la 28 000, pentru ca numărul lor să crească la 200 000 la izbucnirea Marelui Război (10% din populația activă). De remarcat faptul că populația era omogenă, peste 92% fiind formată din români, iar din punct de vedere religios, 91,5% erau ortodocși. Minoritățile naționale erau formate din greci, bulgari, ruși, sârbi; evreii, în 1912, numărau 240 000, adică 3,3% din populație, concentrați mai ales în orașe (Iași — 42% din locuitorii orașului; peste 30% din populația altor 13 orașe; Brăila — 14%, București — 13%). Acordarea drepturilor minorităților evrei se făcea lent și sub presiunea marilor puteri.

Problema fundamentală a României și la 1900 și după era aceea a *modernizării prin adoptarea modelului occidental*. În zorii secolului al XX-lea persista împărțirea Europei în zona „calului putere” și cea a „calului de tracțiune”; România, cu economia ei preponderent rurală, făcea parte din ultima zonă.

Dezbaterea în care se angajează societatea românească la trecerea dintre secole privește atât planul economic, cât și cel politic, atât planul academic, cât și cel practic, de politică aplicată. În spațiul românesc, *tradiția*, observată mai ales de conservatori, se confruntă cu înnoirea, pentru care liberalii se arată mai interesați, adesea fiind percepuți drept prea grăbiți. Acesta este fondul pe care apare discuția prelungă a „formelor fără fond”, a împrumuturilor neasimilate din Occident.

Dezbaterea desfășurată sub guvernarea P.P. Carp (iulie 1900 – februarie 1901)

Momentul ales îi opune pe liberalii reprezentați în Parlamentul României, între alții, de P.S. Aurelian (1833-1909) conservatorilor, aflați la guvernare. P.S. Aurelian era agronom, economist, autor al teoriei complexului economiei naționale, adept al industrializării României și al apărării prin protecționism a

acesteia. Punctul de vedere protecționist este concretizat în lucrarea *Industria română față cu libertatea comerțului de importațiune*.

Temele dezbătute în Parlamentul României vizau adaptarea modelului politic occidental și asigurarea funcționării normale a regimului democratic. Una dintre cheile reușitei ținea de respectarea legilor. Ne referim la dezbateră provocată în Senatul României, în ședința din 11 decembrie 1900, de o interpelare a senatorului P.S. Aurelian, adresată ministrului de interne C. Olănescu. Interpelarea se referea la neaplicarea *legii repausului duminical* în mai multe părți ale țării. Legea fusese dată pe timpul guvernării P.S. Aurelian (1896-1897). Acesta din urmă constată că legea nu se aplică, observă că „s-a ajuns la un fel de obicei al încălcării legilor”; că „legea trebuie respectată, ca să nu se deprindă lumea cu nesocotința legilor, ceea ce ar fi un izvor de nenorocire pentru țară”.

Pentru a fi convingător, P.S. Aurelian observa că „în țările civilizate nu se mai poate vorbi de muncă neîntreruptă 365 de zile pe an și nu cred să se mai găsească cineva care să nu recunoască aceasta” și adăuga: „Nu se pot subordona interesele populațiunii muncitoare intereselor a câtorva patroni sau a unui număr oarecare de comercianți ori de fabricanți, care, în nesațiul de a câștiga cât mai mult, nu voiesc să se odihnească și cei care se trudesă tot anul. În lumea civilizată, *interesul general a început a învinge interesele private*. Legea repausului este respectată și aplicată de sus până jos”. Și mai pilduitoare este poziția interpelatorului față de lege: „Dacă legea nu vă convine, este un mijloc mult mai simplu: În loc să se calce legea, cereți Parlamentului abrogarea ei sau modificarea ei conform vederilor dumneavoastră și atunci vom discuta”.

C. Olănescu, ministrul de interne, răspunde că legea „nu corespunde unui interes social bine simțit”, „este vexatorie și de foarte grea aplicare”. Recunoaște că legea este rea, dar *odată promulgată se vede nevoit să o aplice*. „Nu-mi puteți cere însă ca eu să aplic această lege cu mai multă râvnă și severitate decât ați făcut-o domniile voastre, autorii ei, care ați condamnat-o chiar din a doua zi.”

În replică, senatorul P.S. Aurelian subliniază din nou că rostul întrebării fusese semnalarea neaplicării legii și nu conținutul ei și atrage atenția asupra faptului că legea repausului duminical vizează schimbarea mentalităților, dar că reformele „nu se pot face dintr-o dată pentru că trebuie să ții seama și de moravurile țării”. Este oferit exemplul Cristianiei (azi Oslo, atunci în Suedia).

Așadar, secvențe dintr-o dezbateră în Parlamentul României pe o problemă în care se întâlnește interesul general cu cele individuale; un exemplu de felul în care legea – expresie a întâlnirii acestor interese și a felului de a le interpreta – își face loc pentru a face viața posibilă într-un stat civilizat. România, la 1900, năzuia să se alinieze țărilor occidentale, civilizate.

Exerciții.....

1. În jurul cărei legi se poartă discuția dintre P.S. Aurelian și ministrul de interne C. Olănescu?
2. Imaginați-vă că sunteți deputați în Parlamentul României. Organizați pe două grupe, una a partidului aflat la guvernare și cealaltă în opoziție, alegeți-vă un lider (purător de cuvânt) și participați la o dezbateră pe un proiect de lege privind susținerea agriculturii prin subvenții. Redactați un discurs în care să arătați necesitatea acestei legi și calea promovată de partidul pe care îl reprezentați.

„În țările civilizate nu se mai poate vorbi de muncă neîntreruptă 365 de zile pe an și nu cred să se mai găsească cineva care să nu recunoască aceasta.”

P.S. Aurelian, în ședința Senatului din 11 decembrie 1900

„În lumea civilizată *interesul general* a început a învinge *interesele private*; legea repausului este respectată și este aplicată de sus până jos. În Anglia și în alte țări se merge până acolo încât chiar la căile ferate sunt trenuri de mărfuri care stau anumite zile și nu circulă.”

P.S. Aurelian, în ședința Senatului din 11 decembrie 1900

P.S. Aurelian (1833-1909), agronom, economist și om politic liberal.

„Și sper că în curând voi avea onoarea să vă prezint (...) un proiect de lege care are să modifice legea complet, iar dacă nu, să o desființeze și cred că aceasta va fi soluțiunea la care ne vom opri.”

C. Olănescu, ministru de interne, în ședința Senatului din 11 decembrie 1900

Orașul Dresda,
distrus de bombardamente (1945)

Cronologie

- 1945–1973: „cei treizeci de ani glorioși” ai economiei capitaliste
- 1947, 5 iunie: elaborarea Planului Marshall
- 1960: constituirea OPEC
- 1972: prima creștere semnificativă a prețului țițeiului
- 1973: majorarea prețului țițeiului cu 70%; prima criză a petrolului
- 1979: evenimentele din Iran produc a doua mare criză a petrolului
- 1985: Gorbaciov lansează *perestroika*
- 1989: prăbușirea regimurilor comuniste din Europa
- 1990: populația globului numără 5,3 miliarde de locuitori
- 2002, 1 ianuarie: *euro* intră pe piața europeană, înlocuind monedele naționale în 11 state
- 2006, februarie: populația de pe Terra atinge 6,5 miliarde de locuitori.

ECONOMIE ȘI SOCIETATE ÎN LUMEA POSTBELICĂ

Economia în refacere

Situația economiei la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial

Caracterul total al mării conflagrații din 1939–1945 și-a pus amprenta asupra economiei prin solicitarea maximă a resurselor și a forței de muncă, dar și ca urmare a distrugerilor materiale și a pierderilor umane. La sfârșitul războiului, aproape întreaga Europă și zone întinse din alte continente (Asia de Sud-Est, de exemplu) erau în ruine, mare parte a forței de muncă calificate dispăruse, terenurile agricole nu erau în stare productivă, industria era convertită pentru a asigura necesitățile frontului. Numai Iugoslavia pierduse 60% din potențialul agricol: marile câmpii ale URSS, fost grânar al Europei, erau devastate, lucrările hidrotehnice, neîntreținute, nu erau funcționabile. Rezervele în aur ale statelor erau diminuate deoarece acoperiseră plata unor furnituri necesare purtării războiului. În plus, statele învingătoare aveau imense **datorii publice**, interne și externe, contractate pe piața nord-americană. Unele resurse au fost exploatate în exces, chiar epuizate. Instalațiile de exploatare erau distruse, ca și cele de transport. Fostele aliate ale Germaniei au încheiat convenții de armistițiu ce cuprindeau clauze economice foarte grele, constând din plata unor daune și compensații, în special față de URSS. Statele din estul Europei și o parte a Germaniei se aflau sub ocupația militară sovietică, necesitând alte costuri. Inflația avea o evoluție galopantă, mai ales în Germania, unde se înregistra o creștere aproape zilnică a prețurilor. Toate acestea au provocat o scădere drastică a nivelului de trai, concretizată prin foamete, lipsa unor produse elementare, proliferarea pieței negre, raționalizări, creșterea pericolului izbucnirii unor epidemii.

Refacerea economică

Europa conștientiza faptul că încheierea războiului marca sfârșitul dominației ei mondiale. Refacerea economică se lovea de mai multe piedici, între care divizarea politică și exodul populației de o parte sau de alta a Cortinei de fier, reducerea forței de muncă calificate ca urmare a pierderilor umane, distrugerea și uzura capacităților de transport și a celor portuare, a unor clădiri publice, efectele bombardamentelor asupra marilor orașe și stagnarea construcțiilor, lipsa capitalului, inflația și instabilitatea prețurilor.

În acest context, mobilizarea cerută de refacerea rapidă a economiei părea imposibilă fără ajutorul Statelor Unite. În martie 1947, H. Truman, președintele SUA, cerea Congresului un ajutor de 400 milioane de dolari pentru salvarea Greciei și Turciei amenințate de pericolul comunist. În iunie același an, secretarul de

stat american George Marshall a propus un program coerent de ajutor economic pentru Europa (*Planul Marshall*).

Propus întregii Europe, s-a aplicat doar în vestul continentului, după ce URSS l-a refuzat, obligând și celelalte țări est-europene să ia aceeași atitudine. Cehoslovacia, care acceptase inițial acest plan, a trebuit să revină asupra hotărârii, prilej pentru ministrul ei de externe, Jan Masaryk, să rostească celebrele cuvinte: „Nu suntem decât vasali”.

Prin acest plan, statele Europei Occidentale au primit peste 12 miliarde de dolari ajutoare financiare și alte facilități, precum și împrumuturi convenabile. Reconvertia industriei europene a fost, în partea occidentală a continentului, foarte rapidă. În 1947, producția industrială a crescut cu 64%, iar în unele ramuri s-a atins nivelul producției dinaintea războiului încă în 1948. Concomitent, după **devalorizări** succesive ale monedelor naționale, au fost adoptate reforme monetare, care au avut ca efect stoparea **inflației**: Italia în 1947, Germania în 1948 și Franța în 1952. Uniunea Sovietică nu dorea ca Statele Unite să afle proporțiile reale ale dezastrului economic produs de război și se temea că aplicarea programului american va anula clauzele economice ale armistițiului încheiat cu state ca România, Ungaria sau Bulgaria, care îi permiteau să-și acopere o parte a costurilor refacerii pe seama acestora. De asemenea, mii de prizonieri, cetățeni ai statelor care încheiaseră armistițiul, munciau forțat în URSS. Stalin socotea că o înțelegere cu occidentalii pentru aplicarea *Planului Marshall* aducea Uniunii Sovietice și prejudicii de natură ideologică. Statele aflate sub controlul URSS au trecut printr-o perioadă dificilă în anii de după război și printr-o reconstrucție dureroasă, marcată de un mare efort național și de sacrificii impuse populației.

S-a spus că adevărata divizare a Europei s-a produs acum deoarece s-au creat cele două tipuri de economie: de piață și dirijată. Sovieticii au înființat, în 1949, Consiliul Economic de Ajutor Reciproc (CAER). Drept urmare, piața est-europeană, care folosea ca monedă rubla, a devenit relativ unitară. Și Germania de Vest a beneficiat de *Planul Marshall*, deoarece, în contextul Războiului Rece, s-a dorit acolo o economie puternică, capabilă să reziste presiunilor sovietice. Singura țară comunistă care a beneficiat de unele oportunități oferite de Planul Marshall a fost Iugoslavia, aflată în conflict cu Uniunea Sovietică.

În Asia, Japonia a cunoscut o refacere rapidă, comparabilă cu cea a Europei, fundamentată pe prevederile unei noi constituții, pe reducerea cheltuielilor militare, care nu puteau depăși un procent din produsul intern brut, dar și pe munca populației, supusă la numeroase privațiuni. S-a pus accent pe producția de oțel și de cărbune, de care depindea refacerea economică, pe calificarea forței de muncă, la care s-a adăugat o înaltă etică a muncii.

Exerciții.....

1. Având în vedere că Germania a fost învinsă în război, cum vă explicați faptul că a beneficiat de ajutorul financiar al SUA pentru refacerea economică?
2. Pe grupe, comentați cuvintele ministrului de externe al Cehoslovaciei, obligat să refuze facilitățile oferite de *Planul Marshall*. Notați-vă concluziile.
3. Realizați un scurt eseu pe tema „coexistenței” celor două tipuri de economie.

*Planul Marshall în sprijinul Europei
(afiș din 1947)*

Dicționar.....

datorie publică — totalitatea împrumuturilor contractate de un stat de la cetățenii lui și la bănci sau alte instituții de credit.

devalorizare — politică de reducere a valorii unei monede naționale raportate la valoarea aurului sau a altor monede; ca metodă de susținere a economiei, permite ca produsele unei țări să pătrundă pe piața externă, unde au un preț mai mic, în timp ce importurile sunt descurajate, fiind mai scumpe.

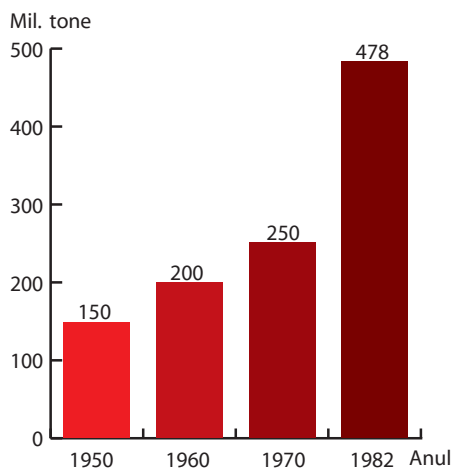
inflație — devalorizarea și scăderea puterii de cumpărare a banilor; cauza principală o constituie creșterea cantității de monedă fără acoperire în aur.

Amintiți-vă! .....

- Cehoslovacia a fost dezmembrată în anii 1938–1939, teritoriul ei fiind împărțit între Germania lui Hitler, Ungaria și Polonia (orașul Tesin).

Abundență de produse într-un supermarket american din anii 1960

Producția mondială de grâu (exclusiv cea din China, deoarece lipsesc statisticile)

(după Jan Tinbergen, coord.,
Restructurarea ordinii internaționale)

Creșterea economică

Dezvoltare și prosperitate

După o refacere rapidă, economia mondială a cunoscut, până în 1973, o creștere spectaculoasă. În deceniul 1950–1960, lumea a cunoscut puterea industrială a Statelor Unite în toată măreția ei. Cu un ritm de creștere anuală de 3% (inferior altor țări), SUA asigurau 25% din producția industriei prelucrătoare la nivel mondial.

Cazul nord-american nu este însă singular, state din Europa Occidentală, Japonia și chiar Uniunea Sovietică au înregistrat ritmuri înalte de creștere economică. Uniunea Sovietică ajunge a doua mare putere industrială a lumii, în vreme ce Japonia, după „deceniul mării dezvoltări” (1960–1970), ocupă un neașteptat loc trei. Se vorbește, de altfel, despre un „fenomen” sau un „miracol” nipon când se are în vedere rapiditatea refacerii economice și transformarea Japoniei în mare putere economică cu tehnologii de vârf. Dependentă aproape total (cu excepția rezervelor de calcar și sulf) de importul de materii prime, Japonia a depășit Statele Unite la producția de oțel, Franța la cea de motociclete și ocupă primul loc la aparatele de radio cu tranzistoare. În anii 1950, a purtat un adevărat război comercial al textilelor, iar în anii 1960 un altul, al televizoarelor, cu SUA și alte țări, invadate de produsele nipone. Odată atins nivelul interbelic, economia mondială nu și-a încetinit creșterea, înregistrând, până în 1973, cote anuale înalte. Creșterea continuă a nivelului producției, absența oricărei crize economice, prosperitatea și consumul au făcut ca anii 1945–1973 să fie supranumiți „cei treizeci glorioși”, deoarece se consideră că majoritatea populației globului depășise sărăcia și mizeria, atingând un nivel de trai greu de imaginat în anii de război. Prosperitatea se sprijinea, în principal, pe producția industrială. Creșterea economică a anilor glorioși a fost un fenomen cu adevărat mondial, toate statele, indiferent de regimul politic, au făcut eforturi, investind mare parte din profit pentru dezvoltare și în extinderea celei de-a treia revoluții industriale, cu tot ce înseamnă aceasta: utilizarea intensivă a surselor de energie, comunicații și televiziune, explorarea spațiului, inteligență artificială. Situația de mai sus se sprijinea pe progresele extraordinare ale industriei de bază în primii ani de după război.

Noile industrii

Ramuri noi, între care producția de aparatură electrocasnică, de televizoare, mase plastice, detergenți etc., erau destinate, aproape exclusiv, consumului direct, provocând lărgirea continuă a pieței interne și ameliorarea nivelului de trai. Altele au apărut ca urmare a unor ambițioase proiecte guvernamentale: aeronautica și aviația, explorarea și cucerirea spațiului, electronica. Aeronautica și aviația reprezintă un domeniu nou, care absoarbe o mare parte a energiei creatoare și a forței de muncă, în vreme ce electronica a adus un plus de securitate traficului aerian și feroviar, dar și o îmbunătățire majoră a confortului casnic. Echipamentele electronice au susținut progresul comunicațiilor.

Industria computerelor a realizat progrese extraordinare. Primul calculator, pus la punct la Universitatea din Pennsylvania, în 1946, cântărea 30 de tone.

A doua generație a profitat de inventarea tranzistorului, iar a treia de cea a circuitelor integrate. Era computerelor a început însă, cu adevărat, în anii 1980, după inventarea microprocesorului.

Țările dependente de materiile prime importate, Japonia în primul rând, s-au axat pe noile industrii (electronica, robotica), deoarece asigură o folosire intensivă a resurselor. Robotica industrială constituie un domeniu de vârf. Roboții sunt folosiți în industrie, dar și în cercetare, în explorarea spațiului, meteorologie și chiar în agricultură (în Franța s-au construit prototipuri de roboți agricoli). Japonia folosește mii de roboți, din care 35% în industria automobilului. Anul 1980 a fost proclamat anul 1 al difuzării roboților industriali în Japonia.

Creșterea economică, a producției destinate consumului direct, abundența locurilor de muncă și salarizarea din ce în ce mai stimulativă au adus țărilor dezvoltate o mare prosperitate.

Agricultură modernă și bunăstare

Agricultura nord-americană, care își menține statutul de mare producător pentru export, trece prin schimbări fundamentale. Puterea economică de a produce alimente este considerată o armă politică a Statelor Unite ale Americii, care exportau, în 1976, 36 de milioane de tone de grâu. În 1979, SUA urmau să exporte numai în URSS 25 de milioane de tone de grâu, deoarece agricultura socialistă se dovedise incapabilă să-și hrănească populația. Ferma rămâne principala unitate de producție în SUA și în Europa Occidentală, dar fermierul este convertit în întreprinzător, fiind confruntat cu probleme noi, legate de colaborarea cu băncile, utilizarea creditelor, comercializarea produselor, respectarea unor reguli din domeniul protecției consumatorului, obținerea unor subvenții. China comunistă prezintă un caz aparte, deoarece, deși s-au depus eforturi pe linia industrializării, cea mai mare parte a populației (cca 80%) se ocupă cu agricultura.

În numeroase țări (Japonia, Brazilia, Mexic, Peru, Indonezia, India și Iran) s-au aplicat reforme agrare care au dus la consolidarea proprietății mici și mijlocii, în vreme ce regimurile comuniste au confiscat proprietățile agricole în folosul statului sau le-au comasat în cooperative. Fenomenul este prezent nu doar în Europa răsăriteană, ci și în China, Coreea de Nord, Vietnam și Cuba. Unele țări din America Latină, Africa și Asia practică o agricultură strict specializată, a cărei producție (cafea, tutun, cacao, ceai, orez, arahide, indigo etc.) este menită să acopere cererea la nivel mondial. Între acestea, Argentina devine mare producător de carne, Brazilia și Columbia de cafea. În Uniunea Sovietică, defrișarea pământurilor virgine din Siberia a mărit suprafața cultivată, iar după 1964, agricultura a beneficiat de atenția guvernului, care dorea să mărească producția. Măsurile nu au avut rezultatele așteptate, deși nu putem afirma că acolo a fost o lipsă cronică de alimente.

Agricultura nu beneficiază doar de extinderea suprafețelor cultivate, ci și de mașinile agricole și îngrășămintele puse la dispoziție de industrie, de produse pentru ameliorarea solurilor și de o industrie alimentară controlată eficient de organisme sanitare-veterinare. Producția mondială a plantelor care alcătuiesc alimentația de bază, a grâului în primul rând, se dublează. În Europa se practică o agricultură intensivă și științifică, puternic susținută de stat.

*Creșterea economică solicită tot mai multe resurse energetice.
Foraje marine în Marea Nordului.*

„Ceea ce japonezii numesc «revoluția tăcută» este concretizată în actuala largă «mișcare pentru productivitate», care tinde să pătrundă treptat în toții porii societății, spre a crea, în pofida contradicțiilor de clasă (...), conștiința de masă a responsabilității comune față de destinele economiei japoneze.”

Costin Murgescu,
Japonia în economia mondială

*Agricultura modernă, mecanizată,
permite reducerea forței de muncă.*

Criza de benzină din 1974 a creat probleme celor care foloseau automobilele.

Producția de gaz metan, în principalele țări, în 1978 (în miliarde de metri cubi)

SUA	1 260
URSS	232
Canada	89
Olanda	70

Evoluția flotei petroliere

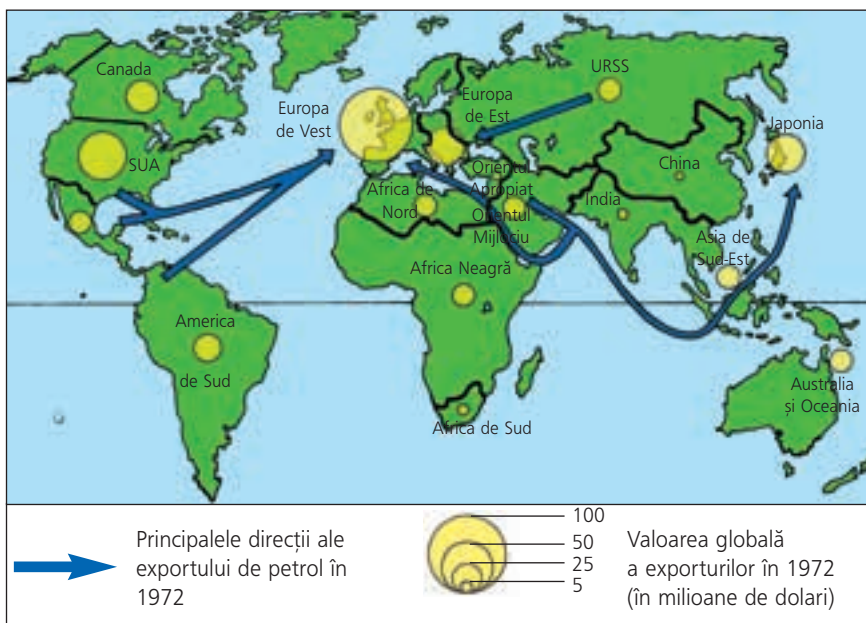
1950	25 milioane tone
1964	64 milioane tone
1970	156 milioane tone

(după R. Sédillot, *Istoria petrolului*)

Problemele energetice. Petrolul și crizele lui

Dezvoltarea impetuoasă a economiei mondiale necesita utilizarea unor mari resurse energetice. Consumul de energie a fost stimulat nu doar de ameliorarea nivelului de trai, ci și de industriile noi, cum era cea a automobilului. Prețul scăzut al țițeiului a determinat convertirea bazei energetice pe consumul de petrol. În termeni reali, prețul țițeiului a scăzut de patru ori între 1950 și 1973 ca urmare a creșterii producției zilnice. În toți acești ani, consumul de petrol crește de cinci ori. Harta consumului este identică cu cea a dezvoltării economice, pe primul loc între consumatori aflându-se ocupanții primelor poziții în ierarhia industrială. Toate statele industrializate, inclusiv SUA, consumă mai mult decât produc. Dependența Europei și a Japoniei față de producătorii de petrol este mai mare decât cea a Statelor Unite ale Americii. Doar URSS produce mai mult decât consumă.

Răspândirea automobilului, standardul de viață foarte ridicat, dezvoltarea unor ramuri industriale care folosesc petrolul ca materie primă pentru producerea maselor plastice, a cauciucului sintetic, îngrășămintelor, detergenților, a unor materiale textile au făcut ca, pe plan mondial, nevoile de petrol să fie în continuă creștere. În transportul feroviar, locomotiva cu aburi lasă loc celei cu motor Diesel, care folosește motorina, tot mai multe centrale electrice utilizează nu cărbunele, ci petrolul. Numai în anii 1960–1970, nevoile de petrol au crescut cu 20% în Japonia, cu 12% în Europa Occidentală, cu 4,1% în America de Nord. Se dezvoltă o adevărată flotă de petroliere și sunt instalați mii de kilometri de conducte (peste 2 milioane în 1970). Prospekțiunile marine în Marea Nordului, Marea Mediterană, Marea Neagră, Golful Persic măresc producția, dar provoacă și litigii între state cu privire la dreptul de proprietate asupra platformei continentale.

Exporturile de petrol (1972)

Țările exportatoare de petrol, tot mai nemulțumite de maniera unilaterală de scădere a prețului la țiței, au constituit, în 1960, OPEC (Organizația Țărilor Exportatoare de Petrol), care asocia Arabia Saudită, Irak, Kuweit, Qatar, Iran și Venezuela. Recunoscută de ONU, organizația își stabilea, cinci ani mai târziu, sediul la Viena și înregistra noi membri: Libia, Indonezia, Abu Dhabi, Algeria și Nigeria. Scopul organizației era stabilirea unor politici comune în domeniu.

În anul 1970 se constată creșterea bruscă a cererii de hidrocarburi ca urmare a acțiunii unor factori cum ar fi închiderea unor mine de cărbuni, accelerarea ritmului de dezvoltare economică a unor state ca Japonia, progresele petrochimiei etc. În plus, statele producătoare naționalizează o parte a zăcămintelor aflate în exploatarea marilor companii internaționale.

În 1972 are loc o primă creștere semnificativă a prețului, cu 8,4%, urmată de o alta, cu 11,9%, în 1973. În octombrie 1973, pe fondul războiului care opunea Israelul statelor arabe, la inițiativa Libiei, prețul petrolului cunoaște o nouă majorare, cu 70%. Practic, barilul de petrol, care costa 2,28 dolari în 1970, costă 5,11 dolari în 1973. Această creștere, împreună cu mărirea cotei de participare au dus la schimbarea statutului țărilor exportatoare, care din subdezvoltate au devenit țări capabile să finanțeze lucrări de mare anvergură și să asigure celor mai mulți dintre cetățenii lor un standard de viață ridicat.

Deciziile OPEC din 1972–1973 au provocat prima criză economică postbelică. Țările dezvoltate au fost nevoite să transfere 2% din produsul național brut statelor exportatoare de petrol. Șocul a accelerat recesiunea economică; în următorii doi ani, aceasta atinge cote alarmante. Pentru prima dată după război, se înregistrează o scădere a producției industriale.

Șocul din 1973 a fost urmat de cel din 1978–1979, când evenimentele politice din Iran au determinat o nouă creștere a prețului la petrol. Criza petrolului a fost resimțită de toate statele, cu excepția celor producătoare. O primă măsură a fost reducerea consumului. Au fost intensificate eforturile de obținere a energiei nucleare și de exploatare maximă a resurselor energetice naționale. S-au luat în calcul și alte tipuri de energie, cum ar fi cea solară, eoliană sau a mareelor. Țările din sistemul CAER, fiind legate de petrolul sovietic, au simțit primul șoc abia în 1975. Criza însă a accentuat falimentul economic al sistemului comunist.

După șocul din 1973 și 1978, Japonia și-a micșorat rata de creștere economică rămasă, oricum superioară celei din SUA.

Consumul de gaz metan, de asemenea în continuă creștere, nu a fost amenințat până în anul 2000 de majorări semnificative ale prețului de livrare. Recent, creșterea prețului la acest combustibil induce nu doar o scădere a nivelului de trai, ci evidențiază necesitatea găsirii urgente a unor soluții alternative.

Linie de montaj la Uzinele Alfa-Romeo (Italia)

Roboții de la Toyota

„De fiecare parte a hangarului și pe toată lungimea celor două linii paralele de montaj, roboții sunt la lucru (...). Ei comandă sarcinile cele mai delicate și cele mai complexe cu o viteză și un cost incomparabile cu randamentul echipeilor cele mai specializate.”

J.J. Servan-Schreiber,
Sfidarea mondială

Exerciții.....

1. Menționați în ce mod au profitat țările OPEC de creșterea prețului petrolului.
2. Care au fost măsurile luate de statele consumatoare de petrol în fața tendinței de creștere a prețului acestuia?
3. Scrieți un eseu despre modul în care deținerea unor importante rezerve de petrol poate influența dezvoltarea economică a unor țări, alegând un exemplu din Orientul Mijlociu.

Amintiți-vă! .....

- În ce altă perioadă Japonia a făcut un mare efort pe linia modernizării, reducând decalajul față de țările europene și Statele Unite.
- Ce a stat la baza primei revoluții industriale.

Economistul John Maynard Keynes (1883-1946). Profesor de științe economice la Cambridge, consilier al prim-ministrului britanic, a publicat lucrările Consecințele economice ale păcii (1919) și Teoria generală a folosirii mâinii de lucru, a dobânzii și a banilor (1936).

„Nu a fost statul socialist care a pus capăt liberei concurențe în lumea noastră occidentală, a fost statul intervenționist, acela care pretinde să-și atribuie o funcție socială deasupra claselor și ideologiilor pentru a-și justifica existența. Unul dintre exemplele marcante ale creșterii socializării economiei a fost dat de decizia guvernului francez de a sprijini agricultorii și crescătorii de vite, victime ale gravei secete din 1976 cu câteva miliarde de franci.”

Santiago Carillo, *Eurocomunism și stat*

Șomajul în continuă creștere (exemplul Franței)	
Anul	Șomeri înregistrați
1975	877 000
1981	1 790 000
1995	3 000 000
1997	3 200 000
1998	3 000 000

(după Georges Duby, *Istoria Franței*)

*Curente și idei economice: economii dirijate și economii liberale

În planul gândirii economice, perioada postbelică este marcată de confruntarea dintre două curente majore: cel liberal și cel socialist. Într-o primă perioadă a dezvoltării capitalismului, economia se sprijinea pe liberul schimb și pe libera inițiativă, fără ca statul să intervină în alt mod decât acela de a asigura cadrul legislativ favorabil. Primul Război Mondial și anii care au urmat au demonstrat necesitatea amendării acestui sistem, mai ales că etalonul-aur pe care se baza nu a suportat șocul războiului.

Lucrările lui John Maynard Keynes, care a dominat gândirea economică nu doar în perioada interbelică, ci aproape jumătate de secol, conturează o a treia cale între liberalism și socialism, fundamentată pe ideea coexistenței între inițiativa capitalului privat și stat și nu doar pe rețeta, mai veche, a stimulării consumului prin creșterea salariului mediu și prețuri mici.

Spre sfârșitul secolului, se va dovedi că teoriile lui Keynes nu sunt în măsură să ofere soluții unei economii devenite din ce în ce mai complexă. Se cunoaște astfel o întoarcere la liberalismul inițial, practicat nu neapărat prin politica unor state, cât ca intenție, ilustrată prin reducerea rolului statului ca bancher, întreprinzător, factor de reglare, chiar ca negociator.

Modele de dezvoltare economică. Rolul statului

Economia mondială în perioada postbelică a evoluat în contextul Războiului Rece și a fost marcată nu doar de curentele de gândire, ci și de realitatea politică. Există, așadar, două modele de dezvoltare, total opuse, iar între acestea o mulțime de variante naționale, multe aplicate în statele foste colonii, numite, generic, Lumea a treia sau țări în curs de dezvoltare. Un prim model este cel oferit de statele industrializate occidentale, inclusiv SUA, Canada, Australia, la care se adaugă Japonia și unele țări din America Latină. Acestea au o economie de tip liberal, bazată pe capitalul și proprietatea privată și pe libera inițiativă. Modelul liberal, capitalist, s-a dovedit, în timp, cu mult mai performant: are o productivitate a muncii tot mai mare, bazată pe tehnologizare, și contribuie la creșterea bunăstării și prosperității sociale, concretizate printr-un nivel de trai ridicat. Cel de-al doilea model se regăsește în statele comuniste, unde economia este centralizată, planificată și se află sub control politic, fiind bazată pe proprietatea de stat sau pe cea cooperatistă (comună). Inițiativa personală nu-și găsește loc în acest sistem. Statele cu acest tip de economie sunt dezavantajate pe piața internațională, dominată de dolar, unde sunt obligate să-și impună prezența, deoarece, cu excepția Uniunii Sovietice și, într-o oarecare măsură, a Chinei, nu dispun de toate materiile prime. Vor înregistra, de altfel, o productivitate a muncii scăzută, o reducere a exporturilor, o stagnare economică chiar, fenomene care induc deficite în aprovizionare și un nivel de viață scăzut.

Între economiile comuniste, concentrate în centrul și estul Europei și în zone din Asia, există similitudini, dar și deosebiri locale în ceea ce privește ponderea proprietății socialiste, salarizarea, ramurile dezvoltate preferențial, volumul

schimburilor cu lumea liberă. Indiferent de aceste deosebiri, toate economiile de tip socialist sunt puternic centralizate. Cuba comunistă și chiar unele state arabe (Libia, de exemplu) au adoptat același model.

China este dificil de catalogat, fiind ea însăși un model. Calea chineză, care se sprijină pe tradiție, neagă, în același timp, tradiția. În China s-au dezvoltat industrii moderne, în cadrul cărora multe operații se execută manual, meșteșugurile tradiționale sunt încurajate, iar în agricultură brigada de producție corespunde satului arhaic, care este proprietarul pământului. Statul își asumă investițiile mari, cum ar fi irigațiile, ameliorarea solului, electrificarea etc.

La mijlocul deceniului opt, dar mai ales în anii 1980, a devenit evident falimentul economiei comuniste, care nu putea să-și asigure materiile prime și să țină pasul cu tehnologia industrială modernă pentru a participa, performant, la schimburile internaționale. Conștient de aceste neajunsuri, Mihail Gorbaciov lansează, în 1985, în URSS, un program de reconstrucție economică (*perestroika*), axat pe descentralizare și deschidere către modelul occidental. Acest program nu a putut prolifera în celelalte state comuniste, căci în 1989 acestea ies de sub tutela sovietică.

Intervenția statului în economie

Evoluția economiei de piață, deși concurențială, a evidențiat, după cum am văzut, necesitatea intervenției statului în reglarea unor dezechilibre macroeconomice. Conform acestei teorii, strategiile economice au modele matematice, aplicabile concurenței și cooperării, competiției și înțelegerii. Intervenția statului în economie, practică astăzi de toate guvernele, nu se limitează doar la asigurarea justiției sociale și a unui cadru juridic propice dezvoltării sau la finanțarea unor domenii cum ar fi cel al cercetării. Statul intervine, concret, în economie prin controlul creditelor și a ratei dobânzilor, dar și prin acordurile internaționale încheiate, având posibilitatea să exercite presiuni asupra guvernelor străine pentru a susține expansiunea economică a firmelor private.

În numeroase țări, statul este chiar patron în urma naționalizării unor sectoare fundamentale, de interes general. Intervenția statului în economie poate fi și indirectă, prin susținerea activității unor întreprinderi care primesc comenzi plătite din bugetul public sau prin garantarea depozitelor bancare și a unor credite. Există, din partea unor state (cel francez, de pildă), și inițiative de planificare economică. Acestea nu sunt, totuși, comparabile cu modul în care statele comuniste controlează, prin intermediul planificării, întregul angrenaj economic.

Criza economică, provocată de creșterea prețului țițeiului, dar și curba ascendentă a șomajului au demonstrat că politica intervenționistă a statului nu mai este eficientă în restabilirea unor mari dezechilibre. Se poate vorbi, în anii 1990, de o reîntoarcere la modelul liberal prin accentuarea privatizării și eliminarea unor reglementări, deși rămân actuale probleme ca aceea a sistemului de pensii sau asigurările sociale. În Europa, se produce o regresie a intervenției statului, dar nu o înlăturare a ei, deoarece echilibrul între o economie de piață și politicile monetare ale Uniunii Europene impun un control macroeconomic. Cerințele Fondului Monetar Internațional la acordarea unor credite sau alte tipuri de finanțare impun, de asemenea, implicarea statului.

Mihail Gorbaciov, inițiatorul programului perestroika

„*Perestroika* este un termen cu multe semnificații. Dar dacă noi l-am ales dintre sinonimele posibile, este un cuvânt-cheie care exprimă esențialul cu un plus de dreptate, atunci noi spunem că *perestroika* este o revoluție, o accelerare decisivă socio-economică și culturală a societății care să-i inducă transformări radicale pentru a atinge o stare calitativă nouă.”

(Mihail Gorbaciov, *Perestroika*)

Exerciții.....

1. Cum poate interveni statul în economie?
2. Găsiți două motive pentru care se folosește expresia „statul-providență”.
3. Organizați pe grupe, comparați modelul economic liberal cu cel comunist.

Amintiți-vă! .....

- Cum s-a declanșat marea criză economică din 1929-1933.
- Ce caracteristici a avut această criză.

*Noile industrii presupun precizie
și miniaturizare*

„Multe națiuni noi care și-au cucerit independența politică se află într-o situație de dependență economică. Mult timp s-a considerat că soluția acestei probleme ar fi ajutorul și asistența. Devine însă tot mai clar că, dacă se urmărește ca raporturile dintre națiunile bogate și cele sărace să fie transformate într-o cooperare reciproc avantajoasă, o nouă ordine economică este esențială.”

Kurt Waldheim,
secretar general ONU,
Discurs din 1975

Dicționar.....

acțiune — titlu care materializează dreptul deținătorului asupra unei părți din capitalul unei întreprinderi.

bursă — instituție și loc în care se vând și se cumpără titluri și acțiuni.

multinaționale — firme care au activități și sedii în mai multe țări.

naționalizare — trecerea în proprietatea statului a unei întreprinderi sau a unui sector privat.

Economia la sfârșitul secolului al XX-lea

Concurență și restructurare

Criza provocată de deciziile OPEC, chiar dacă a survenit într-un moment de recesiune, nu a marcat o cădere economică, ci doar o încetinire a ritmului de dezvoltare.

Ritmul creșterii economice a devenit mai lent, dar constant. În Europa, țările din vest, deși aveau un decalaj în dezvoltare, au făcut front comun în scopul implicării accentuate pe piața mondială. Piața Comună, apoi Comunitatea Europeană sprijină aceste eforturi. Estul european, unde economia de tip socialist începe să-și arate fragilitatea, face eforturi uriașe, investind cea mai mare parte a produsului intern în industrializare și modernizare.

Decalajul dintre Est și Vest se menține însă, fiind cel mai bine evidențiat de valoarea produsului național. URSS a fost singurul stat comunist avantajat de creșterea generală a prețurilor la materii prime, inclusiv la petrol, precum și de creșterea înregistrată de prețul aurului. Dizolvarea CAER (28 iunie 1991) și eliminarea rublei transferabile au condus la prăbușirea schimburilor și pieței în Europa de Est și Centrală, iar dificultățile economice ale fostelor state comuniste s-au accentuat.

Franța, Marea Britanie, țările scandinave și Germania au luat măsuri de restructurare a industriei lor. Statul francez s-a implicat în elaborarea unor politici de apropiere față de țările din Est și chiar de opoziție față de omniprezența nord-americană pe continent. Producția industrială a crescut totuși, cu 33% în 1997, comparativ cu 1975, dar creșterea reală, în termeni absoluți, este inferioară celei din „anii glorioși”.

Spre deosebire de Franța, Italia cunoaște în anii 1980 un adevărat *boom* industrial, depășind toate problemele cauzate de anii 1973-1978 și intrând în rândul liderilor economici. La începutul anilor 1990, industria Italiei producea mai mult decât cea britanică.

La începutul secolului al XXI-lea, Comunitatea Europeană este a doua mare putere industrială, devansând Comunitatea Statelor Independente (fosta URSS) și Japonia. Prăbușirea regimurilor comuniste a deschis oportunități de reunificare a continentului prin lărgirea Uniunii Europene. Candidatelor li s-a cerut să atingă, în vederea aderării, indici de performanță economică, ceea ce înseamnă mari sacrificii pentru aceste țări, dar și o garanție a unei integrări reale. În acest scop, statele candidate, precum România sau Bulgaria, ori cele care au aderat au acces la fonduri europene.

„Națiunile sărace (...) au descoperit că eliberarea politică nu atrage după sine, în mod necesar, eliberarea economică și că acestea două sunt inseparabile: fără independență politică este imposibil să se realizeze independența economică, iar fără putere economică independența politică a unei națiuni este incompletă și nesigură.”

Jan Tinbergen (coord.), *Restructurarea ordinii internaționale*

Concurența pentru dominarea pieței mondiale a devenit aprigă. Un exemplu îl constituie piața automobilelor, unde Japonia și SUA au purtat un adevărat război în anii 1980, când doi producători, Toyota și Nissan, au invadat piața americană, obligând firme ca Ford sau Chrysler să-și reducă producția cu 20%, respectiv 31%. Industria automobilelor este o industrie-cheie, deoarece antrenează și alte ramuri și are un număr uriaș de angajați (2,2 milioane în Franța, 5 milioane în Japonia). Ca urmare a acestei concurențe, există, în industria automobilului, o tendință de globalizare a producției: fabrici din întreaga lume asigură piese și subansambluri. Modelul Ford Escort, de exemplu, se fabrică în SUA, Marea Britanie și Germania, dar folosește și piese produse în Spania, Brazilia, Italia.

Sectorul terțiar

Denumirea generică de *sector terțiar*, care individualiza, inițial, comerțul, se aplică, astăzi, sferei economice, extrem de diversă, a serviciilor, a activităților care nu participă direct la producția de bunuri materiale. Dezvoltarea impetuoasă a serviciilor, care tind să devină un sector distinct, a impus individualizarea lor atât în cadrul economiilor naționale, cât și în cea mondială. Sectorul terțiar își are începuturile în segmentele administrative ale întreprinderilor, iar rădăcinile lui se găsesc în bunăstarea socială și dezvoltarea consumului ca o consecință a industrializării. Altfel spus, distribuția electricității, a gazului, întreținerea automobilului, repararea aparaturii electrocasnice se află la începuturile sectorului terțiar. Gestiunea economică, activitățile de bursă și serviciile publice, inclusiv educația, fac parte, de asemenea, din sectorul terțiar. Gama activităților din acest sector, în permanentă dezvoltare, este foarte diversă: coafor, avocat sau agent de publicitate la televiziune, în vânzări imobiliare și servicii hoteliere sau turistice, angajat al unor firme de consultanță, expert în diferite alte domenii. Într-o societate în care ritmul schimbărilor este rapid, producerea și distribuția informației tinde să devină una dintre activitățile vitale ale sectorului terțiar. După 1985, s-a făcut simțită tendința deplasării ponderii către o economie informațional-electronică, vorbindu-se despre o societate postindustrială, în care ramura principală este prelucrarea informațiilor și nu producerea de bunuri materiale. Succesul unor firme ca Microsoft sau Intel Corporation, care au dezvoltat microprocesorul, circuitul integrat și semiconductoarele, dovedește faptul că resursa strategică nu mai este, neapărat, capitalul, ci informația. Dezvoltarea sectorului terțiar a creat numai în Statele Unite ale Americii 19 milioane de noi locuri de muncă în perioada 1970-1989. Se vorbește de un export de servicii de pe urma căruia firmele nord-americane au câștigat, în 1980, 60 de miliarde de dolari. În Franța, sectorul terțiar ocupa, în 1946, 34% din populația activă, pentru ca, în 1981, să ocupe 61%, în vreme ce, în SUA, sectorul terțiar absoarbe 2/3 din populația activă. Putem afirma că SUA au cedat întâietatea în producția manufacturieră pentru a o avea pe cea în domeniul serviciilor, mult mai profitabilă.

Întreprinderi gigant

Organizarea și conducerea marilor întreprinderi au înregistrat, în ultimii ani ai secolului al XX-lea, schimbări majore, în sensul că patronul unic, căruia îi aparțin deciziile cele mai importante, este tot mai frecvent înlocuit de conduceri

*Computere în anii 1960 (sus)
și astăzi (jos)*

„Domeniul serviciilor este mult mai independent. Este greu să ții contul tranzacțiilor lor, iar profiturile nu vin neapărat acasă. Operațiile din străinătate pot fi foarte ușor mai importante pentru întreprindere decât piața națională, iar descifrarea conturilor companiei (...) este dificilă și, uneori, imposibilă.”

Susan Strange,
State și piețe

„Spre deosebire de oțel, automobile și altele, această industrie a fost întotdeauna o industrie cerebral-intensivă.”

Robert Noyce, întemeietorul firmei
Intel Corporation

*Orașul Hong Kong
a cunoscut o dezvoltare notabilă*

Industrializarea Chinei:

„Din contră, China a pariat pe o dezvoltare pe termen lung, pe o industrializare lentă, dar care să transforme, în masă, enormul potențial de la țară. Industria, spun conducătorii Chinei, este un război prelungit.”

Alain Peyrefitte,
*Când China se va trezi...
lumea se va cutremura*

Dependența Japoniei față de materiile prime din import, comparativ cu SUA

	Japonia	SUA
Minereu de fier	98,7%	28,3%
Cupru	96,0%	37,4%
Țiței	99,8%	42,3%
Gaz natural	90,7%	5,8%
Grâu	90,5%	export
Soia	25,8%	export
Bumbac	100%	export
Porumb	100%	export

(după Costin Murgescu,
Japonia în economia mondială)

colective. Cotația la **bursă** și dezvoltarea acționariatului, dar și creșterea graduală a marilor întreprinderi (multe de anvergură internațională) au dus la această stare de lucruri. Există și mari întreprinderi aflate încă sub control familial, cum ar fi Peugeot și Michelin în Franța. De asemenea, se constată o dezvoltare a întreprinderilor atât prin înființarea de filiale în alte state, adesea în apropierea unor materii prime, cât și prin acapararea unor segmente de distribuție și servicii pentru produsele lor. Rezultatul sunt giganții industriali, cu uzine pe mai multe continente și cu afaceri în domeniul distribuției, asigurărilor, imobiliar, mass-media etc. Un exemplu poate fi gigantul nord-american ITT, a cărui activitate de bază îl reprezintă comunicațiile, dar care posedă companii de asigurare, restaurante, parcuri și chiar uzine chimice. Marii producători de automobile, ca General Motors, Mitsubishi, Toyota, au de asemenea benzinării, centre comerciale, servicii de asigurări, de transport, parcuri și stații de service, agenții turistice, fabrici de echipamente electronice. Bugetul anual al unora dintre acești giganți poate fi egal cu cel al unor state.

Tigrii asiatici și America Latină

Japonia și-a redus importul de materii prime cu 0,3% în perioada 1978-1983, atenția fiindu-i îndreptată către industriile de vârf, cum ar fi cea a electronicii sau a roboților industriali. Firmele nipone au capacitatea de a pune la punct tehnologii adaptate gustului marelui public și de a trece rapid la producția de masă. În 1995, produsul intern brut (PIB) al Japoniei o situa ca a doua mare economie a lumii, după SUA.

Economia asiatică însă nu mai are, la sfârșitul secolului al XX-lea, doar un pilon. China cunoaște un ritm înalt de dezvoltare, dovedindu-se capabilă să concureze la ele acasă țările puternic industrializate ale Europei și chiar Statele Unite ale Americii. Ea se transformă în mare concurent în industria prelucrătoare: textile, electrocasnice, jucării, chiar componente electronice, cum ar fi monitoarele. Textilele produse în China au invadat, în jurul anului 2000, piața mondială, punând problema unor înțelegeri care să-i limiteze exporturile.

Se vorbește tot mai des de *tigrii asiatici* (Coreea de Sud, Hong Kong, Singapore, Taiwan etc.), care au cunoscut un avânt economic notabil, sprijinit pe mâna de lucru ieftină, transfer de tehnologie, capital străin și diversificare. India și-a dezvoltat atât sectoare tradiționale, cum ar fi industria textilelor, a iutei, cât și altele mai moderne, ca acela al producerii computerelor. În America Latină, țări precum Brazilia sau Mexic au creșteri economice între 8 și 8,6% în 1981. Elementele-cheie ale acestei dezvoltări sunt forța de muncă în continuă creștere, nivelul scăzut al salariilor și al nivelului de trai.

Piața europeană

Nașterea Uniunii Europene se datorează necesității colaborării economice. De la coordonarea producției, desfacerii și prețurilor în anumite industrii, cum ar fi cea a cărbunelui sau a oțelului, s-a trecut la înființarea unei mari piețe unificate prin *Actul unic* din 1986, prin suprimarea barierei vamale și o politică economică unitară.

Perioada 1990-2000 are, în reconstrucția europeană, câteva trăsături distincte. Prima este lărgirea ei prin aderarea unor noi state membre și prin candidatura

țărilor est-europene, foste comuniste. Acestea din urmă au optat pentru economia de piață, parcurgând o dureroasă perioadă de reconstrucție, începută în 1989. Statele fondatoare ale Comunității Europene susțin eforturile financiare ale integrării celor din Est.

A doua trăsătură este tendința de creare a unei piețe europene cu adevărat unitare prin semnarea, în decembrie 1991, a *Tratatului de la Maastricht*, care prevedea introducerea monedei europene unice (euro). Aceasta a intrat în circulație în 11 țări (mai puțin Marea Britanie), la 1 ianuarie 2002, înlocuind monedele naționale și piața de capital. Intenția Comunității Europene este aceea de a se desprinde de sub dominația dolarului și de a crea o piață a muncii și producției care să utilizeze toate energiile continentului prin integrarea treptată a celorlalte state. Odată cu lărgirea Comunității Europene, aceasta nu mai are aceeași omogenitate economică.

O nouă ordine economică

Abordarea dezvoltării economiei mondiale are în vedere, de cele mai multe ori, regiunile și țările cele mai industrializate. Menținându-ne pe acest teren, putem observa, în ultimii ani ai secolului al XX-lea, existența unei noi ordini economice, axată nu pe bipolaritate, ci pe multipolaritate. Ierarhiile se schimbă foarte des, tot mai multe state doresc să intre în clubul select al marilor puteri industriale. Lumea la începutul mileniului al III-lea este însă mult mai complexă. Mai întâi, pe același continent există economii cu indici de dezvoltare și de performanță diferiți. Apoi, alături de giganții economici, există țările foste colonii care înțeleg că șansa o reprezintă eforturile de dezvoltare economică, dar nu au toate mijloacele pentru a le face. Această lume este atât de diversă, încât a fost numită, în perioada Războiului Rece, Lumea a treia, arătând că nu făcea parte din niciunul dintre cele două modele economice.

S-a spus că aceste două lumi sunt separate de o „cortină a sărăciei” ca urmare a redistribuirii inechitabile a resurselor mondiale, ce a determinat accesul diferențiat la binefacerile dezvoltării economice.

Construirea unei noi ordini internaționale, care să facă posibilă o viață demnă și prosperă pentru toți oamenii planetei, fundamentată pe principiile echității, solidarității și diversității culturale, este luată în discuție tot mai frecvent. Faptul necesită aplicarea unor strategii de dezvoltare economică și socială pentru țările Lumii a treia, nu doar prin ajutor sau susținere, ci prin democratizarea accesului la resurse, la tehnologie și la educație.

Exerciții.....

1. De ce credeți că sectoarele naționalizate în unele state cu economie de piață au fost cele de transport, electricitate și gaz?
2. În ce sector economic ați prefera să lucrați? Motivați-vă alegerea prin cel puțin trei argumente.
3. Enumerați trei cauze ale dezvoltării sectorului terțiar.
4. Alcătuiți un portofoliu intitulat „Tigrii asiatici”.
4. Arătați care sunt cauzele economice care stau la baza creării Uniunii Europene.
5. Discutați în grupe de câte 3-4 care sunt principiile noii ordini economice internaționale.

Eurotunelul, care leagă Londra de Paris pe sub Canalul Mânecii, a fost inaugurat în 1994

Principiul economic stă la baza Uniunii Europene:

„Al doilea principiu: stăpânirea interdependenței economice. Ea cunoaște, în Comunitate, trei înfățișări. Mai întâi, competiția care stimulează (...). Apoi cooperarea care întărește (...). În sfârșit, solidaritatea care apropie.”

Jacques Delors,
Intervenție la

Institutul Regal de Relații
Internaționale (Londra, 1992)

„Națiunile lumii reprezintă mai mult decât o colecție de giganți și pitici. Există un mare număr de puteri mijlocii cu o importanță și o forță crescândă, atât în lumea industrială, cât și în lumea a treia.”

Jan Tinbergen (coord.),
Restructurarea ordinii internaționale

Amintiți-vă! .....

- Cine au fost inițiatorii Uniunii Europene.
- Care a fost situația Europei la începutul secolului al XX-lea.

După război, a avut loc o adevărată explozie a natalității (baby boom)

„Zona periculoasă pentru viața omului s-a mutat de la țară la oraș (...) asasiinatele și încăierările ating aproape proporțiile unui război civil, amenințând să devină cronice; primejdia cea mai mare pentru viața omului o constituie însă accidentele provocate de vehiculele mecanizate cu mulți cai-putere, care intră în coliziune unele cu celelalte sau cu pietonii.”

Arnold Toynbee,
Orașele în mișcare

Dictionar.....

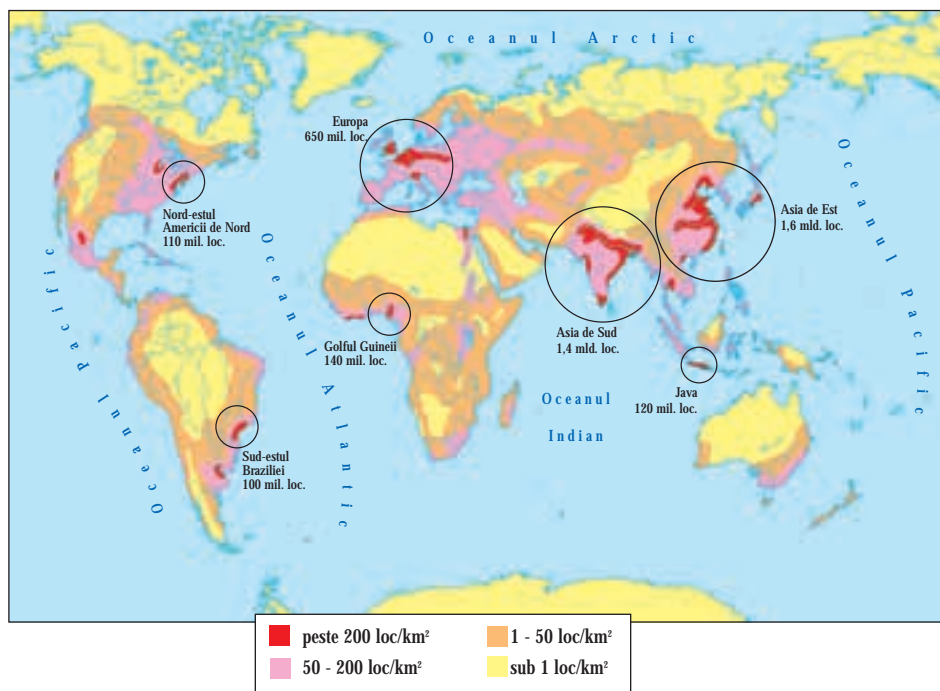
Clubul de la Roma — grup de experți care analizează producția de hrană și nivelul de alimentație pe glob.

Populație și societate

Repere demografice

La începutul secolului al XX-lea, populația planetei noastre număra aproape 2 miliarde de locuitori, ajungând, în 1990, la 5,3 miliarde. Recent (în februarie 2006), populația globului a atins cifra de 6,5 miliarde de locuitori. Putem folosi termenul de explozie demografică, în anumite perioade și într-un număr de țări. O astfel de perioadă a fost cea din anii ce au urmat celui de-Al Doilea Război Mondial. În Japonia, de exemplu, rata natalității s-a situat la 34,5 la mia de locuitori în 1947. Populația ei, care se cifra la 72 milioane de locuitori în 1945, a atins 103 milioane în 1970. Statele totalitare au promovat o politică natalistă, încurajând familiile cu mulți copii. În România comunistă, un decret din 1968 interzicea avortul și obliga femeile să nască minimum patru copii. Alocația oferită pentru fiecare copil reprezenta o sumă ridicolă, iar concediul de maternitate, plătit pe o perioadă de doar patru luni, nu constituia o măsură stimulatorie reală.

Ultimul sfert al secolului al XX-lea prezintă, din punct de vedere demografic, câteva aspecte interesante. Mai întâi, este vorba de scăderea drastică a natalității în statele puternic industrializate. (Irlanda, unde, de altfel, și numărul căsătoriilor a crescut, este o excepție.) În schimb, se înregistrează o adevărată explozie a nașterilor în țările asiatice, obligând unele state (China și chiar India în 1976) să ia măsuri legislative de limitare a lor. Creșterea explozivă a populației în Lumea a treia este privită cu îngrijorare de țările superindustrializate, care o văd ca o

Repartiția geografică și marile concentrări de populație pe Terra

amenințare la adresa prosperității lor. Un raport al *Clubului de la Roma* susține că rata ridicată a natalității în aceste țări se află într-o relație cauzală cu sărăcia, analfabetismul și subdezvoltarea. În același raport se preciza că economia țărilor respective nu poate hrăni acest spor de populație, deoarece nu sunt capabile să finanțeze programe de creștere a producției agricole pe măsura creșterii demografice.

S-a spus că, în vreme ce lumea bogată este preocupată de calitatea vieții, cea săracă se preocupă de viața în sine. De altfel, în țările industrializate, s-a înregistrat o creștere a speranței de viață, fapt care, corelat cu scăderea natalității, a dus la tendința de a se transforma piramida vârstelor într-un cilindru. Statistic, dacă, în 1950, cei care aveau peste 65 de ani formau doar 4,9% din totalul populației, în 2000, ei formau 10%. Reducerea numărului de tineri are consecințe sociale foarte grave. Se resimt atât sistemul de învățământ, prin dispariția unui număr de posturi, cât și sistemul de pensii. La polul opus se află unele țări africane, unde, datorită maladiilor, între care SIDA ocupă un loc important, numărul celor de peste 45 de ani a scăzut dramatic.

Repartizarea populației. Orașe și sate

Repartiția populației pe zone geografice, chiar între frontierele aceluiași stat, este inegală. Dacă Europa este mai compact și mai bine populată, Africa are o densitate mai mare în nord și în sudul extrem. În Statele Unite ale Americii, zona cea mai populată a rămas cea de la est de Mississippi, în vreme ce în vest doar California are o densitate mai mare. Condițiile geografice ale Australiei au impus, de asemenea, o repartitie extrem de inegală a populației.

Fenomenul cel mai spectaculos, prezent, deopotrivă, în țările bogate, ca și în cele sărace, îl constituie creșterea populației urbane. Secolul al XX-lea, care a debutat cu o populație majoritar rurală, s-a încheiat cu o populație majoritar urbană. Populația urbană s-a dublat în ultimii 25 de ani ai acestui secol, în orașe trăiește circa jumătate din populația globului. În special tinerii nu doresc să rămână în mediul rural, ceea ce a determinat îmbătrânirea satelor.

Orașele ating proporții nemaîntâlnite: 12 milioane de locuitori la Tokyo; 11,38 milioane la Buenos Aires (dintr-o populație totală de 36,6 milioane în Argentina); 10 milioane la Beijing, 9 milioane la Moscova. În permanentă mișcare, orașele pierd contactul cu zona rurală care produce hrana, se împart în zone rezidențiale, locuite de bogați, și periferii, adevărate ghetouri ale săracilor. Aglomerarea determină o mai bună vizualizare a contrastelor sociale: cei săraci observă direct opulența și traiul privilegiat al celor bogați, alimentând tensiunile sociale. Valul de violențe de la începutul anului 2006 din Franța, provocat de păturile sărace ale emigranților, își are rădăcinile aici.

Păturile sărace se disting prin explozia nașterilor, cartierele insalubre fiind într-o permanentă expansiune, prin șomaj cronic și disperare socială datorată lipsei oricărei speranțe.

Consecințele concentrării masive a populației sunt dintre cele mai grave, solicitând autoritățile locale să facă față unor probleme cum ar fi asigurarea unor cantități uriașe de apă potabilă, aglomerarea traficului, costurile ridicate pentru salubritate, asistența sanitară, controlul calității hranei, asigurarea securității locuitorilor, limitarea poluării și conservarea spațiilor verzi.

*Contrastele urbanizării:
zgârie-nori și cocioabe*

„Săracii beneficiază, de la începutul anilor 1960, de ajutoare numeroase și variate, cum ar fi medicamente gratuite, asistență financiară destinată să acopere cheltuielile fundamentale (locuință, alimente). Valoarea acestor ajutoare diferă de la un stat la altul. Măsurile destinate să elimine cauzele sărăciei sunt, din contră, mai rare (educație, formare profesională, slujbe). Societatea americană rămâne profund inegalitară, diferența dintre săraci și clasa de mijloc crește.”

Régis Benichi,
Statele Unite ale Americii

Scriitoarea Simone de Beauvoir, autoarea cărții Al doilea sex, a anticipat emanciparea femeii.

„La polul opus mariajului tradițional, inegalitar și ierarhic, se substituie primatul conștiinței personale, alegerea de a se căsători sau nu, de a se căsători sau de a trăi în concubinaj, expresie a egalității și libertății care definește tot mai mult raporturile dintre cele două sexe, fără să dispară dorința de a conjuga eu cu noi.”

Georges Duby, *Istoria Franței*

Întemeierea unei familii

Societatea contemporană

Marile schimbări economice și evenimentele politice ale secolului al XX-lea au operat mutații și în cadrul societății. Secolul a adus și modele noi de societate, cum ar fi cea comunistă sau chiar unele prezente în țările Lumii a treia. Economia liberală, capitalistă a permis menținerea valorilor și claselor sociale. Acestea sunt diferențiate nu neapărat prin proprietate, cât prin locul ocupat în angrenajul economic, adică nivelul câștigurilor și standardul de viață. Există, comparativ cu primele decenii ale secolului, deosebiri fundamentale în structura socială. Este vorba despre *diminuarea drastică a țăranimii* ca urmare a exodului populației rurale către orașe și a mecanizării agriculturii. Chiar în sate, doar în zonele izolate putem vorbi despre o țăranime în sensul tradițional al cuvântului, deoarece fermierul este, așa cum am văzut, un întreprinzător. Țăranimea din statele comuniste își păstrează cu greu identitatea câtă vreme s-a urmărit ruperea legăturii ei cu pământul, întărită, în secolele precedente, nu doar prin valorizarea lui, ci și prin sentimentul de proprietate. Deoarece mecanizarea nu a fost generalizată, iar criza petrolului a afectat agricultura comunistă, cei rămași în sate erau obligați să muncească aproape gratuit pentru realizarea planului. În țările industrializate, exodul populației rurale către marile centre urbane nu a determinat o creștere a clasei muncitoare, ci o consolidare a unei *clase de mijloc*, puternică, definită de un standard de viață înalt. Foarte numeroasă, aceasta devine baza societăților respective și constituie o forță prin exercitarea drepturilor democratice și prin statutul de principal contribuabil.

Societățile comuniste erau construite în jurul celor două clase de lucrători: țăranimea și proletariatul. Specialiștii alcătuiesc o categorie distinctă nu prin nivelul salarizării și standard de viață, cât prin studii superioare și funcțiile îndeplinite în procesul de producție. Stabiliți în orașe, unde industrializarea le oferea locuri de muncă, cel mai adesea după parcurgerea unor cicluri de educație profesională în licee tehnologice, cei proveniți din mediul rural nu s-au integrat, cu adevărat, în viața urbană.

Ideologia comunistă vorbea despre ștergerea diferențelor dintre sat și oraș referindu-se nu la ocupații și clase sociale, cât la ambiția, nerealizată, de a asigura celor din sate confortul sporit al orașului prin aducerea electricității, a apei curente și canalizării, a televizorului și altor aparate electrocasnice. Unele sate, dotate cu câteva blocuri de locuințe și magazine, au fost ridicate la rang de orașe fără avea vreun element de confort urban. Pentru a-i caza pe nou-veniți, orașele au proliferat cu zone întregi de blocuri, lipsite de confort și, adesea, de utilități. Problema urbanității ca tip de educație și civilizație nu a intrat în preocuparea guvernanților.

Societatea comunistă a dat naștere unei categorii sociale noi, greu de definit. Este vorba despre grupul privilegiaților (nomenclatura), care, prin funcțiile lor, aveau acces la o aprovizionare mai bună, la o locuință într-o zonă centrală sau chiar la o călătorie în străinătate.

Familia. Locul și rolul femeii

După ce a fost, timp de secole, stâlpul societății, în ultimii cincizeci de ani, familia a pierdut mult din importanța ei și a suferit transformări profunde. Nu

este vorba doar de scăderea numărului de căsătorii și de creșterea celor care conviețuiesc liberi, de o cotă foarte înaltă a divorțurilor, ci de mentalități și percepții cu totul noi. Criza prin care trece familia tradițională, în ciuda eforturilor făcute de instituțiile religioase, este o consecință a creșterii dezumanizării vieții în cadrul societății postindustriale. Se consideră că familia este marcată de libertatea sexuală, cea a femeilor, egalitatea acestora cu bărbații în societate, dar, mai ales, în cuplu, precum și de dreptul femeilor de a hotărî când și câți copii să aibă, grație pilulelor anticoncepționale. Libertatea sexuală (chiar libertinajul) și marea permisivitate socială nu privesc doar statutul femeii în cuplu. S-a produs o recunoaștere a homosexualității, în pofida faptului că a fost și este condamnată vehement atât de Biserica catolică, cât și de cea ortodoxă. În această problemă, lucrurile au evoluat până la acceptarea căsătoriei cuplurilor de homosexuali (în 1997 în Franța, recent în Marea Britanie etc.), chiar a dreptului acestora de a adopta copii. În 1998, în Franța, a avut loc o amplă dezbatere privind dreptul de a fi considerate un cuplu toate persoanele care au „un proiect de viață comună”. Divorțul foarte frecvent a erodat familia contemporană, contribuind la faptul că mulți copii cresc, astăzi, cu un singur părinte (familie uniparentală), dar și la existența copiilor din mai multe căsătorii în aceeași familie.

Statutul femeii în familie și în societate a suferit modificări importante în acest secol. În anii de după Al Doilea Război Mondial, cele mai multe țări au acordat femeilor dreptul la vot. Egalitatea femeilor cu bărbații, dreptul la vot și libertatea de a hotărî ele însele au fost privite ca firești în majoritatea societăților europene și americane, dar au provocat un adevărat cutremur în Japonia anilor 1945–1946. Salariile lor sunt, prin lege, egale cu ale bărbaților și au drepturi speciale, cum ar fi cel la concediu de maternitate plătit. Cu aceste legi nu s-au rezolvat în totalitate problemele, deoarece studiile statistice relevă faptul că cele mai multe femei lucrează în companii mici, cel mai adesea pe posturi de execuție, iar în marile companii nu sunt promovate la fel de rapid ca bărbații.

Unele au făcut totuși carieră politică, ocupând funcții importante, chiar de prim-ministru, în țările lor (Margaret Thatcher în Marea Britanie, Indira Gandhi în India, Golda Meir în Israel, Angela Merkel, recent, în Germania). Femeile ocupă și locuri de muncă tradițional masculine în fabrici, uzine, pe șantieri. În anul 1970, femeile ocupau 35% din locurile de muncă din Franța, 50% în Japonia și 53% în URSS. Dacă în URSS, în 1965, doar 6 din 10 femei apte aveau un loc de muncă, în 1970 procentul era de 8 din 10. Ele ocupau 7 din 10 posturi în educație și sănătate. Cu toate progresele, s-a putut observa că femeile nu au șanse egale cu bărbații când este vorba de promovare și ocupă locuri de muncă preponderent în domeniul comerțului, educației, al altor servicii publice și în firme mici.

Viața privată și viața publică

Societatea industrială se distinge și prin încrederea oamenilor că trăiesc mai bine. Putem afirma că în cadrul ei s-a produs o egalizare în ceea ce privește accesul la bunurile de larg consum și la utilitățile care fac viața comodă (electricitate, apă potabilă, salubritate, telefonie, televiziune prin cablu, salubritate). Reducerea săptămânii de lucru și garantarea drepturilor angajaților prin legi clare au determinat accentuarea liniei de demarcație dintre viața publică și cea

În Tunisia independentă, femeile votează pentru prima dată (1959).

„Există din ce în ce mai puțin posibilitatea de a te baza pe o acțiune colectivă, spre a-ți rezolva problemele. (...) Trăim de acum înainte într-o societate care face să apese asupra individului singur dublul imperativ al unei perpetue ameliorări și al unei permanente stime de sine, care sunt resorturi atât ale vieții personale, cât și ale acțiunii profesionale.”

J.-P. Fitoussi, Pierre Rosanvallon,
Noua epocă a inegalităților

Indira Gandhi, o prezență activă în viața publică, alături de Richard Nixon (1971)

Capitolul 4

„Puțini oameni pot conta pe ajutorul vecinilor la ora actuală: industrializarea și caracterul impersonal al vieții urbane au distrus aproape în totalitate relațiile de vecinătate.”

N.A. Smith, *Statul-providență*

„Element important al crizei civilizației democratice, sfera privată devine așadar un loc de conflict *fără dreptate*. Ieșirea dintr-un conflict conjugal nu mai este previzibilă. Pensii alimentare prea mici sau neplătite, autoritatea părintească redistribuită brutal, problemele complexe de locuință sunt tot atâtea aspecte tranșate fără încetare de judecători totuși lipsiți de putere și care le impun indivizilor incertitudini uriașe.”

J.-P. Fitoussi, P. Rosanvallon,
Noua epocă a inegalităților

Reducerea săptămânii de lucru a făcut ca oamenii să-și petreacă timpul liber în stațiunile turistice, la mare sau la munte.

privată. Odată încheiată săptămâna de lucru, fiecare se retrage în cadrul intim familial, unde se dedică ocupațiilor casnice, își întâlnește prietenii sau organizează scurte călătorii. Mobilitatea forței de muncă a dus la ruperea legăturilor permanente dintre familia mică (soți și copii) și cea mare, care cuprindea mai multe generații. Familia tradițională, lărgită, cu bunici, unchi, mătuși, se întâlnește în puține societăți occidentale. Aceasta se menține în zona mediteraneană, în Italia în primul rând. Cei bogați își apără viața privată de ochii indiscreții ai presei, frecventând cluburi exclusiviste sau cercuri restrânse. La rândul ei, presa nu mai face de mult distincție între public și privat.

În țările comuniste distincția dintre privat și public nu a fost atât de clară, datorită intervenției brutale a statului, prin instituțiile lui, în viața individului. La aceasta contribuie și ansamblurile de locuințe comune (la bloc), unde este dificil să te bucuri de viață privată.

Ideologia marxistă pune accent pe educația civică, dar nu în sensul ei clasic, consacrat de societatea Romei antice, ci în sensul atașamentului față de societatea comunistă. Bunul cetățean nu trebuia să fie doar muncitor, familist și patriot, el trebuia să participe la marile manifestații și adunări organizate de comuniști. Trebuia să participe la activitățile prilejuite de sărbătorile oficiale, cel mai adesea singurele zile libere. Regimul comunist își supraveghea cetățenii chiar și în cadrul intim al familiei, hotărând prin legi cum să se hrănească, când și câți copii să aibă.

Amintiți-vă! .....

- Care era statutul femeii în secolul al XIX-lea. Comparați cu situația de astăzi.
- Ce femei care au făcut carieră politică, altele decât cele menționate în lecție, cunoașteți.

Exerciții.....

1. De ce credeți că țările superindustrializate văd în explozia demografică din cele sărace o amenințare la adresa prosperității lor? Argumentați.
2. Comentați aserțiunea conform căreia calitatea vieții constituie o preocupare pentru țările bogate, pe când cele sărace sunt preocupate de viața în sine.

Ocupații și statute profesionale

Industrializarea și creșterea populației urbane nu au însemnat, neapărat, o explozie a clasei muncitoare, cum s-a întâmplat pe parcursul primei revoluții industriale. S-a accentuat, după cum am văzut, consolidarea clasei de mijloc, care ocupă, în societățile superindustrializate, locul central, fiind numeroasă și puternică. Dezvoltarea sectorului terțiar a contribuit nu doar la această consolidare, ci și la apariția unor profesii noi, în vreme ce altele, din agricultură sau din domeniul meșteșugurilor tradiționale, sunt pe cale de dispariție. Excepție fac unele state asiatice, precum China, India, Indonezia, unde procentul celor care lucrează în agricultură este foarte ridicat, iar meseriile tradiționale au profitat de deschiderea către piața mondială și de dezvoltarea turismului.

În multe state europene, meșteșugurile tradiționale fac subiectul unor programe speciale ale guvernelor, pentru păstrarea lor.

Creșterea gradului de pregătire profesională

Cerințele de pe piața muncii, indicii de performanță și eficiență, dar, mai ales, competiția pentru posturile bine plătite și conceptul modern despre carieră au determinat o creștere a gradului de pregătire profesională și a specializării. Cei mai mulți specialiști sunt în noile domenii: producerea energiei, utilizarea inteligenței artificiale, explorarea spațiului, telecomunicațiile și unele domenii ale transporturilor. Numai domeniul informaticii ocupa, în Statele Unite ale Americii, în 1981, 16,5% din forța de muncă.

Au apărut profesii noi, cum ar fi analist, informatician, consilier, asistent social, psiholog, nutriționist. Cele mai multe sunt din sectorul terțiar și au apărut pe piața muncii odată cu dezvoltarea acestuia. SUA au unul dintre cele mai dezvoltate sectoare terțiare: se estimează că 70% din profesii utilizează cu precădere informația, inclusiv cele din învățământ, sănătate, administrație, bursă, asigurări. O statistică din 1979 a dezvăluit că, în fapt, ocupația nr. 1 era cea de funcționar, urmată de cea de muncitor și abia după aceasta de fermier. **Gulerele albe** le depășesc numeric pe cele **albastre** și tind să crească de la an la an. Situația este identică în toate statele industrializate, dar și în cele în curs de dezvoltare.

Necesitatea unei pregătiri superioare se resimte și în sectoarele de execuție datorită gradului înalt de tehnologizare, ciclul învățământului obligatoriu și cel de pregătire profesională nu mai sunt suficiente pentru a lucra cu roboții industriali sau cu mașini performante. Salariile au crescut continuu, iar costurile vieții nu au același ritm de creștere: sunt astfel posibile acumulări menite să permită o retragere timpurie din activitate. Concomitent, se înregistrează o diminuare a programului săptămânal de lucru.

Drepturile salariaților, ca și obligațiile angajatorilor în domeniul protecției muncii sunt stabilite prin legi naționale, care impun și informarea angajaților cu privire la riscurile locului de muncă.

Scăderea programului săptămânal de lucru a creat timp liber dedicat familiei, dar și distracțiilor sau excursiilor, lecturii sau practicării sportului. Mass-media sugerează, abil, și alte preocupări extraprofesionale menite să socializeze indivizii preocupați de carieră.

Marile mișcări sindicale au impus creșterea salariilor și reducerea săptămânii de lucru.

„Americani, de bună seamă, au o supraproducție pe care au supraspeculat-o. Și-au ridicat atât de mult cerințele de trai, încât au ajuns să-și ipotecheze viitorul, sistemul de plăți în rate și așa mai departe.”

John Galsworthy, *Sfârșit de capitol*

Dicționar.....

gulere albe — denumire generică pentru categoriile de angajați care nu execută operații manuale.

gulere albastre — denumire pentru acele categorii de angajați ale căror obligații implică sarcini manuale, motiv pentru care trebuie să poarte salopete de lucru, care aveau, de regulă, culoarea albastră.

zonă rezidențială — parte a unui oraș în care se află multe construcții destinate locuințelor.

Proporțiile emigrației ilegale sunt din ce în ce mai îngrijorătoare pentru țările de destinație. Vas cu emigranți albanezi escortat de paza de coastă în Italia.

„Navetistul urban muncește într-un loc, doarme într-altul și face naveta între cele două locuri (...) Atât timp cât mijlocul de transport al navetistului urban era trenul suburban, traficul era încă suportabil. Căile ferate au meritul de a folosi un minimum de spațiu pentru transportul unui maximum de persoane sau de bunuri și ele nu invadează străzile orașului. Rețeaua internă de căi ferate a unui oraș, acolo unde există o adevărată rețea, se află în subteran.”

Arnold Toynbee, *Orașele în mișcare*

Dictionar.....

subzistență — ceea ce servește la asigurarea existenței materiale.

traficant — persoană care face comerț ilicit.

Amintiți-vă! .....

- Cum s-au constituit Statele Unite ale Americii și ce rol au avut emigranții europeni.
- Ce ocupații au apărut ca urmare a primei revoluții industriale.

Migrații în lumea contemporană

În secolul al XX-lea, sensul migrației s-a modificat, Europa devenind, din sursă de emigranți, destinație pentru imigranți. În același timp, s-a produs o zonare a emigrației, dar și a mobilității forței de muncă din interiorul statelor. Masiva migrație a forței de muncă din zona rurală în cea urbană nu este o caracteristică doar a țărilor industrializate: aceasta tinde să devină un fenomen general. Explicațiile sunt multiple, cele mai multe țin de dezvoltarea economică, cu accent pe industrie și servicii, de confortul posibil în marile orașe etc. Prețul plătit, la nivelul individului, este ruperea de tradiție și adesea de propria familie, însingurarea, o anume vulnerabilitate ce decurge din dependența accentuată de locul de muncă, o înăsprire a relațiilor cu ceilalți ca rezultat al concurenței pentru posturile bine plătite.

Ceea ce generează îngrijorare și preocupare pentru guvernele țărilor dezvoltate este însă emigrația dinspre țările defavorizate către cele bogate. Există, mai întâi, o emigrație legală, care înregistrează cote tot mai ridicate la capitolul cerere și tot mai scăzute la cel al ofertei, țările care primesc imigranți în condiții legale fiind tot mai puține. Ne referim la emigrația care precede acordarea cetățeniei. Canada și Noua Zeelandă se numără printre aceste țări. Cele mai multe state dezvoltate preferă o emigrație temporară, acordând doar permise de muncă la solicitarea unor mari companii.

Emigrația legală are ca țintă fie sectorul de vârf al muncii supercalificate, fie cel al muncilor umile, refuzate de cetățenii țării de destinație. În primul caz, o problemă este compatibilitatea sistemelor de învățământ și recunoașterea diplomelor. Aceasta este stringentă în Uniunea Europeană, unde mobilitatea forței de muncă este liberă. Statistici incomplete arată că, într-un singur an, în spațiul Uniunii Europene s-au folosit peste 12 milioane de imigranți, dintre care mai mult de jumătate proveneau din țările est-europene.

Fenomenul cel mai îngrijorător, care pare imposibil de controlat, este cel al emigrației ilegale, deoarece ea înseamnă, înainte de toate, muncă la negru, trafic de persoane și chiar o formă modernă a sclaviei, în care omul, devenit captiv al unui sistem bine pus la punct, este legat de rețeaua care îl exploatează prin lanțurile nevăzute ale unor datorii ocazionate de transport, găsirea locului de muncă, **subzistența** familiei etc. America Latină, Mexicul, în primul rând, este principala sursă a forței de muncă la negru din SUA, așa cum Europa de Est, dar și nordul Africii alimentează statele din Uniunea Europeană. China este și ea o importantă sursă a emigrației ilegale în SUA și în Europa Occidentală. Există o tendință de limitare a emigrației prin repatrierea imigranților. Germania are această politică față de imigranții din Turcia, cărora le-a oferit anumite facilități înaintea reunificării din 1989, iar recent Marea Britanie oferă compensații celor care acceptă, de bună voie, repatrierea.

Mirajul unor câștiguri mari, în măsură să scoată familiile rămase acasă din mizerie, imposibilitatea de a găsi un loc de muncă în țările de origine și chiar anumite trăsături ale generației de la începutul mileniului al III-lea, care este cu mult mai agitată și mai mobilă, pun în mișcare persoanele gata să creadă orice li se promite. S-au dezvoltat adevărate rețele de **traficanti**, cu activități pe piața muncii la negru, dar mai ales a prostituției. Europa de Est, ca și unele țări sărace ale Americii Latine (Columbia, de exemplu) au devenit surse de femei traficate,

vândute ca obiectele între rețele de proxeneți. Activitățile de acest fel sunt favorizate și de faptul că multe țări de destinație nu au o legislație care să protejeze victimele și să condamne proxeneții. Una dintre acestea este Japonia, unde multe femei din America Latină, Europa și din alte țări asiatice sunt forțate lucreze în stradă. Statele Unite ale Americii au adoptat în anul 2000 o nouă lege, care oferă imunitate victimelor ce reclamă traficul de persoane.

Societatea de consum

Producția industrială este destinată consumului, care a fost încurajat pe măsura dezvoltării economice în conformitate cu sloganul: „Produce mult, consume mult!”. Țările care au ocupat primele locuri în ierarhia industrială s-au putut baza, în primul rând, pe o piață internă largă. Absorbirea de către piață a producției aflate în permanentă dezvoltare este corelată, firesc, și cu creșterea veniturilor celei mai mari părți a societății. Ne referim la clasa de mijloc, dar și la muncitori, care au obținut, datorită și mișcării sindicale, salarii tot mai mari. Banii astfel obținuți nu sunt capitalizați, ci folosiți pentru achiziționarea televizorului, a aparatelor electrocasnice, a hainelor elegante, a unui automobil etc. Indicele cel mai bun al acestei atitudini este creșterea consumului casnic de energie. Concediile plătite, petrecerea scurtelor vacanțe de la sfârșitul săptămânii absorb și ele o parte a banilor câștigați.

Consumul este stimulat prin publicitate, care multiplică, de multe ori în mod artificial, cerințele. Aceasta nu are doar o funcție economică, aceea de a stimula consumul, ci și una culturală, deoarece creează modele, implementează un anumit mod de viață și stimulează imaginația. Publicitatea folosește mai puțin presa scrisă și din ce în ce mai mult televiziunea, care invadează căminul, pătrunde în fiecare casă. S-a spus că automobilul reprezintă expresia cea mai semnificativă a societății de consum, deoarece a devenit un scop în sine.

Cumpărarea unui automobil nou devine o necesitate datorită schimbărilor tehnice extrem de rapide, dezvoltându-se o piață secundară accesibilă celor cu venituri mici. Acest etalon al societății de consum duce la dezvoltarea unei infrastructuri: autostrăzi, șosele, parcuri supraaglomerate, moteluri și comerț de-a lungul marilor artere. Consumul nu este stimulat doar de publicitate, ci și de sistemul de cumpărare în rate, de dobânzile bancare mici, perioadele de reduceri, acordarea unui bonus.

Sărbătorile tradiționale, cum ar fi Crăciunul, au rol important, deoarece printr-o publicitate abilă sunt stimulate, în aceste ocazii, vânzările. Ia naștere o furie a cumpărăturilor; oamenii le fac nu pentru că ar avea nevoie de ceva, ci doar de plăcerea de a parcurge magazinele uriașe, luminate și decorate luxuriant, și de a fi integrați în grupurile încărcate de pachete. A merge la cumpărături, a cheltui bani a devenit, pentru anumite categorii, o ocupație în sine.

În unele societăți, ca aceea nord-americană, de exemplu, mentalitatea consumistă a atins și domeniul locuințelor. Cel mai adesea, un anumit standard de salarizare este concretizat și prin achiziționarea unei locuințe care să-i corespundă. Un cuplu își schimbă astfel locuința de câteva ori în viață. Sociologii opinează că această atitudine de dezrădăcinare periodică nu este benefică pentru individ, și așa înstrăinat.

Supermarket Lady (sculptură hiperrealistă realizată de Duane Hanson, 1970)

„Pe lângă atitudini rezervate sau chiar critice, există opinii care consideră că o cultură a consumului, din care publicitatea face parte integrantă, mai degrabă eliberează decât oprimă, ba, mai mult, oferă individului ocazia de a-și urma, în mod natural, interesele. Avem, așadar, un motiv de bucurie și unul de îngrijorare: în libertatea de a alege trebuie să vedem esența faptului de a fi om.”

Dorin Popa, *Mass-media astăzi*

Exerciții.....

1. Care sunt țările preferate de românii emigranți?
2. În ce măsură publicitatea te determină să cumperi sau nu un produs? Pe grupe, discutați pe marginea acestei întrebări, aducând argumente pro și contra.

Țăran din perioada interbelică
(într-o benzinărie din București)

Economie rurală – economie urbană în România

Economia românească în perioada interbelică

România a pășit în secolul al XX-lea ca o țară „eminamente agrară”. În perioada interbelică, România dispune de o bază (bogății naturale, forță de muncă) pentru o dezvoltare economică accelerată. Valorificarea acestor resurse era condiționată însă de mai mulți factori: climatul politic intern și zonal, atragerea capitalului străin și consolidarea celui autohton și, nu în ultimul rând, evoluția economiei mondiale. Mai era necesară integrarea reală a noilor provincii. Numai așa se putea crea o economie unitară care să canalizeze eforturile de reconstrucție ale națiunii române în plinătatea ei. Dificultățile pe linia refacerii economice erau accentuate de inexistența unei industrii constructoare de mașini. Conform *Buletinului statistic al României* pe anul 1921, 41% din numărul de întreprinderi și 50% din capitalul investit în industrie se aflau în vechiul regat, iar în Transilvania 37%, respectiv 29%. Se remarcă o repartitie inegală, pe provincii, a capacităților industriale, în vreme ce, în agricultură, datorită reformei agrare din 1921, s-a consolidat pretutindeni proprietatea mică și mijlocie.

Dezbaterea de idei în problema dezvoltării economice

Motivele de mai sus au determinat în societatea românească interbelică o largă dezbatere privind căile și direcțiile de urmat în dezvoltarea economică. Cel mai adesea, opiniile au avut strânse legături cu partidele politice care au elaborat teorii economice ce se regăsesc în programele de guvernare. Faptul subliniază preocuparea pentru o economie sănătoasă, dar și realitatea că o guvernare de succes se măsoară prin rezultatele în acest domeniu, menite să sporească prosperitatea țării și bunăstarea locuitorilor ei. Între aceste opinii se distinge cea a Partidului Național Liberal, adept al teoriei „prin noi înșine”, ce avea în vedere consolidarea capitalului autohton și industrializarea de care depindea independența economică a țării. Practic, se dorea diminuarea dependenței României de țările industrializate și schimbarea raportului intern dintre ponderea economiei rurale și urbane. Susținătorii acestui curent, între care Ștefan Zeletin și Mihail Manoilescu, aveau în vedere și accentuarea intervenției statului în economie, motiv pentru care teoriile lor se numesc neoliberales.

Reprezentanții curentului țărănist, Virgil N. Madgearu, N.C. Angelescu ș.a., vedeau dezvoltarea economică a României diferită de cea a Occidentului industrializat, fiind adepții menținerii specificului agrar, a preponderenței unei economii rurale, nu neapărat tradiționale, dar cu susținerea ei de către industria autohtonă, care trebuia să se dezvolte având în vedere această destinație.

Refacere și dezvoltare

Refacerea economiei românești a fost dificilă și mai lentă decât a altor țări, încheindu-se abia în anul 1924. Perioada de refacere a fost urmată de una de

Structura populației României la recensământul din 1930

Populația totală	
rurală	urbană
79,9%	20,1%
Populația activă	
în mediul rural	în mediul urban
82,7%	17,3%

(după *Enciclopedia României*,
vol. III, 1939)

avânt, în care, datorită politicii coerente a Partidului Național Liberal, aflat la guvernare până în 1928, industrializarea și urbanizarea au făcut progrese. Pe lângă ramurile tradiționale, cum ar fi industria alimentară, cea a textilelor, a cherestelei, a hârtiei, un aport important revine industriei metalurgice și siderurgice din Transilvania și Banat, mineritului și, mai ales, industriei petrolului. Legea minelor din 1924 stabilește controlul statului asupra bogățiilor miniere ale subsolului. Industria petrolului, ca și cea forestieră constituie puncte de atracție pentru capitalul străin. România rămâne o țară exportatoare de produse petroliere în Marea Britanie, Italia, Franța, Turcia, Germania și un furnizor de cherestea pentru alte state. În 1930, industria românească asigură peste 78% din necesarul intern de produse. La nivelul întregii țări, populația urbană, care reprezenta 20% în 1930, cunoaște o creștere cu 14% până în 1939.

Toate acestea nu au schimbat structura economică de bază în sensul preponderenței economiei urbane în defavoarea celei rurale. Agricultură rămâne principalul furnizor al exportului, deși este marcată de fragmentarea excesivă a proprietății, lipsa capitalului și a unui sistem de creditare, mecanizarea aproape inexistentă. Pe moșiile salvate de la marea expropriere din 1921 se aplică metode de exploatare moderne și apar mașinile agricole. Se practica, pe scară largă, arenda, dar lipsea munca salariată.

Dezvoltarea promițătoare a economiei românești este oprită de marea criză din 1929–1933, care a evidențiat fragilitatea industriei și capitalului autohton, precum și dependența de evoluțiile mondiale.

Economia în perioada comunistă și postcomunistă

După preluarea puterii, comuniștii au acționat rapid pentru „transformarea socialistă agriculturii”. Mai întâi, au fost expropriați cei care rămăseseră, după 1921, cu proprietăți mai mari; pământurile lor au format gospodăriile de stat. Înlăturarea țăranilor înstăriți, gospodari de frunte și exemple în satele lor, ca și cotele obligatorii, interdicția de a folosi munca salariată au dat o grea lovitură economiei rurale. După un deceniu de colectivizare forțată, care a făcut mii de victime prin arestările și mutările forțate operate de securitate, s-a schimbat fundamental statutul proprietății în agricultură, astfel că, în 1962 (anul încheierii colectivizării), 60% din suprafața agricolă era în proprietate colectivă (CAP-uri), 30% în proprietate de stat și doar 10% în proprietate individuală. Concentrarea proprietății a făcut posibile modernizarea și creșterea producției până în anii 1980, dar interesul scăzut al celor care munciau în acest sector a determinat o slabă productivitate a muncii. Rezultate dezastruoase a avut politica lui Ceaușescu de sistematizare a satelor, care a dat o lovitură societății tradiționale rurale și a adus România în atenția opiniei publice internaționale. După 1989, s-a trecut la o restaurare parțială a proprietății particulare în agricultură, care, în lipsa fondurilor, a devenit mai curând tradițională decât modernă.

Naționalizarea capacităților industriale prin legea din 11 iunie 1948 a transformat statul comunist în proprietar unic și a deschis posibilitatea aplicării planurilor economice anuale și cincinale și a centralizării economiei. Conform acestor planuri, s-a urmărit dezvoltarea industriei grele, mare consumatoare de energie. Industrializarea rapidă a dus la o urbanizare forțată.

„Democrația nu este de esență pur urbană și industrială; ea trebuie chiar să aibă la baza ei marea majoritate a populației, pe cea rurală. (...) Peste tot, elementul țăranesc sau, cum i se zice în unele țări, fermier este mai sincer, este mai senin, mai cumpătat, deși mai puțin instruit decât acela de la oraș. Concepția lui de viață, concepția lui de muncă este mai reală.”

Carol al II-lea, *În Zodia Satanei*

Exerciții.....

1. În ce măsură zăcămintele de petrol au determinat un interes sporit al Germaniei pentru România?
2. Organizați pe grupe, realizați o ierarhizare a sectoarelor de mai jos în sensul priorității lor pentru evoluția economiei românești:
  - a) industrie;
  - b) agricultură;
  - c) sector terțiar.

Cartier de blocuri construit în perioada comunistă

EVALUARE

Teritorii cedate:	
	în urma notelor ultimative ale guvernului sovietic (26, 28 iunie 1940)
	în urma Dictatului de la Viena (30 august 1940)
	în urma tratatelor româno-bulgare (7 septembrie 1940)

I. Comparați harta alăturată cu cea de la pagina 37 și identificați teritoriile pierdute în anul 1940. Alcătuiți o fișă de lucru care să cuprindă:

- Împrejurările istorice care au determinat pierderea acestor teritorii.
- Statele în beneficiul cărora le-a pierdut România.
- Tratatul care a consfințit prăbușirea frontierelor României.
- Consecințele pierderii acestor teritorii.

II. Citiți cu atenție textul de mai jos:

„Am observat întâi că este o hartă românească. (...) Ochii mei căutau tăietura de la granița de vest pe care cu toții o așteptam. Mi-am dat seama însă că este altceva. Am urmărit cu ochii granița care pornea de la Oradea către răsărit, alunecând sub linia ferată, și am înțeles că cuprindea și Clujul (...) Am început să nu mai văd. Când mi-am dat seama că granița coboară în jos ca să cuprindă secuimea, am mai avut, în disperarea mea, un singur gând: Brașovul! O mică ușurare: Brașovul rămânea la noi. Când am privit în toată grozăvia împărțirea Transilvaniei, am înțeles că puterile care îmi erau slăbite mă părăsesc cu totul” (Mihail Manoilescu, *Memorii*).

Având în vedere că autorul, ministru de externe al României în anul 1940, prezintă cedarea nord-vestului Transilvaniei, răspundeți următoarelor cerințe:

- Subliniați în text partea care evidențiază că delegația română nu a negociat, ci doar i-a fost adus la cunoștință ceea ce urma să fie semnat.
- Unde s-a semnat tratatul despre care se vorbește în text?
- Cărei țări vecine a cedat România nord-vestul Transilvaniei?
- Precizați data semnării acestui tratat (anul, luna, ziua).
- Cum se numește, în limbaj diplomatic, modificarea unor frontiere stabilite prin tratate, cum a fost cazul celor ale României în 1940?

- Cum ați caracteriza sentimentele ministrului Mihail Manoilescu?
- Presupunând că erați în locul acestuia, ați fi semnat sau nu tratatul? Aduceți trei argumente în sprijinul opțiunii voastre.

III. În tabelul cronologic de mai jos completați evenimentele care au marcat istoria României, evidențiind importanța lor:

Data	Evenimentul	Determinări interne și externe (cauze)	Consecințe pentru evoluția României
1 Dec. 1918			
10-11 febr. 1938			
30 august 1940			
23 august 1944			
4-11 febr. 1944			

IV. Alcătuiți planul unei dezbateri pe tema: *Dezvoltare economică și bunăstare*, având în vedere ideile cuprinse în capitolul 4 al manualului.

Chrysler Building – un simbol al puterii economice a SUA

V. Enumerați trei industrii de vârf și judecați cum au intervenit, prin produsele lor, în viața noastră. Marcați răspunsurile în variantele de mai jos:

- ☐ Comunicăm mai rapid.
- ☐ Diversifică posibilitățile de informare.
- ☐ Lărgesc orizontul cunoașterii.
- ☐ Ajută la îndeplinirea sarcinilor casnice.
- ☐ Fac viața mai plăcută.
- ☐ Îmi fac meseria mai ușor.

VI. Citiți cu atenție textul de mai jos și răspundeți următoarelor cerințe:

„Intenția de a ameliora condițiile de viață a determinat luarea unor măsuri de remediere a dificultăților pe care le înfruntă individul sau familia. O familie trăiește în sărăcie pentru că tatăl bea sau joacă cărți? Se acordă copiilor masă gratuită și îmbrăcăminte. O femeie își abandonează soțul și copiii? Copiii sunt instituționalizați.” (N.A. Smith, *Statul-providență*).

- Credeți că aceste măsuri sunt expresia justiției sociale sau considerați instituționalizarea copiilor un abuz al statului?
- Textul descrie două situații din societatea americană. Cum s-ar rezolva în România prima situație?
- Descrieți (dacă ați cunoscut) situații similare și comentați soluțiile posibile.

VII. Credeți că, pentru România, anii 1945-1973 pot fi numiți „glorioși”? Expuneți-vă părerea în scris după ce ați consultat membrii familiei care au trăit, ca adulți, această perioadă.

VIII. Textul următor, care aparține lui Mihail Gorbaciov: „Oprele lui Lenin și idealul său socialist rămân pentru noi o sursă inepuizabilă de gândire dialectică creativă, de bogăție teoretică, de înțelepciune politică”, evidențiază faptul că *perestroika* a fost:

- O inițiativă de cosmetizare a comunismului.
- O reformă radicală care dorea revenirea la economia de piață.
- O soluție adaptată momentului.

Justificați-vă alegerea într-un scurt eseu.

IX. Scrieți un eseu pe tema invadării vieții private de către presă, pornind de la un exemplu concret.

X. Exprimați-vă opinia în legătură cu necesitatea luptei împotriva emigrației ilegale și a traficului cu ființe umane, încercând să răspundeți la următoarele întrebări:

- Sunt acestea o formă de exploatare umană?
- A făcut comunitatea internațională tot ce trebuie pentru a le combate?
- Cei care folosesc munca la negru au o parte de vină?
- Guvernele din statele primitive au luat și au aplicat măsuri și împotriva propriilor cetățeni care încurajează asemenea fenomene?
- Școala și alte instituții ale statului dezvoltă suficiente programe pentru combaterea celor două fenomene?
- Ați beneficiat de asemenea programe? (În cazul răspunsului afirmativ, numiți-le, menționați cine le-a desfășurat și ce ați învățat.)
- Dacă ați avea putere de decizie, ce ați face pentru eradicarea celor două fenomene?
- Credeți că trebuie să ne implicăm cu toții pentru limitarea celor două fenomene sociale?

XI. În tabelul de mai jos, completați, pentru fiecare profesie indicată, sectorul unde și-ar găsi cel mai ușor de lucru persoana care o practică:

Profesia	Ramura economică	Sectorul
reporter		
tractorist		
metalurgist		
profesor		
informatician		
agent de publicitate		
dulgher		

Biserica Văcărești, demolată pentru a face loc edificiilor comuniste

Dictionar.....

conciliu — adunare a episcopilor, prezidată de papă, care discută și ia hotărâri în probleme fundamentale; sinod în cadrul Bisericii ortodoxe.

ecumenism — mișcare ce preconizează unirea bisericilor creștine.

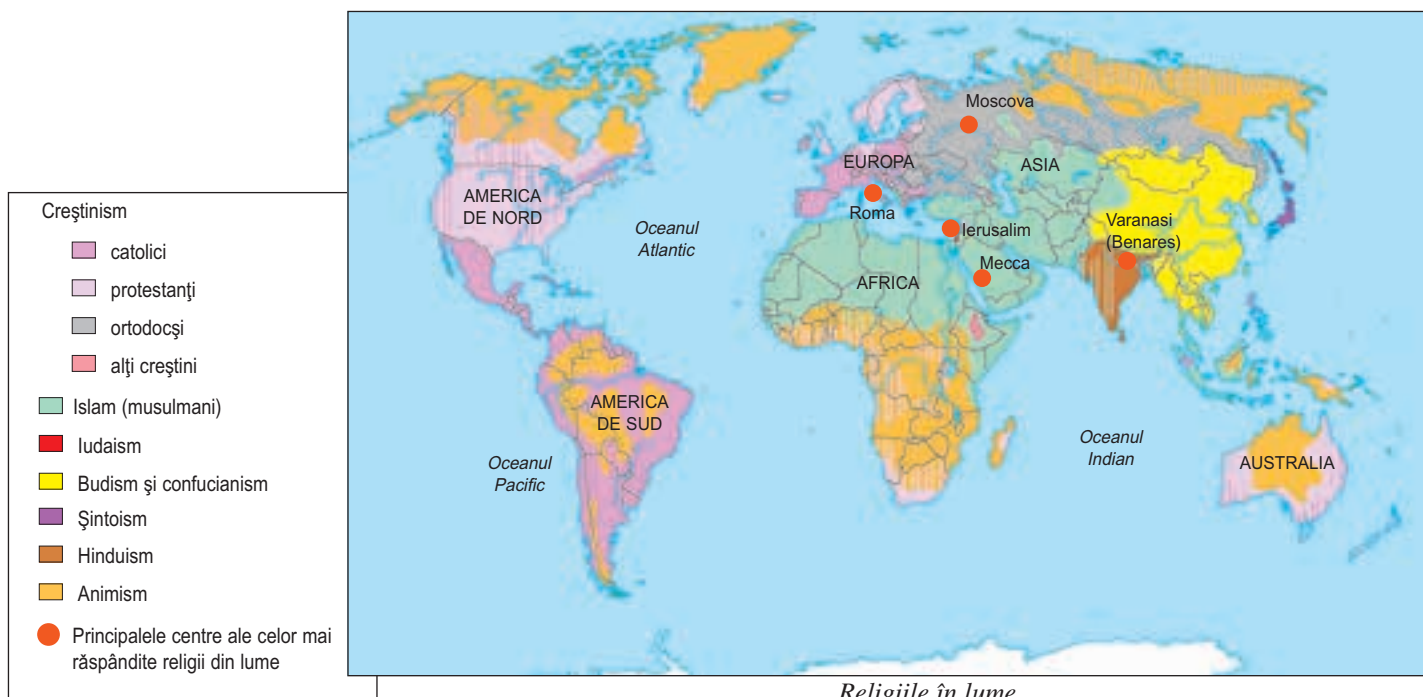
RELIGIA ȘI VIAȚA RELIGIOASĂ

Marile religii și problemele contemporane

Secolul al XX-lea nu a fost pentru marile religii ale lumii, în special pentru creștinism, unul dintre cele mai bune. Ateismul a făcut progrese importante, opunând credinței religioase nu doar rațiunea și știința, ci și marxismul. Biserica, după ce secole a dominat spiritele și a tutelat statul, se vede mult mai puțin implicată în viața laică. Ei i se cere cu insistență să facă eforturi de adaptare la lumea modernă, industrializată. De altfel, spiritualitatea este, pentru unele comunități o industrie înfloritoare, datorită cărților editate, casetelor audio și video, emisiunilor televizate sau seminariilor promoționale. Cu toate acestea, în marile orașe, controlul bisericii asupra indivizilor este din ce în ce mai slab, iar numărul celor care se declară atei este tot mai mare. Criza spirituală, concretizată prin slăbirea autorității instituțiilor ecleziastice, a fost pusă pe seama dezvoltării științei și tehnologiei, care a generat un alt mod de gândire și un alt tip de încredere în forța minții umane.

Comunismul față în față cu marile religii

O primă lovitură a venit din partea comunismului nu doar prin ateismul caracteristic, ci, mai ales, prin prigoana împotriva preoților, prin închiderea sau chiar demolarea lăcașurilor de cult. Imagini care prezentau clopotnițe de biserici

căzând erau frecvente în Rusia sovietică, iar în România, politica „urbanistică” a lui Ceaușescu a dus la demolarea unor monumente religioase importante. S-a observat că, pentru individul obligat să trăiască în comunism, mai ales pentru cel din lumea satelor, uneori, Biserica a constituit un refugiu spiritual.

Biserica catolică, puternică în țări ca Polonia, Lituania, Ungaria sau Cehoslovacia și chiar în anumite regiuni ale Iugoslaviei, era considerată un pericol de către autoritățile comuniste, îngrijorate de structura centralizată și de marea autoritate a papalității. Papalitatea a decis, în iulie 1949, excomunicarea tuturor comuniștilor activi. În aceste condiții, Biserica catolică a fost ținta atacurilor guvernelor comuniste, care i-au confiscat proprietățile, i-au blocat programele sociale și au condamnat la închisoare episcopi și preoți.

Biserica catolică a trebuit să ajungă, uneori, la un compromis cu puterea comunistă. Astfel au stat lucrurile în Polonia (1950), unde, în schimbul angajamentului Bisericii de a cere credincioșilor să respecte autoritatea și legile statului, s-au putut menține Universitatea catolică din Lublin, dreptul de editare a unor publicații religioase și neamestecul statului în chestiuni de cult. În schimb, Biserica unită (greco-catolică), acolo unde a existat, inclusiv în România, a fost desființată, patrimoniul ei fiind preluat de stat sau de Biserica ortodoxă.

În țări care se deosebeau și prin dogmă de ortodoxia vechii Rusii, religia a constituit un ingredient al mișcării naționale. Este, iarăși, cazul Poloniei, care și-a găsit un sprijin în Biserica catolică.

Marxiștii occidentali din țările majoritar catolice (Spania, Italia), au încercat, fără succes, să atragă Biserica, susținând o anume identitate între creștinismul primitiv, egalitar, și ideile lor. Se apreciază că unele mișcări creștine au aderat, totuși la ideile marxiste despre egalitatea socială și despre transformarea globală a societății în sensul creării oportunităților pentru regăsirea demnității umane a celor oprimați. Fenomenul a fost surprins, în special în America Latină, în țări ca Peru, Columbia, Mexic, dar și în Chile, unde mulți oameni ai Bisericii i-au susținut pe Salvador Allende și guvernul său de inspirație marxistă.

Biserica ortodoxă a resimțit șocul puternic al subordonării și prigoanei regimului comunist. Numeroși preoți au intrat în închisori sau au fost mutați disciplinar, educația ateistă a fost introdusă în școli, calendarul oficial nu respecta marile sărbători creștine. Conducerile naționale ale Bisericii ortodoxe au acceptat să colaboreze adesea cu statul comunist. Cu toate aceste măsuri, s-a simțit un reviriment al credinței, o renaștere religioasă, începând cu anii 1970, adică tocmai atunci când comunismul părea bine consolidat.

Revoluția culturală maoistă a creat probleme similare în China, de o altă amploare, datorită faptului că practicarea cultului este o problemă de familie și mai puțin a comunității.

Fundamentalismul creștin

Fundamentalismul creștin a început ca o reacție împotriva libertăților asumate de teologia protestantă în secolul al XIX-lea, care se consideră că au erodat credința în cuvântul biblic. Acest curent, caracterizat de voința regăsirii credinței, a cunoașterii cuvântului Evangheliilor, susține că, deoarece Sfânta Scriptură relevă cuvântul lui Dumnezeu, este adevărată în toate elementele ei, inclusiv evenimentele miraculoase. Prin aceasta, fundamentalismul refuză ideea

Cronologie

- 1923: proclamarea Republicii Turcia ca stat laic
- 1929: Acordul de la Lateran prin care este creat statul Vatican
- 1947: divizarea Indiei pe criteriu religios; nordul musulman formează statul Pakistan
- 1954: întemeierea mișcării Moon
- 1958-1963: Consiliul mondial al bisericilor
- 1962-1965: Conciliul Vatican II
- 1963: enciclica *Pace pe Pământ*
- 1969: Biserica presbiteriană acceptă principiul hirotonosirii femeilor
- 1978-2005: pontificatul papei Ioan Paul al II-lea
- 1979: revoluția islamistă din Iran
- 1985: Biserica anglicană acceptă hirotonisirea femeilor
- 2004, 11 martie: atentatele teroriste din Madrid
- 2005, 7 iulie: atentatele teroriste de la Londra în zona gării King's Cross

Papa Pius al XII-lea, care a condamnat oficial comunismul

Papa Ioan Paul al II-lea

„Papa Ioan Paul al II-lea nu acționează numai prin personalitatea sa plină de har, de la alegerea sa (1978), dar și printr-o gândire doctrinară care răspunde de o manieră remarcabilă întrebărilor actuale a lumii creștine (...) Crescut într-o societate plină de probleme, el știe și afirmă: conflictul cu comunismul se situează la nivelul culturii; el consideră că integrarea persoanei în acțiune este cheia tuturor lucrurilor, această acțiune solidară comunităților naturale excluzând la fel de bine atât individualismul, cât și totalitarismul.”

Henri de la Bastide, *Patru călătorii în inima civilizațiilor*, 1994

„Criza Bisericii ca parte a aparatului ideologic al capitalismului constituie o realitate, nu numai în Spania, ci și în diverse țări ale Americii Latine, unde de altfel însăși amploarea crizei nu este identică peste tot. Chiar în Italia, în timpul ultimelor alegeri legislative, un sector catolic a trecut peste toate interdicțiile Vaticanului și, conjunctural, a susținut pe comuniști.”

Santiago Carrillo,
Eurocomunism și stat, 1977

că Biblia oferă doar sugestii despre societatea creștină primitivă și că, pe măsura evoluției omenirii, aceasta poate fi interpretată. Acțiunile fundamentalistilor au în vedere asanarea morală a societății, prin condamnarea homosexualității, a avortului, concubinajului etc. Reprezentanții acestui curent utilizează, de pildă, televiziunea pentru a răspândi învățătura creștină.

Curentul fundamentalist în creștinism este o mișcare ce are drept scop regăsirea principiilor fundamentale ale învățăturii lui Iisus Hristos, sprijinită pe textul Noului Testament. Aceasta este prezentă atât în cadrul Bisericii ortodoxe, care vorbește despre respectarea regulilor și respinge multe dintre elementele modernității, cât și în cea catolică. Multe biserici protestante insistă, de asemenea, pe necesitatea regăsirii forței comunității și recomandă o viață virtuoasă. Baptiștii, de exemplu, consideră că adevărata viață debutează odată cu botezul, practicat la tinerețe. Ei interzic consumul de alcool, fumatul și excesele de orice fel.

Raporturile instituțiilor religioase cu statul

Secolul al XX-lea se remarcă și prin faptul că organizațiile politice, instituțiile de stat, în principal, sunt complet eliberate de sub tutela Bisericii. Excepție fac unele state islamice. Sfere de activitate care aparțineau, prin tradiție, Bisericii creștine (educație, ajutor social, sănătate) sunt invadate de autorități ale statului sau chiar de societatea civilă. Religia se retrage tot mai mult în sfera vieții private, cuvântul preotului este tot mai puțin ascultat, iar autoritatea lui în comunitate se află în declin.

Statul are, pretutindeni, tendința de a seculariza proprietățile ecleziastice, în ciuda opoziției Bisericii. Mai gravă chiar este pierderea autorității Bisericii asupra indivizilor, tot mai mulți trăind după regulile creștinești, dar în afara Bisericii. Spre sfârșitul secolului, în spațiul catolic, ca și în cel protestant, se înregistrează o mișcare de regăsire a spiritului creștin, a unei ardori religioase, care semnifică o renaștere. Biserica ortodoxă, prezentă, mai ales, în spațiul fost comunist, înregistrează un reviriment, chiar printr-o implicare accentuată în viața statului. În multe state foste comuniste, religia a reapărut ca disciplină de studiu în școli, în unele, cum e cazul României, chiar obligatorie.

Bisericile protestante, numeroase și diverse, par că s-au adaptat mai ușor la lumea modernă. Protestantismul este și curentul creștin caracterizat de cele mai multe reorganizări, ce au drept rezultat apariția unor biserici noi și a sectelor religioase. Fenomenul este mai prezent în Statele Unite, unde au apărut biserici ca aceea penticostală (1906) sau scientologică. Sectele, prezente mai nou și în România, atrag, mai ales, pe cei care nu sunt satisfăcuți de răspunsurile primite la întrebări fundamentale. Ele reunesc, de regulă, idei creștine, dar și altele, de origine orientală (Martorii lui Iehova, Moon), de inspirație hinduistă (Asociația pentru cunoașterea lui Krishna) sau budistă.

Regândit în comunitățile protestante este și locul femeii: în 1969, Biserica presbiteriană din Scoția a acceptat principiul hirotonisirii femeilor, fiind urmată, în 1985, de cea anglicană. Notabile sunt și eforturile de apropiere între diversele culte protestante, prezente în Europa, dar și în Statele Unite, care excelează prin diversitatea lor religioasă.

Se constată o tendință generală de refacere a unității pe plan religios, vorbindu-se de **ecumenism** la creștini, integrism la musulmani și chiar există o asociație internațională budistă.

Iudaismul este marcat și el de o mișcare de regăsire a valorilor tradiționale, a ferorii inițiale; ultraortodocșii predică necesitatea unui iudaism integral, conform poruncilor din *Tora*, și primatul legii religioase asupra celei civile în statul evreu. Ei acționează prin mai multe asociații, dar și prin intermediul unor partide politice religioase.

Constituirea statului evreu în 1947 a readus în discuție religia mozaică, identitară pentru cetățenii noului stat, conform legii „un evreu convertit încetează a mai fi evreu”. Se poate vorbi, în Israel, de existența unui curent naționalist ce are conotații religioase și care susține necesitatea implantării coloniilor evreiești în teritoriile ocupate.

Politic, între statul evreu și cele musulmane există un conflict permanent, militar, dar și religios, iudaismul opunându-se islamismului. Amestecul dintre religios și politic a fost, în secolul al XX-lea, tot mai evident, mai ales că, în fața unor amenințări, alegerile sunt adesea câștigate de forțe care își întemeiază discursul pe idei religioase. Amintim: victoria Frontului Islamic al Salvării în Algeria (1990); a Partidului Prosperității în Turcia (1995), a Partidului Naționalist Hindu în India (1996) și cea, recentă, a grupării Hamas în teritoriile palestiniene (2006).

În perioada interbelică, mari personalități europene, între care scriitorul german Herman Hesse și românul Mircea Eliade, au petrecut o perioadă în India în căutarea înțelepciunii hinduse, căutare care le-a modelat personalitatea. Religiile orientale își păstrează tradiția și textele seculare, precum și prezența vie în comunitățile de adoratori. Festivalurile budiste, ca și cele hinduiste atrag mulți europeni. Asediat de islam, hinduismul, care numără aproape 800 de milioane de credincioși, este și el o componentă a naționalismului indian.

O altă notă distinctă a sfârșitului de secol este încercarea de apropiere dintre cele trei ramuri principale ale creștinismului: cea catolică, cea ortodoxă și cea protestantă.

Biserica catolică și modernitatea

Biserica catolică a făcut, după 1965, o uimitoare deschidere către modernitate. Începutul s-a făcut la **Conciliul Vatican II** (1962–1965), care a adus în discuție înțelegerea ca Biserica să se pună în acord cu modernitatea. Conciliul a acordat prerogative sporite episcopilor din fiecare țară, a recomandat o mai mare implicare în rezolvarea problemelor sociale, mai ales în America Latină și în Lumea a treia.

Pontificatul papei Ioan Paul al II-lea (1978–2005), care venea din Europa de Est, a asigurat trecerea graniței dintre milenii cu un prestigiu al Bisericii consolidat prin toate activitățile sale: vizite în numeroase țări, inclusiv majoritar ortodoxe, între care și România, sau majoritar islamice (Maroc), acțiuni dedicate tinerilor. De altfel, Ioan Paul al II-lea, care și-a început pontificatul printr-un discurs care debuta astfel: „Nu vă fie teamă, dragostea va învinge”, a fost o mare personalitate a secolului, cu un stil foarte personal, comunicativ și convingător.

În același timp, a militat pentru asanarea morală a societății creștine, condamnând divorțul, homosexualitatea, avortul și susținând necesitatea celibatului preoților, supunerea și disciplina acestora, ca mijloace de dedicare și devotament, de exemplu în sacrificiul de sine. Mulțimile prezente la Vatican din toată lumea au întărit impresia că Roma redevenea centrul lumii creștine. Totodată, Biserica catolică a recunoscut și și-a asumat abuzurile înfăptuite de Inchiziție, în secolele trecute, în numele ei.

Conciliul Vatican II (1962–1965)

„Mulți se întorc către religiile orientale ca spre ultimul refugiu secret al înțelepciunii. (...) Religiile și spiritualitatea orientală apar tuturor mai pure, mai inocente prin aprofundarea operelor pe care le prezintă acei *guru* a căror unică și autentică autoritate stă în cuvânt. În același timp, bisericile occidentale, atât de aproape apar cu toate defectele lor, grele de un trecut scrutat sub lupă, de compromisuri cu puterea, de intoleranță, de Inchiziție.”

R. Girault, J. Vernet,
Să crezi în dialog

Amintiți-vă! .....

- Când au luat naștere Bisericile protestante.
- Ce este *Tora*.

Exerciții.....

1. Enumerați trei cauze care au determinat Biserica catolică să se deschidă către modernitate.
2. Citiți romanul *Maitrey* de Mircea Eliade și comentați ce aspecte ale religiei hinduse surprinde scriitorul.

*Pelerini la Mecca
unde se află sacuarul Kabba*

Dictionar.....

coranic — are drept sursă textul *Coranului*, cartea sfântă a islamului ce conține învățătura musulmană revelată de Dumnezeu lui Mahomed.

șiiți — grupare în islam care numără califii începând cu Ali, ginerele lui Mahomed (spre deosebire de suniți, care numără califii începând cu Abu Bekr, urmașul lui Mahomed, și care susțin că urmează calea cea dreaptă (sunna).

„Se spune, dar nu suntem siguri, căci Mecca a fost totdeauna interzisă nemusulmanilor și doar doisprezece creștini din Occident (englezi, în primul rând) au reușit în timpurile moderne să intre acolo; se spune că bucuria care iluminează fețele pelerinilor de toate rasele este convingătoare și specială pe Câmpia Arafat, când ei o părăsesc, la căderea serii, pentru a merge să sacrifice un miel Dumnezeului unic.”

Jean Vogel,
Sanctuale ale tuturor timpurilor

*Pelerinajul în secolul al XX-lea

Practica pelerinajului este prezentă în aproape toate marile religii ale lumii. Câteva excelează în acest domeniu. Este vorba de creștinism și islam, ca și de marile religii ale Indiei: hinduismul și budismul.

Mecca și spiritul comunitar islamic

În lumea islamului, pelerinajul (*hadgi*) constituie unul din cei cinci stâlpi ai învățăturii **coranice**. Astăzi, pelerinajul se desfășoară la fel ca în primul secol al islamului: pelerinii poartă același veșmânt alb, din două piese, și urmează aceleași ritualuri. Orice dreptcredincios are datoria să facă, cel puțin o dată în viață, un pelerinaj la Mecca, pentru a participa la ritualul de purificare, încheiat prin rotirea în jurul *Kaabei*, sanctuarul în formă de cub în care se află piatra neagră despre care se spune că este aceeași pe care s-a rugat Avraam. *Kaaba* este situată în apropierea izvorului *Zem-zem*, care a potolit setea lui Agar, pierdută în deșert cu fiul ei, Ismael, din apa căruia bea fiecare pelerin. Pelerinajul la Mecca cuprinde și alte ritualuri, între care rugăciunea pe câmpia unde Adam și Eva s-au reîntâlnit după alungarea lor din Rai, precum și lapidarea Diavolului, reprezentat de trei coloane. Mulți credincioși își planifică pelerinajul în luna *Ramadanului*. În anul 2005, s-a estimat un număr de circa 3 milioane de pelerini, prezenți la Mecca în această lună. Drumul prin deșert, hainele albe, obligatorii, identice, indiferent de starea materială a pelerinului, sunt considerate purificatoare prin regăsirea spiritului comunitar ca valoare inițială a islamului. Deși destinația principală a pelerinajului musulman este Mecca, sunt și alte localități, cum ar fi Medina, unde se află mormântul Profetului, sau Ierusalim, considerat oraș sfânt și pentru islam, unde, pe Muntele Moriah, se înalță Cupola Stâncii, construită în secolul al VII-lea. **Șiiții** au ca loc de pelerinaj orașul Karbela din Irak, locul unde a fost ucis Husein, fiul lui Ali și nepotul lui Mahomed. Pelerinajul poate fi făcut în condițiile în care drumurile sunt sigure (să nu existe războaie sau revolte care să pună în primejdie pelerinii).

Pelerin în Țara Sfântă

Lumea creștină este strâns legată de Țara Sfântă, unde Bethleem, locul nașterii lui Iisus, Nazaret, dar mai ales Ierusalim, cu Sfântul Mormânt, sunt destinații predilecte ale pelerinilor din toată lumea. Bisericele creștine au construit și administrează numeroase lăcașuri, deschise tuturor pelerinilor, ceea ce transformă Ierusalimul într-un loc al înțelegerii. Orașul este sfânt și pentru evrei, care vin să se roage la Zidul Plângerii, situat pe locul Templului lui Solomon. În Europa catolică, cel mai cunoscut loc de pelerinaj este Santiago din Compostela (nordul Spaniei), unde se află mormântul Sf. Apostol Iacob, care, conform unei legende, ar fi evanghelizat Peninsula Iberică. Deasupra mormântului se ridică catedrala construită, între 1082 și 1211, pe fundațiile uneia mai veche, distruse de mauri în 977. O altă legendă vorbește despre aducerea moaștelor sfântului de un episcop care a fost îndrumat de o stea, de unde și numele localității (Câmp de stele). În perioada reconquistei, strigătul „Santiago!” și însemnele atribuite acestuia (bastonul de pelerin și o cochilie) i-au însuflețit pe luptători

creștini. Italia, în special Roma, cu cetatea Vaticanului și marea catedrală Sfântul Petru, este o destinație căutată de catolicii din toată lumea.

Viziuni și devoțiune populară

Mănăstirea de la Vézelay (secolul al IX-lea), unde o criptă adăpostește relicvele Mariei Magdalena, este și ea un loc de pelerinaj. Totuși, în Franța, cei mai mulți pelerini vin la Lourdes, o mică localitate, unde Fecioara s-a arătat unei păstorite în 1858. Pe locul viziunii a fost înălțată, în 1876, o catedrală, apoi mai multe edificii. Anual, circa 3 milioane de pelerini vin la Lourdes, mulți bolnavi care speră într-o vindecare miraculoasă. Fatima, din Peninsula Iberică, unde s-a produs o viziune similară, ca și Guadalupe, din America Latină, sunt, de asemenea, destinații ale pelerinilor. Pe traseele care duc la aceste locuri au apărut alte mănăstiri vizitate de pelerini și înfloresc așezările și comerțul. Spațiul ortodoxiei are numeroase locuri de pelerinaj: complexul de la Meteora din Grecia, Sf. Vladimir din Kiev, Muntele Athos, accesibil doar bărbaților etc. În România, amintim pelerinajul de la Iași la moaștele Cuvioasei Parascheva, care are loc anual, în luna octombrie.

Pelerinajul în Extremul Orient

În India, Benares, cu cele peste 1 500 de temple ale sale, cu băile rituale în Gange, reunește, anual, o parte a hindușilor, iar în Java, sanctuarul Borobudur, comparat cu „o rugăciune în piatră”, cu un itinerar obligatoriu printre imensele statui ale lui Buddha, este considerat purificator. În ultimele decenii, o destinație preferată nu doar de adepții budismului, ci și de numeroși europeni, a devenit Tibetul, unde se găsesc numeroase mănăstiri și unde se încearcă asimilarea înțelepciunii orientale. Tibetul, aflat astăzi sub suzeranitatea Chinei, este un stat exclusiv budist, în care șeful religios (Dalai Lama) este și șeful statului. Deși ocupația chineză l-a obligat să plece în exil, autoritatea acestuia este foarte mare. Tibetul este o experiență mistică nu doar prin mulțimea mănăstirilor budiste și a călugărilor pe care îi adăpostesc, ci și prin relieful de o măreție aspră, prin aerul pur și rarefiat, prin configurația spirituală a locuitorilor lui.

Ultimul pătrar al secolului al XX-lea se remarcă printr-un elan mistic și o renaștere religioasă. O explicație ar sta în eșecul marilor modele ideologice și politice, între care și cea socialistă, dar și în dezamăgirile provocate de o anume criză a democrației, la care se adaugă o alta, de identitate a persoanei. Pelerinul cunoaște experiențe noi și este, de cele mai multe ori, nevoit să trăiască într-o lume cu un grad de civilizație diferit de cea din care provine. Din acest punct de vedere, pelerinajul are atât valențe purificatoare, cât și sens de drum spre cunoaștere.

„Nu orice călătorie către un sanctuar este un pelerinaj, ci doar cea care este făcută din devoțiune. O asemenea stare de spirit presupune o valorizare a locurilor de vizitat, care presupune, indiscutabil, mai mult decât curiozitatea sau interesul științific. Pelerinii din devoțiune nu-și părăsesc casa și familia lor pentru a călători sau pentru a aprofunda o asceză, pe care le-ar putea căuta altfel. Drumul lor cere un scop, și ei știu ceea ce caută...”

Jacques Paul, *Biserica și cultura în Occident*

Sfântul Mormânt din Ierusalim atrage mii de pelerini

Meteora (Grecia), loc de pelerinaj

Amintiți-vă! .....

- Ce rol a avut orașul Nazaret în viața lui Iisus Hristos.
- Care a fost rolul orașului Mecca în Arabia preislamică.

Exerciții.....

1. Credeți că pelerinajul are un rol în întărirea credinței individuale? Argumentați-vă răspunsul.
2. Dacă ați face un pelerinaj, unde ați dori să mergeți?

Demonstrație de susținere a imamului Khomeiny în Iran

„Imamul Khomeiny, conducătorul islamismului revoluționar iranian, a declarat război vesttoxicării, așa cum s-a întâmplat pe vremuri cu Revoluția franceză pornită împotriva nobilimii și cu Hitler, pornit împotriva evreilor, pentru că orice revoluție are nevoie de un dușman pe care să-l înlăture și astfel să excite mulțimile.”

Henri de la Bastide,
Patru călătorii în inima civilizațiilor

Dicționar.....

integrism — mișcare în cadrul islamului care militează pentru menținerea integrală a tradiției și privește spațiul locuit de musulmani ca pe un teritoriu unitar.

fundamentalism islamic — mișcare politico-religioasă care susține respectarea legii coranice, în toate implicațiile ei.

*Atacul de la World Trade Center
(11 septembrie 2001)*

Islamul între integrism și fundamentalism

Islamul, care numără aproape un miliard de credincioși, este cea de-a doua mare religie a lumii (după creștinism, cu 1,4 miliarde, din care cei mai mulți catolici). Religia islamică a făcut progrese în secolul al XX-lea, în special spre Asia și Africa neagră, întinzându-se din Indonezia și nordul Indiei până la Marea Mediterană. A făcut progrese și în Europa, unde comunitățile disperate sunt din ce în ce mai numeroase. Extinderea islamului a profitat de dinamismul demografic al unor zone extraeuropene și de potențialul economic al statelor exportatoare de petrol, plasate în Orientul Apropiat și Mijlociu. Unele, între care Arabia Saudită, au posibilitatea finanțării construcțiilor de moschei, editării unor texte, susținerii unor mișcări islamice. În Arabia Saudită, Iran și Afghanistan, dar și în alte state, cum ar fi Pakistan, Libia, Sudan, religia islamică este sursa dreptului și ghid în acțiunea socială și politică. Se susține că ideologia islamică se afirmă ca o reacție la liberalism și comunism. Arabia Saudită, creată ca stat în 1932, este condusă de o monarhie care se ghidează după legea islamică (*sharia*), în vreme ce Iranul, în 1979, Sudanul, în 1983, Afghanistanul, în 1997, s-au proclamat „republici islamice”. În multe state, apartenența la spațiul islamic este mai importantă pentru comunități decât identitatea națională. Religia constituie, în acest spațiu, principalul criteriu de solidaritate și alianțe și stă la baza grupării forțelor și luării unor atitudini politico-diplomatice. În vreme ce marile democrații se confruntă cu o criză a participării cetățenilor la viața politică, în țările islamice se constată un reviriment al legăturilor individului cu statul. Mobilizările recente și protestele musulmanilor în problema caricaturizării profetului Mahomed în mai multe ziare occidentale dovedesc, o dată în plus, acest lucru.

Integrismul islamic, fenomen religios și politic

Cuvântul *integrism* nu se aplică neapărat islamului, ci și altor culte, pentru a defini un curent care propune o întoarcere la viața religioasă interioară, cu accent pe morală, pe dorința fiecăruia de a deveni un practicant mai bun, mai zelos. Înseamnă o recunoaștere a autorității morale și ierarhice în cadrul cultului respectiv. Avându-se în vedere atât rolul spațiului arab, cu Mecca și Medina ca locuri de pelerinaj, cât și cel al statelor islamice în promovarea valorilor ei, religia are o mai mare unitate. Drept urmare, se vorbește, tot mai frecvent, referitor la țările islamice, de un spirit integrator (integrismul islamic). Acest spirit este privit ca o amenințare nu neapărat la adresa țărilor occidentale, cât la statele islamice considerate prea apropiate de Occident.

Fundamentalismul islamic

Se consideră că respingerea modelului occidental, dar și dezamăgirea provocată de ideologia marxistă, imposibil de aplicat în spațiul musulman, a lăsat un gol unde renasc valorile originare ale credinței islamice.

La sfârșitul secolului al XX-lea, a apărut o nouă legitimitate a islamului pe care Moamar el Khadafi, conducătorul Libiei, o consideră a treia cale între capitalism și marxism și care este numită, adesea, fundamentalism. **Fundamentalismul**

islamic își pune amprenta pe evoluțiile politice ale Orientului Apropiat și Mijlociu, dar și pe relațiile acestora cu restul lumii. Primul curent fundamentalist, „Mișcarea fraților musulmani”, era animat de ideea regăsirii purității primitive, de care depinde iertarea lui Dumnezeu și a valorilor fundamentale ale islamului, bazate pe austeritate și solidaritate. În această mișcare foarte largă și care comportă multe nuanțe, acțiunile colonelului Khadafi, devenit, la doar 30 de ani, conducătorul Libiei, au un rol important. Preluând puterea printr-o revoluție, Khadafi dorește să schimbe, în favoarea islamului, raportul de forțe cu Occidentul. Sporirea influenței șefilor religioși pare a fi un răspuns la provocările pe care începutul de mileniu le pune în fața indivizilor și cărora este tot mai dificil să le facă față. Revoluțiile din Libia și Iran au grăbit întoarcerea la statul fundamentalist.

La polul opus, există, în același timp, o tendință de modernizare și laicizare, prezentă în numeroase state islamice, printre care se numără și Turcia.

Rădăcinile religioase ale terorismului

Una dintre marile probleme care stau astăzi în fața omenirii este terorismul. Nu este un fenomen nou, dar nu a avut niciodată până acum o asemenea amploare, iar victimele lui sunt din ce în ce mai multe. Europa a avut mișcările ei teroriste, între care gruparea separatistă bască (ETA) din nordul Spaniei (peste 800 de victime în 38 de ani), IRA, în Irlanda, care îmbracă și aspecte religioase, deoarece opune pe catolici protestanților, și Brigăzile Roșii din Italia, cu o ideologie extremistă de stânga.

În anii din urmă, terorismul este tot mai legat de lumea musulmană, deoarece se consideră că se înscrie în războiul sfânt (*jihad*) și deci are o motivație religioasă. Totuși, atacul din 1979 asupra pelerinilor de la Mecca a stârnit nedumeriri. Turcia, la rândul ei, a fost străbătută de un val de violențe în anii 1977–1978, deși nu se știe cine le provoacă: grupările de dreapta, atașate fundamentalismului islamic, sau de stânga, adepți ale ideologiei marxiste. Inițial, acțiunile teroriste islamice se înscriau în conflictul palestinian-israelian. Amintim asasinarea unui grup de sportivi israelieni la Olimpiada de la München (1975) sau comandoul care a luat ostatici la Viena mai mulți miniștri arabi ai petrolului pentru a-i obliga să lupte împotriva statului Israel (1975).

Atacurile erau îndreptate împotriva Europei până la 11 septembrie 2001 (Atacul de la *World Trade Center*). Doar în 1979, ambasada SUA din Teheran a fost atacată, fiind luați 52 de ostatici. Și după 2001, Europa a fost ținta predilectă dacă avem în vedere atentatele de la Madrid (11 martie 2003; 911 morți și 1 700 de răniți) sau cele de la Londra (King's Cross, 7 iulie 2005).

Exerciții.....

1. Ce este fundamentalismul?
2. Care sunt principalele idei ale integrismului islamic?
3. Explicați sintagma potrivit căreia islamul este un fenomen religios și politic aflat „între integrism și fundamentalism”.
4. Descoperiți motivele pentru care în ultimii ani lumea musulmană este din ce în ce mai mult asociată cu terorismul.

*Londra după atentatul de la King's Cross
(7 iulie 2005)*

„Un avion plin de pasageri captivi, o ambasadă asediată, o catedrală ocupată și baricadată pot să le aducă bani, considerație, imunitate, putere absolută; un guvern după altul, îngeuncheat în fața lor. Guvernele, de asemenea, au dorit să se servească de ei atât ca instrumente ale diplomației sau pentru a purta războaie prin procură.”

Claire Sterling,
Rețeaua terorii

Amintiți-vă! .....

- Religia islamică a luat naștere în secolul al VII-lea d. Hr., când a trăit întemeietorul ei, profetul Mahomed.
- *Jihad*-ul este războiul sfânt împotriva necredincioșilor (nemusulmanilor).

*Catedrala Sagrada Familia
(Barcelona, Spania)*

„De fapt, arhitectura însăși devine sculptură, o masă plastică, uneori naturalistă, alteori demonică și fantomatică. Ici, colo, piatra pare să se dizolve într-un cartilaj de tip baroc și în mase de lavă. (...) Neogoticul și stilul *Art Nouveau* realizează o fuziune perfectă în *Sagrada Familia*, care poate fi considerată cea mai importantă operă ecleziastică a acestui stil.”

S. Tschudi Madsen, *Art Nouveau*

Dicționar.....

Art Nouveau - curent artistic de la începutul secolului al XX-lea, caracterizat prin obsesia mișcării, redată prin folosirea liniilor curbe, asimetriei și printr-o apreciere semnificativă a decorativului. Este prezent cel mai clar în ornamentație și în artele decorative, cum ar fi cea a bijuteriilor, sticlăriei, mobilierului și textilelor.

Arhitectura religioasă

Arhitectura secolului al XX-lea este denumită, cel mai adesea, modernistă, considerându-se că abandonează, în mod definitiv, tradiția pentru a răspunde marilor provocări care au fost revoluția industrială și urbanizarea. În atribuirea acestui epitet s-a mai avut în vedere și o altă revoluție: cea a utilajelor și materialelor de construcție, care a debutat prin utilizarea betonului armat, a sticlei, aluminiului, a structurilor de metal etc. Aceste materiale au făcut posibilă realizarea unor clădiri tot mai înalte, executate în termene tot mai scurte. Simplitatea care decurge din lipsa elementelor de decor, funcționalitatea, adaptarea la cerințe noi de confort, formele minimale au adus acestei arhitecturi catalogarea de *futuristă*, în sensul că este privită ca o artă a viitorului. Aspectul fundamental care individualizează secolul al XX-lea îl constituie însă volumul foarte mare de lucrări laice (uzine, fabrici, sedii de corporații sau de bănci, instituții publice, ansambluri de locuințe, spitale etc.), care depășesc, de sute de ori, pe cele religioase. Proiectele sunt grandioase, de multe ori se referă la un oraș întreg, la ansambluri impresionante sau la o anumită zonă.

Lăcașul de cult între tradiție și modernitate

Arhitectura religioasă s-a prezentat întotdeauna ca o diversitate de stiluri, pe măsură ce au apărut noi religii și culte și în strânsă legătură cu mișcarea artistică în general. Nu se poate nega faptul că există anumite influențe reciproce în acest domeniu: de exemplu, primele moschei au preluat elemente ale arhitecturii creștine, iar aceasta a fost influențată de austeritatea decorației din spațiul musulman.

Edificiile religioase sunt destinate, pretutindeni în lume, rugăciunii, stabilirii legăturii dintre lumea profană și cea divină, cultului și ritualurilor practicate de fiecare comunitate în parte. Ele sunt considerate, în același timp, case ale lui

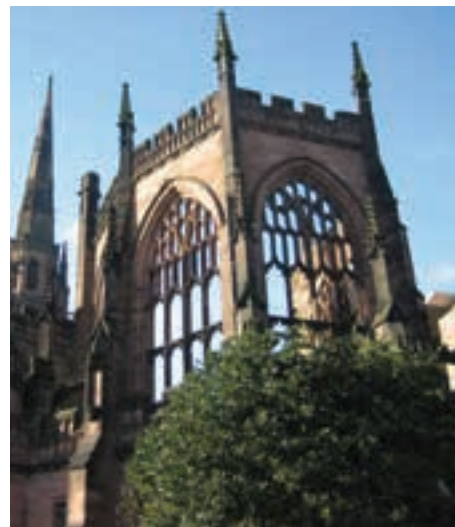
Capela Notre-Dame-du-Haut (Ronchamp, Franța)

Dumnezeu (lăcașuri ale zeilor în Extremul Orient). Cele mai cunoscute denumiri ale acestor edificii, păstrate până astăzi, sunt cele de *templu*, în religiile orientale, în iudaism, dar și în unele comunități creștine protestante, *biserica*, specific lumii creștine, și *moschee* în spațiul islamic.

Există în acest domeniu un respect pentru tradiție în privința împărțirii spațiului sau a orientării edificiilor. Modernitatea stă în noile metode și materiale folosite, uneori în stilul decorației sau într-o nouă viziune privind funcționalitatea. Bisericele și catedralele creștine au menținut planul clasic, de bazilică, cu o navă centrală, terminată printr-o absidă, unde se află altarul, intersectată uneori de un transept. În afara stilurilor arhitecturale care au lăsat, în decursul veacurilor, impozante edificii (romanice, gotice, renașcentiste, baroce etc.) există și numeroase particularități geografice. De exemplu, în America Latină, catedralele au un stil remarcabil, colonial, printr-o simplificare artistică a goticului spaniol și preluarea unor elemente ale barocului.

Moscheea, la rândul ei, păstrează același plan simplu, cu cele două compartimente destinate credincioșilor (bărbați și femei), cu o nișă care indică direcția spre Mecca (*mihrab*) și un amvon (*minbar*). Clădirea simplă, de formă dreptunghiulară, peste care se înalță un dom, este însoțită de 1–6 turnuri (*minarete*). Tot mai multe moschei sunt astăzi adevărate ansambluri, care cuprind, pe lângă clădirea principală, curți interioare, școli, universități etc. De asemenea, în țările exportatoare de petrol, între care și Emiratele Arabe, dar și Arabia Saudită, care dispun de importante resurse financiare, s-au înălțat moschei impresionante prin mărimea și rafinamentul decorației.

Secolul al XX-lea debutează, în spațiul creștin, cu o catedrală unică, și anume cea din Barcelona, dedicată Sfintei Familii (*La Sagrada Família*). Realizată de Antonio Gaudi (1852–1926), aceasta încheie, mai curând, secolul al XIX-lea, fiind o considerată o împletire a neogoticului cu stilul **Art Nouveau**. Punctul de plecare al lui Gaudi, care a lucrat la această catedrală până la moartea sa, este neogoticul, dar sculptura, destul de încărcată, devine parte

Catedrala din Coventry (Anglia)

Catedrala din Brasilia

Oscar Niemeyer a realizat planurile marii catedrale a orașului, unică în lume. Clădirea este astfel construită, încât arată la fel, indiferent de unde este privită, și anume ca o coroană formată din 16 stâlpi din beton, dispuși în cerc, curbați spre interior și prinși, în partea superioară, de o centură, tot din beton. Baza formează un cerc cu un diametru de 70 de metri, în vreme ce diametrul cercului superior măsoară doar 12 metri. Vârfurile arcuite ale stâlpilor se îndreaptă spre cer. Lăcașul de cult propriu-zis se află în subteran. Catedrala este considerată neterminată de unii arhitecți, dar fascinează prin modernitate și prin simplitate; de aceea, s-a propus să fie deschisă tuturor cultelor creștine.

Catedrala din Brasilia (Brazilia)

Amintiți-vă! .....

- Când a fost bombardat orașul Coventry.
- Care sunt caracteristicile catedralelor gotice.

Biserica din Bettlach (Elveția), reflectă curentul modern în arhitectura religioasă.

Biserica din Predeal (România)

Moscheea campusului universitar din Teheran (Iran) – modernitatea se manifestă și în arhitectura islamică.

Exerciții.....

1. Observați imaginile de la paginile 80, 81, 82 și arătați câteva asemănări și deosebiri între lăcașurile de cult prezentate în aceste pagini.
2. Numiți câteva biserici celebre construite de către mari arhitecți și sculptori europeni în perioada Renașterii. Realizați un portofoliu cu imaginile acestor lăcașuri de cult.

integrantă a arhitecturii. Edificiul are numeroase elemente de modernitate, iar aspectul general al ornamentației îndreptățește privitorul să creadă că este o arhitectură sculptată.

Arhitecți și catedrale în secolul al XX-lea

Arhitectura secolului al XX-lea poartă pecetea unor creatori de geniu: Walter Gropius (1883–1969), dar mai ales Le Corbusier (1887–1965). Acesta din urmă, supranumit și „idolatrul betonului”, a contribuit, prin marea lui autoritate, la extinderea unui stil internațional bazat pe beton, oțel și sticlă, caracterizat de o tensiune internă extremă, care conferă construcțiilor dinamism. Pentru acești arhitecți, proiectele de biserici, datorită funcției lor simbolice, constituie ocazia unor experiențe artistice originale. Amintim pe cele din anii 1960–1970: Saint-Nicolas, proiectată de elvețianul W. Förderer, Biserica de la Neviges (Germania) sau San Giovanni Battista din Toscana.

Planurile realizate de Le Corbusier pentru Catedrala Notre-Dame din Ronchamp (Franța) ilustrează ceea ce autorul numește „arhitectură acustică”; este o clădire atipică, cu forme convexe și concave, care reflectă parcă interiorul spre exterior ca sunetele unei partituri muzicale. Discuțiile pe care le-a suscitât acest proiect demonstrează nu doar faptul că arhitecții vin cu inovații și în acest domeniu mai puțin permissiv, ci și pe acela că se află într-o febrilă căutare de soluții care să individualizeze secolul în raport cu realizările anterioare.

Catedrala din Coventry (Marea Britanie) este o îmbinare între vechi și nou — edificiul gotic, distrus de bombardamentele naziste în cel de-Al Doilea Război Mondial, și noua catedrală. La sfârșitul războiului, britanicii au dorit să conserve amintirea acestei distrugerii sălbatice, construind nu peste ruine, ci alături de acestea. Elemente recuperate sunt prezente în marele crucifix al noii catedrale, iar între pereții distruși se oficiază serviciul religios. O inscripție: *Father forgive* (Tată ceresc, iartă) este plasată între ruinele care adăpostesc un centru de reconciliere creștină. Noua catedrală, construită după planurile arhitectului Basil Spence (1907–1976), dar la care au contribuit numeroși artiști britanici și străini, a utilizat tehnologii și materiale de ultimă oră: beton, oțel și sticlă, rezultând o construcție luminoasă și absolut modernă. Folosirea sticlei, chiar în exces, ca bază pentru pictură și sculptură creează impresia că figurile reprezentate plutesc în aer. Absida este decorată cu o tapiserie a pictorului Graham Sutherland reprezentându-l pe Hristos. Baptisteriul, de formă rotundă, este realizat în întregime din vitralii.

Templul baptist din Alamo (SUA) reprezintă, la rândul lui, un model de simplitate și modernitate în același timp. Deși s-au utilizat materiale moderne, induce un sentiment de simplitate și austeritate prin piatra pereților și faptul că sunt, în veritabila tradiție baptistă, complet goi, fără decorație, cu excepția câtorva texte care conțin fragmente din Evangheliile. Deoarece botezul adulților, templul conține un bazin cu apă în care se reflectă candelabrele simple și pereții austeri.

În Brasilia, noua capitală a Braziliei, construită, între 1957 și 1961, după proiectele urbanistului Lucio Costa și arhitectului Oscar Niemeyer, ambii discipoli ai lui Le Corbusier, se află o catedrală unică în lume.

Diversitatea religioasă în România

Situația religioasă a României în anul 1918 este complexă. Bisericele ortodoxă și cea greco-catolică sau unită colaboraseră foarte strâns în lupta pentru unitate națională. Există, de asemenea, o comunitate catolică numeroasă, în cea mai mare parte în rândul maghiarilor, dar și al germanilor din Banat (șvabii) sau din Bucovina, precum și biserici protestante: luterană, reformată, evanghelică și unitariană. Rezoluția de la Alba-Iulia ceruse „egala îndreptățire și deplina libertate autonomă confesională pentru toate confesiunile de stat”.

Constituția Regatului României din 1923 recunoaște și garantează drepturile cetățenilor români „fără deosebire de origine etnică, limbă sau religie”.

Conform recensământului din 1930, greco-catolicii reprezentau 7,9% din populația țării, motiv pentru care *Constituția* din 1923 declară biserica lor națională, alături de cea ortodoxă, și îi conferă întâietate față de celelalte culte.

Concordatul dintre Vatican și România (1927–1929) recunoștea existența Bisericii catolice, dar stabilea și statutul celei unite.

Instaurarea dictaturii comuniste a constituit un mare pericol pentru evoluția diverselor biserici de pe teritoriul României nu atât prin politica ateistă, cât prin faptul că noile autorități vedeau în Biserică un obstacol. Biserica greco-catolică era greu de subordonat, deoarece autoritatea ei supremă se afla la Roma și contribuise în mare măsură la menținerea coeziunii naționale. Din acest motiv, printr-un decret al Consiliului de Miniștri din 1 decembrie 1948, aceasta a fost desființată, bunurile sale fiind preluate de stat, iar lăcașurile de cult și casele parohiale au fost atribuite Bisericii Ortodoxe. Numeroși episcopi și preoți au fost arestați. Statutul Bisericii catolice a fost incert pe întreaga perioadă comunistă deoarece autoritățile au refuzat să-l stabilească în mod clar. Toate cultele au fost strict supravegheate, iar Biserica ortodoxă română a fost nevoită să susțină politica promovată de autorități.

Înlăturarea regimului comunist în decembrie 1989 a deschis drumul regăsirii locului firesc pentru organizațiile ecleziastice din România. A fost reînființată, în 1990, Biserica unită, ceea ce a dat naștere, în unele comunități, la diferende cu privire la patrimoniul. Vizita papei Ioan Paul al II-lea în România, la invitația Sfântului Sinod (mai 1999), dovedește, o dată în plus, deschiderea către înțelegere și către lume a Bisericii ortodoxe.

Recensământul din 1992 și cel din 2002 au evidențiat că în țara noastră 86,7% din populație este ortodoxă (la care se adaugă 0,2% de rit vechi), 4,7% catolică, 0,9% greco-catolică, 3,2% reformată, 1,5% aparține Bisericii pentecostale și sub 1% este evanghelică, baptistă, adventistă, unitariană. Musulmanii reprezintă 0,3%, în vreme ce populația mozaică a scăzut drastic datorită emigrării. *Constituția* din 1991 recunoaște diversitatea religioasă a României și garantează cetățenilor libertatea confesională.

Exerciții .....

1. În ce măsură apreciați că în România este asigurată libertatea religioasă prin *Constituție*? Argumentați răspunsul.
2. Pe grupe, comparați și apreciați prevederile celor două constituții ale României (vezi fragmentele alăturate) privind viața religioasă.

Vizita papei Ioan Paul al II-lea în România (1999)

Dicționar.....

concordat — înțelegere între papă și un stat pe teritoriul căruia trăiesc romano-catolici în vederea reglementării statutului lor.

II. Art. 22 „Libertatea conștiinței este absolută. Statul garantează tuturor cultelor deopotrivă libertate și protecțiune, întrucât exercițiul lor nu aduce atingere ordinii publice, bunelor moravuri și legilor de organizare ale statului.

Biserica creștin-ortodoxă și cea greco-catolică sunt biserici românești. Biserica ortodoxă română fiind religia marelui majorității a românilor, este biserica dominantă în statul român, iar cea greco-catolică are întâietate față de celelalte culte.”

Constituția României, 1923

„3. Cultele religioase sunt libere și se organizează potrivit statutelor proprii în condițiile legii.

4. În relațiile dintre culte sunt interzise orice forme, mijloace, acte sau acțiuni de învrăjbire religioasă.

5. Cultele religioase sunt autonome față de stat și se bucură de sprijinul acestuia.”

Constituția României, 1991

Alexander Fleming în laborator

Cronologie

- 1928: A. Fleming descoperă penicilina
- 1934: descoperirea radioactivității artificiale (Irène și Frédéric Joliot-Curie)
- 1935: inventarea radarului
- 1942: primul reactor nuclear construit la Chicago de către E. Fermi
- 1945: primul computer
- 1953: este descoperită structura ADN
- 1960: descoperirea laserului
- 1961: primul om lansat în spațiu: Iuri Gagarin
- 1969: americanul Neil Armstrong face primii pași pe Lună
- 1972: primul calculator de buzunar
- 1978: se naște primul copil conceput în eprubetă, în Anglia
- 1979: primul compact-disc; sunt descoperite găurile în stratul de ozon
- 1980: este fabricată bomba cu neutroni
- 1981-1984: este identificat virusul SIDA
- 1991: lansarea rețelei World Wide Web (www)
- 2000: prima variantă a genomului uman

ȘTIINȚA ȘI SOCIETATEA ÎN SECOLUL AL XX-LEA

Cercetare științifică și tehnologie în secolul al XX-lea

În secolul al XX-lea, cercetarea științifică a atins apogeul în cele mai multe domenii — nu degeaba s-a spus că reprezintă, în istoria omenirii, „vârsta laboratorului”.

Descoperiri majore au marcat viața societății umane, și anume energia nucleară, computerul, antibioticele și chiar universul genetic se numără printre acestea. Oamenii s-au obișnuit să folosească aplicații ale cercetării în viața cotidiană, asimilând imediat noul, lărgind mereu piața și oferind astfel, prin atitudinea lor de consumatori, noi fonduri orientate spre cercetare. Fenomenul este mai prezent în țările dezvoltate, unde creșterea economică nu se limitează doar la cele trei sectoare fundamentale (industrie, agricultură și servicii), ci influențează și domeniul cercetării. Cercetarea este, astăzi, o componentă a politicii de stat, care alocă fonduri însemnate, racolează creiere din afară și oferă cadrul organizatoric. Un loc important revine, de pildă, marilor universități Harvard sau Princeton din SUA, care dispun de bugete uriașe, laboratoare, institute afiliate și facilități oferite în campusurile lor. Desigur, dacă ne referim la acest aspect al implicării statului, observăm și aici un mare decalaj între țările bogate și cele sărace.

Domenii ale cercetării

Curiozitatea umană și chiar o politică a universităților au făcut ca în secolul al XX-lea să fie înregistrate rezultate notabile în toate domeniile științifice. S-a observat, totuși, că progresele nu sunt egale. Între domeniile care s-au dezvoltat cu predilecție pot fi amintite cele ale biologiei, astronomiei, fizicii și chimiei.

Biologia a fost stimulată de inventarea microscopului electronic, care a făcut posibile descoperiri importante privind celula vie (biologia moleculară). În 1944, cercetătorii americani demonstrează că materialul genetic al ființelor vii este conținut de acidul dezoxiribonucleic (ADN), iar în 1953, James Watson descoperă structura acestuia. Prima fotografie a unei molecule de ADN, realizată în 1969, a arătat că aceasta are doar câteva componente, care prezintă însă combinații infinite, unice pentru fiecare ființă vie, ADN fiind astfel purtătorul codului genetic. Se deschidea drumul unei noi științe, **genetica**, cu aplicații practice importante. În anul 2000, cercetătorii britanici și americani au obținut prima variantă a genomului uman. Ingineria genetică a dus la obținerea de plante cu caracteristici noi și a unor indivizi prin metoda clonării, aplicată la animale. Unele surse susțin, astăzi, posibilitatea clonării umane.

Medicina a beneficiat de cercetările biologiei și geneticii, dar și de progresele făcute de fizică. Secolul a debutat cu identificarea grupelor de sânge, continuând cu descoperirea vitaminei A (1913), a insulinei (1921), a penicilinei (1928) și sulfamidelor (1935). Laserul, descoperit în 1960, ca și scannerul sau ecografia și-au găsit o largă aplicabilitate în medicină.

Atomul, considerat indivizibil, a oferit fizicienilor mari surprize. Aprofundarea cunoașterii nucleului atomului și realizarea primei reacții nucleare controlate de către Enrico Fermi la Chicago (1942) au dus la descoperirea energiei pe care o poate degaja aceasta. Se deschidea era energiei nucleare. În fizică au fost introduse noțiuni noi, cum ar fi cele de *cuantă* (Max Planck), de plasmă (Irving Langmuir, 1932) și au apărut domenii noi (mecanica cuantică, spectroscopia etc.) În lucrarea sa *Teoria specială a relativității* (1905), Albert Einstein (1879–1955) susține că nici o forță, nici un obiect din Univers nu poate afecta viteza luminii, singurul element absolut din natură, și că legile științei sunt valabile numai pentru obiecte care se deplasează cu această viteză. Au fost perfecționate radarul, s-au făcut cercetări în domeniul undelor radio, al celor magnetice, al microundelor, s-au descoperit **antiparticulele** și s-a realizat laserul.

Chimia a făcut progrese în analiza compușilor organici (biochimia), în termodinamica chimică, spectroscopia moleculară, în producerea polimerilor și a izomerilor. Rezultatele cercetării s-au aplicat în producție, fiind puse la punct tehnologii noi de obținere a unor materiale sintetice sau prin procedee industriale moderne.

Astronomia, beneficiind de progresele tehnice, dar și de concluziile teoretice ale fizicienilor, a făcut progrese în direcția cunoașterii Universului. Observațiile astronomice tot mai bine dotate, sondele spațiale *Explorer*, sateliții au făcut posibile progrese, cum ar fi clasificarea galaxiilor, a stelelor, descoperirea centurilor de radiații din jurul Pământului, intuiția existenței unor **găuri negre** și, mai ales, studierea planetelor care alcătuiesc Sistemul Solar. S-au elaborat teorii despre nașterea Universului, iar astronomul american E.P. Hubble a demonstrat că acesta este în expansiune.

Explorarea spațiului este un alt domeniu în care cercetările din laboratoare își găsesc aplicabilitate aproape imediat. În 1957, sovieticii lansau primul satelit artificial al Pământului, *Sputnik*, iar în 1961 trimiteau primul om în spațiu, astronautul Iuri Gagarin. Un an mai târziu, americanul John Glenn se plasează pe orbită în jurul Pământului, iar în 1969, Neil Armstrong face primii pași pe Lună.

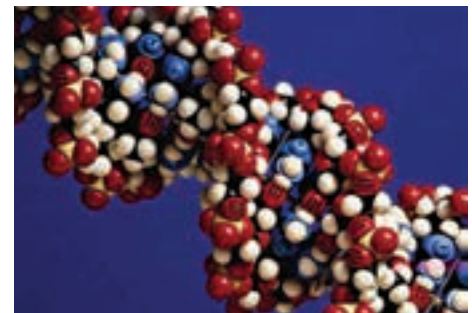
În 1969, primul om (americanul Neil Armstrong) pășește pe Lună.

Dicționar.....

antiparticulă — particulă elementară având masa egală și viață identică cu o alta, dar cu sarcina de semn contrar.

gaură neagră — formațiuni cerești, studiate de J.R. Oppenheimer, „părintele” bombei atomice, în interiorul cărora forțele gravitaționale sunt atât de puternice, încât particulele sau radiațiile nu le pot părăsi.

genetică — domeniu al biologiei care studiază legile eredității și transmiterea unei moșteniri prin genele care se bazează pe structura ADN.

Structura moleculei de ADN

Exerciții.....

1. Citiți conținutul lecției. Ordonati ideile, noțiunile și conceptele după criteriile indicate în tabelul de mai jos. Apelați la profesori sau colegi pentru a vă lămurii semnele de întrebare. Căutați și alte surse de informare, cum ar fi cărțile, revistele de știință și tehnică, emisiuni televizate etc.

Știam	Știam altfel	Nu știam, dar am învățat	?

Studio de televiziune

„Revoluția industrială care se produce în secolul al XX-lea conferă într-adevăr comunicării mediatice o dimensiune strategică pentru dezvoltarea economică a societăților occidentale. Ea apare deci ca un mijloc decisiv de transformare a mentalităților, care trebuie adaptat unui nou mediu, și a practicilor de consum, ce trebuie amplificate pentru a dezvolta piețele.”

Guy Lochard, Henri Boyer,
Comunicarea mediatică

Dicționar.....

erbicide — substanțe chimice cu distrugere selectivă a unor plante, utilizate în agricultură împotriva buruienilor.

fungicide — substanțe folosite pentru distrugerea ciupercilor microscopice, a virușilor și bacteriilor dăunătoare.

modificare genetică — transplantarea genelor din celulele unei plante în alta, pentru a obține o producție mai mare, un aspect mai atrăgător sau o menținere în stare proaspătă mai îndelungată.

Impactul tehnologiei asupra vieții cotidiene și a mediului

În a doua jumătate a secolului al XX-lea, tehnologia nu pătrunde doar în procesul de producție, ci, direct, în casele și viețile oamenilor pe care le schimbă în mod radical. Drumul tot mai scurt de la cercetarea științifică la aplicația în tehnologie și de aici la apariția unor produse destinate societății de consum a dus la schimbări majore în viața indivizilor. Se înregistrează o anume uniformizare a societății, dacă avem în vedere accesul generalizat la binefacerile tehnologiei și prezența ei în viața cotidiană. Datorită aplicării rapide a invențiilor și inovațiilor, creșterii productivității muncii și prețurilor accesibile, oricine are astăzi acces la un aparat radio, un televizor, frigider, aspirator, computer, își poate achiziționa o instalație de aer condiționat sau una de securitate. Mașinile de spălat automate, roboții de bucătărie, cuptoarele cu microunde, care au apărut ca urmare a dezvoltării tehnologiei, fundamentată pe rezultatele cercetării științifice, fac parte din cotidian. Aparatele electrocasnice devin tot mai diversificate și mai performante.

Comunicațiile reprezintă un al doilea domeniu care a beneficiat de performanțele cercetării și care a schimbat, la modul categoric, viața cotidiană. Telefonul a pătruns în fiecare locuință. Telefonie mobilă, care utilizează un sistem de antene și unde radio, are astăzi o răspândire globală, în vreme ce un sistem conectat la sateliți artificiali ai Pământului (GPS) îți indică poziția în care te afli în momentul conectării”. Transmiterea imaginilor televizate prin sateliți, ca și Internetul, care, din anul 2000, permite schimbul de informații fără a necesita cabluri și oferă noi moduri de comunicare, accentuează sentimentul de apartenență la „satul global”.

Computerul, o invenție minunată

Invenția cu amprenta cea mai puternică asupra vieții cotidiene la sfârșitul secolului al XX-lea este computerul. Disponibil în magazinele din Statele Unite ale Americii la începutul anilor 1980, el a devenit PC (computer personal) după ce a primit un monitor pe care sunt afișate programele și un *mouse* pentru a le accesa. Utilizarea lui pe scară largă a determinat apariția unor segmente economice noi. Este vorba despre domeniile *hardware* (al computerului propriu-zis) și *software* (programele care îl mențin în funcțiune, care permit stocarea și prelucrarea informației). Statele Unite ale Americii dețin, în mod cert, supremația în acest domeniu, cea mai importantă întreprindere în domeniul *hardware* fiind IBM (International Business Machines), iar firma *Microsoft* oferă un exemplu identic pentru domeniul *software*. Cifrele de afaceri impresionante ale celor două firme pot folosi drept modele de reușită economică. Computerul are astăzi o utilizare atât de largă, încât nu există domeniu în care să nu fie folosit: în industrie pentru a comanda mașinilor și a face măsurători, la tehnoredactare, pentru transmiterea unor materiale editate, ca bază de stocare și prelucrare a datelor, în proiectare și în domeniul publicității, în derularea unor programe educative etc.. Lansarea rețelei *www* (World Wide Web) în 1991 permite comunicarea între utilizatorii de Internet din toată lumea.

Tehnologia în slujba sănătății

În domeniul sănătății, tehnologia ocupă un loc atât de important, încât astăzi este aproape imposibilă stabilirea unui diagnostic fără datele oferite de aparatura tot mai performantă. Secolul a debutat cu descoperirea capacității razelor X de a oferi imagini ale scheletului uman. Prin introducerea unor substanțe de contrast, se obțin imagini ale creierului sau ale inimii (angiografie). Utilizarea computerului pentru prelucrarea imaginilor obținute cu ajutorul razelor X a mărit precizia acestora. Una dintre cele mai cunoscute tehnici de scanare cu ajutorul computerului este tomografia computerizată. Alte metode moderne de diagnosticare și tratament sunt chirurgia cu laser, ecografia (care utilizează ultrasunetele), endoscopia, bazată pe fibre optice. Cercetarea biologică a relevat unicitatea ADN-ului fiecărei persoane, cu largă aplicație în practică. Probele ADN sunt folosite în mod curent de medicina legală pentru stabilirea prezenței unui suspect la locul faptei. Progresele cercetării cromozomilor și ADN-ului au dezvoltat ingineria genetică, care poate **modifica genetic** anumite plante pentru a deveni mai rezistente la boli și climă și a le mări productivitatea sau termenul de păstrare. În lupta împotriva dăunătorilor de toate felurile, agricultura modernă utilizează pe scară largă substanțe create de industria chimică, **erbicidele** și **fungicidele**. Prelucrarea produselor agricole beneficiază de descoperirile științei nu doar pentru păstrarea îndelungată a alimentelor, ci și pentru ambalarea lor.

Este greu, dacă nu imposibil să ne imaginăm viața noastră fără înlocuitorii unor produse naturale: mase plastice, cauciuc sintetic, fibre textile ca acelea celulozice, poliamidice sau poliesterice. Apa pe care o bem în marile orașe este permanent testată de chimiști și microbiologi.

Produsele industriei farmaceutice sunt destinate, în egală măsură, bolnavilor, dar și oamenilor sănătoși. Utilizarea aproape generalizată a pilulelor anticoncepționale, moda completării dietei cu vitamine și diferite săruri, medicamentele pentru slăbit fac parte din viața cotidiană. S-a stabilit că sunt utilizate peste 700 de mărci de somnifere, iar produsele cosmetice sunt prezente în orice casă.

Transporturile tot mai rapide, ca urmare a aplicării unor soluții tehnologice noi, ne-au obișnuit cu o anume mobilitate specifică sfârșitului de secol. Japonia, unde trenurile care folosesc forța magnetică depășesc viteza de 350 km/oră, constituie un exemplu, dar și Statele Unite ale Americii, unde fiecare cetățean călătorește, curent, cu avionul.

Noile tehnologii și timpul liber

Timpul liber este consecința directă a reducerii programului săptămânal de lucru. În țările industrializate, treburile casnice, de cele mai multe ori îndeplinite cu ajutorul aparatelor, nu mai ocupă cea mai mare parte a timpului. Noile tehnologii oferă alternative diverse. Cei mai mulți folosesc timpul liber pentru a se informa cu privire la ceea ce se petrece în societate sau în anumite domenii. Astăzi, individul este confruntat cu o adevărată explozie informațională, corelată cu necesitatea de a fi la curent cu ceea ce se întâmplă. Din acest motiv, activitatea de informare se prelungește mult peste programul de muncă, ei fiindu-i destinată și o parte a timpului liber. Mijloacele de informare sunt tot mai variate și mai performante. Presa scrisă lasă tot mai mult loc televiziunii și

Computerul în slujba sănătății

„Televiziunea pune la dispoziția fiecărui cămin care are un televizor un jurnal permanent și omniprezent, un cinematograf, o scenă de teatru, emisiuni specializate, o sală de concert, o universitate în imagini. Ce poate fi mai mult?”

Georges Hourdin,
Civilizația timpului liber

„Mass-media a instituționalizat deja, prin reflexe condiționate, sărbătorirea. Oamenii «sărbătoresc» cu hărnicie, uitând adesea ce sărbătoresc. Sărbătorirea aceasta nu are însă nici un sens profund. Sensul ei se reduce la «cum-părați repede acest produs, e sărbătoare!» sau «Uitați-vă la TV pentru că e sărbătoare!»». Sărbătorirea, prin urmare, nu mai e regăsită ca ritual, nu mai impune o rememorare, un anamnesis, ci se consumă în prezent sub formă de timp liber.”

Arca lui Noe,
De la neolitic la Coca-Cola

Reclamă la televizoare în anii 1960

Cronologie

- 1939: emiterea regulată a unor programe televizate în SUA
- 1939–1945: războiul întrerupe emisiunile
- 1948: transmiterea televizată a Olimpiadei de la Londra
- 1953: americanii pun la punct sistemul de televiziune color
- 1962: prima transmitere televizată din America în Europa prin satelitul de comunicații Telstar
- 1980: japonezii pun la punct televizoarele cu circuite de înaltă precizie
- 1989: televiziunea prin satelit este la îndemâna oricui are o antenă parabolică și un decodor
- 1990: lansarea ecranelor TV plate cu plasmă

Internetului. Cinematograful a cunoscut, la rândul lui, un reviriment nu doar pentru latura sa artistică, ci și pentru valențele educative, de vreme ce subiectele din viața cotidiană constituie puncte de plecare ale unor filme. Dacă avem în vedere cinematografia din țările comuniste, cea sovietică în primul rând, care, fără a fi neapărat lipsită de valoare artistică, este puternic angajată politic, putem afirma că este și un mijloc de propagandă.

Un rol important în informarea rapidă, cotidiană revine radioului și, mai ales, televiziunii. Aceasta aduce în case imagini și relatări despre evenimente care au loc la mari distanțe. Uneori, acestea sunt prezentate chiar în momentul derulării lor. Întreaga planetă a putut vedea pe ecranul televizorului primii pași făcuți de Neil Armstrong pe Lună în 1969. Românii au urmărit în direct evenimentele din decembrie 1989, motiv pentru care se vorbește de o „revoluție la televizor”. Un exemplu este și atacul terorist din 11 septembrie 2001, transmis, în direct, pe întreg globul. Comunicarea guvernelor sau a aleșilor cu națiunile lor este posibilă permanent datorită televiziunii. Există aici un punct nevralgic, deoarece televiziunea poate facilita manipularea opiniei publice, reporterii și cei care dețin posturile operează o triere și o ierarhizare a informațiilor, stabilind ce și cât să ofere publicului. Sondajele de opinie difuzate, adesea realizate la comandă, pot contribui, în egală măsură, la manipularea opiniei publice. S-a mai observat că televiziunea ocupă o mare parte a timpului liber, înregistrându-se, în anumite medii sociale sau la anumite segmente de vârstă, o adevărată dependență. Concurența acerbă pentru audiență determină posturile de televiziune să caute senzaționalul, spectaculosul, nesemnificative pentru cel care le urmărește — satisfac doar curiozitatea pentru anecdotic și, de multe ori, îi pot abate atenția de la lucruri cu adevărat importante. Comercializarea primelor aparate video în 1956, inventarea videorecorderului de către compania japoneză *Sony* (1965), televiziunea prin cablu, filmele pe casetă și, mai nou, pe compact-disc, jocurile electronice oferă tot atâtea variante pentru petrecerea timpului liber. Automobilele, bărcile cu motor, motocicletele favorizează deplasarea în natură pentru petrecerea timpului liber.

Efectele industrializării și tehnologizării asupra mediului înconjurător

Oamenii de știință, dar și societatea civilă își pun tot mai des întrebări în legătură cu impactul industrializării și tehnologizării asupra mediului și calității vieții. Transportul țițeiului pe mare este în măsură să provoace poluarea

Vrem să știm cum funcționează televizorul nostru

Acesta are în interior un tub fără aer, care se deschide la un capăt într-un ecran, iar la celălalt capăt are trei transmițătoare electronice pentru cele trei culori primare ale luminii: roșu, verde și albastru. Semnalele primite de la antena TV sunt decodate și trecute mai departe, către transmițătoarele electronice de imagine, care emit raze către ecran. Razele de electroni trec de mai multe ori pe secundă peste întregul ecran, creând, la fiecare trecere, trei imagini separate, câte una pentru fiecare culoare primară. Din combinația lor rezultă imaginea percepută de ochi. Un alt decodor amplifică semnalele audio și le trimite spre difuzoare.

mediului, cu efecte asupra faunei marine. Noua sursă de energie, cea atomică, apărută în 1955, odată cu punerea în funcțiune a primei centrale nucleare în Marea Britanie, îngrijorează un anumit segment al societății. Aceasta s-a dovedit a fi o sursă de poluare, datorită accidentelor, cel din 1986, de la Cernobîl (Ucraina) fiind cel mai grav. În nordul Americii, s-a constatat că lacuri, precum Erie, sunt pe moarte datorită reziduurilor industriale deversate în apele lor. Erbicidele, fungicidele și insecticidele folosite în agricultură, bazate pe compuși chimici, poluează solul și chiar alimentele.

În ce măsură sunt dăunătoare și, mai ales, ce impact au modificările genetice asupra mediului – iată o întrebare care se pune tot mai des. Deși nu s-au adus dovezi clare că sunt nocive, reacția unor organizații pe linia protecției mediului a pus problema revenirii la o agricultură ecologică. Gunoaiele în sine obligă țările să realizeze programe de reciclare. Sunt greu de estimat efectele asupra mediului ale unor mari lucrări, cum ar fi sistemul de baraje de pe Fluviul Galben (China). De altfel, dezvoltarea impetuoasă a industriei chineze în ultimul deceniu stârnește îngrijorarea, deoarece se presupune că nu se vor lua măsuri eficiente de limitare a efectelor poluante.

Anul 1985 a adus o dovadă în sprijinul luptei pentru o planetă curată, promovată de mișcările ecologiste, și anume s-a descoperit o gaură în stratul de ozon de deasupra Antarcticii.

Preocuparea pentru limitarea efectelor industrializării asupra mediului este majoră. Educația pentru mediu constituie, în tot mai multe țări, o componentă a instrucției școlare. Au luat ființă diferite organizații naționale și mondiale, care, împreună, formează mișcarea ecologistă. Una dintre acestea este *Greenpeace*, înființată în 1971. Membrii și voluntarii mișcărilor ecologiste au intervenit în accidente cu efect poluant, au realizat crearea unor parcuri și rezervații și s-au opus unor proiecte de industrializare care ar fi putut produce noxe.

Miniștrii mediului din CEE au luat decizia de a interzice în țările lor producția de compuși chimici care afectează stratul de ozon (martie 1989). Războiul din Golf (1990) a provocat, între altele, incendierea unor sonde de petrol, deteriorând mediul de viață.

În anul 1992, a avut loc la Rio de Janeiro (Brazilia) Conferința Națiunilor Unite pe probleme de ecologie și dezvoltare, la care au participat 117 șefi de state și alți reprezentanți ai unor națiuni. Brazilia nu a fost aleasă întâmplător, având în vedere că una dintre problemele discutate a fost cea a distrugerii pădurii tropicale amazoniene. O altă problemă pe ordinea de zi a fost efectul de seră, încălzirea globală a atmosferei ca o consecință a industrializării și schimbările climatice pe care le provoacă fenomenul numit El Niño. Au fost adoptate Convenția mondială pentru protejarea speciilor vegetale și animale și cea de limitare a emisiilor de gaze responsabile pentru efectul de seră. Participanții au insistat asupra necesității de a găsi „un echilibru viabil între mediu și dezvoltare”.

Exerciții .....

1. Știați despre efectul de seră? Care este opinia voastră în legătură cu responsabilitatea umană în acest caz?
2. Care dintre noile tehnologii v-a influențat cel mai mult viața? Ce explicații aveți pentru aceasta?

Poluarea industrială este unul dintre efectele industrializării asupra mediului înconjurător.

„A devenit evident pentru majoritatea oamenilor, de exemplu, că profitul pe termen scurt care a dus la poluarea aerului și a apei nu s-a ridicat la valoarea pagubelor pe termen lung aduse calității vieții și a mediului ambiant.”

John Naisbitt, *Megatendențe*.
Zece noi direcții care ne transformă viața

„Este nevoie de o acțiune radicală urgentă. Dacă tendințelor actuale de deteriorare a mediului înconjurător ale omului li se permite să continue în următorul sfert de secol, putem ajunge în unele zone la o situație fără întoarcere; la deteriorarea ireversibilă a perspectivelor de dezvoltare veritabilă și de înlăturare efectivă a sărăciei de pe planeta noastră, dacă nu chiar de supraviețuire a omenirii.”

Ignacy Sachs,
Mediul înconjurător al omului

Portavion și elicoptere, realizări de ultimă oră ale tehnicii

Anul	Producția de avioane în cel de-Al Doilea Război Mondial	
	SUA	Japonia
1941	19 000	5 000
1942	47 836	9 000
1943	85 898	16 000
1944	96 318	28 000

(după J. De Launay,
*Mari decizii ale celui
de-Al Doilea Război Mondial*)

Bombardierul american B-2 Spirit

Știința și tehnica în slujba războiului

Unul dintre marii beneficiari ai progreselor științei și tehnicii este domeniul militar. Schimbările petrecute în acest domeniu sunt, în secolul al XX-lea, uriașe. Din acest motiv, se vorbește, adesea, de o adevărată revoluție tehnico-militară. Fondurile și forța umană, mobilizate în domeniul militar permit, în același timp, o aplicare imediată a rezultatelor cercetării științifice. În plus, fiind un domeniu secret, este greu de estimat, în orice moment, care este forța de distrugere a arsenalului militar. S-a spus că aplicațiile din domeniul militar ilustrează cel mai bine caracterul contradictoriu al științei și tehnicii contemporane, care rezultă din cele două aspecte, unul constructiv, ilustrat prin progresul civilizației, și altul distructiv, care duce la nimicirea a ceea ce creează omenirea sau chiar a omenirii însăși. Dezvoltarea tehnicii militare vizează trei aspecte principale: mărirea forței de distrugere, mobilitatea trupelor și a armamentului și asigurarea comunicațiilor optime.

Marile conflagrații ale secolului al XX-lea au depășit cu mult orice alt război în ceea ce privește utilizarea rezultatelor cercetării științifice și a tehnologiei. În ambele războaie, victoria a fost, de fiecare dată, de partea acelei alianțe care a dispus de suficiente resurse economice nu doar pentru finanțarea armatelor, ci și pentru aplicarea în practică a unor descoperiri de ultimă oră care i-au surprins pe adversari.

Petrol și arme chimice

Motorizarea armatelor a sporit interesul pentru petrol și perfecționarea sistemului de transport al țițeiului, fiind inventate navele-cisternă (petrolierele) și noi metode de rafinare. Petrochimia a făcut progrese prin produsele noi între care masele plastice, cauciucul sintetic și altele.

Industria chimică germană (firmele Farbenindustrie) a produs, în Primul Război Mondial, gaze toxice (între care celebrul Zyklon), care au fost eliberate în tranșee, obligând statele beligerante să doteze soldații cu măști de protecție. În cel de-Al Doilea Război Mondial, armele chimice au fost utilizate în lagărele germane, iar în ultimul sfert de secol, au fost fabricate și de alte state. Au fost aduse dovezi că Irakul a folosit acest tip de arme în războiul cu Iranul.

O armă redutabilă: tancul

Una dintre cele mai importante inovații ale Primului Război Mondial a fost mașina blindată, pe șenile, dotată cu un tun și o mitralieră. Soldații au numit-o *tank* (rezervor în limba engleză). Primele tancuri, numite Mark I, au fost fabricate de englezi, urmate de cele construite de firma franceză Renault. În Al Doilea Război Mondial, toate statele beligerante au folosit pe scară largă tancurile fie ca unități de sine stătătoare, fie pentru susținerea infanteriei. Numai pentru atacul asupra Uniunii Sovietice, Germania a aruncat în luptă 17 divizii de tancuri. În bătălia de la Kursk (iulie-august 1943), Hitler a mobilizat 2 700 de tancuri, între care celebrele Panzer, iar sovieticii un număr aproape egal. Prezența lor pe câmpul de luptă a obligat fabricarea unor grenade și rachete antitanc (*bazooka*). Perfecționate permanent, identificate tot mai greu de

radare, acestea și-au demonstrat eficiența în toate zonele fierbinți din perioada Războiului Rece, în Orientul Mijlociu și, mai nou, în războiul din Irak.

Avioanele, submarinele și rachetele

Aflată la începuturile ei în Primul Război Mondial, aviația a fost o armă redutabilă în cel de-al doilea și a servit, poate cel mai bine, strategiei războiului-fulger. Numai pentru atacul asupra Poloniei, Germania a utilizat 897 de bombardiere și 611 avioane de vânătoare. În timpul războiului, au fost fabricate avioane din ce în ce mai performante pentru luptele aeriene, bombardamente sau vânătoare. Între acestea, Messerschmitt, Hurricane sau celebrul B-29, care a transportat prima bombă atomică aruncată asupra Japoniei. Marina a fost dotată cu portavioane, care asigurau deplasarea pe mare, iar aviația de recunoaștere a avut un rol important în pregătirea debarcării din Normandia la 6 iunie 1944.

Aviația militară s-a dezvoltat progresiv: în 1989, americanii pun la punct bombardierul B-2, considerat invizibil, deoarece nu poate fi detectat de radar. El poate zbura peste 9 000 km, fără a necesita alimentare.

Submarinul, utilizat în Primul Război Mondial pentru distrugerea unor nave inamice, devine o armă în sine în cel de-al doilea. Numai în aprilie 1943, 240 de submarine germane cutreierau mările, provocând pierderi mari flotei aliate. Astăzi, cele mai multe submarine utilizează energia atomică (primul a fost pus la punct de SUA în 1955) și sunt dotate cu arme nucleare.

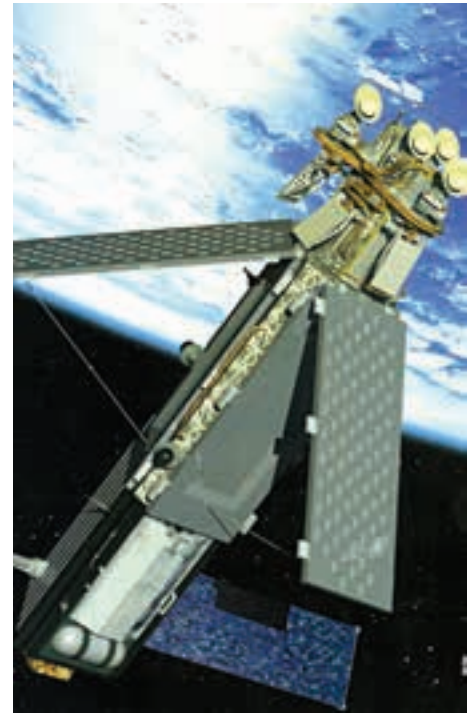
Principiul Coandă, care stă la baza avionului cu reacție, a contribuit la fabricarea rachetelor balistice. Germanii, în anul 1944, au utilizat rachetele V1 și V2, dar nu au avut timpul necesar pentru a le perfecționa. În perioada postbelică, rachetele cu focuase nucleare s-au bucurat de atenția industriei de armament. Cu rază medie sau lungă de acțiune, ghidate prin radio sau prin satelit, cu o înaltă precizie în atingerea țintei, acestea pot fi lansate din apă, de pe uscat sau de pe sateliți.

Comunicațiile

Domeniul comunicațiilor s-a dovedit de o importanță majoră, mai ales în perioada postbelică. În Al Doilea Război Mondial, englezii (Watson Watt) au inventat radarul, iar germanii un sistem de ghidare de înaltă frecvență, care conducea avioanele direct asupra țăintelor. Spre sfârșitul războiului, au fost dotate cu radar chiar navele militare. Radioul, televiziunea și sateliții sunt utilizați, astăzi, în domeniul militar. În Orientul Mijlociu, succesele militare ale Israelului din 1967 sunt explicate și prin performanțele din domeniul comunicațiilor. Mulți sateliți lansați pentru comunicații au și un rol militar.

Armele nucleare

Fabricarea primei bombe atomice de către SUA (Proiectul Manhattan), la care au lucrat savanți de naționalități diferite în anii 1942-1945, este o consecință a descoperirilor fundamentale ale fizicii moderne. Cele două bombe aruncate asupra orașelor Hiroshima și Nagasaki nu au determinat doar capitularea Japoniei, ci au deschis epoca terorii nucleare, deoarece, după 1949, în contextul Războiului Rece, marile puteri și-au mărit progresiv capacitatea de distrugere.

Satelit de telecomunicații

„Am văzut în fața mea defilând umbre umane ce păreau o procesiune de fantome. Unele păreau cuprinse de o durere de nedescris și avansau cu brațele depărtate de corp, balansându-le. Aceste siluete mă intrigau, până în momentul în care am înțeles că ele aparțineau oamenilor cu arsuri grave care voiau să evite frecarea dureroasă a mâinilor de corpurile lor arse. Hiroshima nu era un oraș, ci un deșert în flăcări.”

Michihiko Hachiya,
Jurnal de la Hiroshima

Exerciții.....

1. Studiați graficul privind producția de avioane și găsiți legăturile dintre cifrele indicate și mersul războiului.
2. De ce credeți că performanțele în domeniul comunicațiilor pot aduce succesul militar chiar în condițiile unei inferiorități de trupe? Alcătuiți un scenariu pe această temă.

Henri Coandă (1886–1972), inventatorul primului avion cu reacție din lume

„Zoologul expediției a fost românul Emil Racoviță. Pentru calitatea acestui om vorbește mai mult decât aș putea face eu imensul material științific adus acasă. Pe lângă interesul arzător pentru specialitatea sa, el are însușiri care îl fac un tovarăș neprețuit.”

Roald Amundsen,
Jurnal de călătorie la Polul Sud

Cronologie

- 1906: Traian Vuia construiește primul avion din lume care s-a desprins de sol numai prin forța motorului său
- 1910: La Salonul Aeronautic de la Paris este prezentat primul avion cu reacție, conceput și construit de Henri Coandă
- 1912: Gogu Constantinescu elaborează teoria sonicității cu aplicații în tehnologie
- 1933: este descoperit „efectul Coandă”
- 1930: Elie Carafoli construiește primul avion monoplan

Contribuții românești la dezvoltarea științei și tehnicii

Extinderea revoluției industriale și organizarea învățământului superior, care au impulsionează, oriunde în lume, cercetarea științifică și dezvoltarea tehnicii, au avut, în spațiul românesc, o altă cadență decât în țările occidentale. Ele s-au produs abia în secolul al XIX-lea. În aceste condiții defavorabile, românii s-au dovedit competitivi și chiar deschizători de drum în multe domenii ale științei și demonstrează, și astăzi, creativitate tehnică.

Universitățile și cercetarea științifică

Universitățile românești, cu efervescența științifică specifică, dar și cu laboratoarele lor, au făcut posibile cercetări și descoperiri științifice remarcabile. Profesori formați la cele mai bune școli superioare europene nu s-au mulțumit doar să transmită studenților ceea ce știau, ci au aprofundat domenii ale cercetării.

Matematica românească, ilustrată de Traian Lalescu, Al. Ghika și Miron Nicolescu, a contribuit la dezvoltarea teoriilor asupra ecuațiilor complexe sau a funcțiilor și mulțimilor. Dimitrie Pompeiu a introdus noțiuni importante în matematica modernă, în vreme ce Grigore Moisil a fost un promotor al introducerii tehnicii de calcul în România.

În secolul al XX-lea, cercetarea științifică românească s-a orientat către aceleași domenii predilecte ale cercetării mondiale. Faptul demonstrează legăturile pe care oamenii de știință le aveau cu lumea academică din alte țări, dar și modernitatea demersurilor lor.

În anii 1920, profesorul Dimitrie Voinov s-a ilustrat în domenii de mare finețe, cum ar fi histologia, genetica celulară și citologia. Profesorul Paul Bujor s-a remarcat în domeniul morfologiei, în vreme ce doctorul Gheorghe Marinescu s-a apropiat de studiul celulei nervoase, contribuția sa în domeniul neurologiei fiind recunoscută pe plan mondial. Ca atare, în 1963, când se împlineau 100 de ani de la nașterea lui Gheorghe Marinescu, acesta a fost omagiat simultan la Paris și Beijing. De mare notorietate pe plan mondial s-a bucurat și profesorul Ana Aslan, cu importante contribuții în domeniul geriatricii.

Românii au avut contribuții importante și în virusologie, datorită cercetărilor mai multor generații de biologi și medici, între care pot fi menționați Constantin Levaditi, Ștefan S. Nicolau, Constantin Ionescu Mihăilești sau Mihai Ciucă. Secolul al XX-lea a debutat cu descoperirea, în 1909, a virusului poliomielitei de către românul Constantin Levaditi și austriacul Karl Landsteiner. Comunicarea rezultatelor, ca și alte descoperiri ale lui Constantin Levaditi, au făcut posibilă, după mulți ani, obținerea vaccinului antipoliomielitic de către G.F. Enders și eradicarea paraliziei infantile.

Emil Racoviță, participant, în calitate de naturalist, pe vasul *Belgica*, la expediția în Antarctica, a studiat peste 1 000 de plante și animale de la Polul Sud și a pus bazele biospeologiei. Grigore Antipa a inițiat cercetări în biologia marină.

În 1926, profesorul Dragomir Hurmuzescu a realizat prima stație de radio-difuziune din România. În urma unor experiențe, Henri Coandă a prezentat, la Salonul Aeronautic de la Paris (1910), primul avion cu reacție din lume. *Efectul Coandă* are aplicabilitate în aviație și la rachete, datorită tendinței jeturilor de gaze de a se alipi de fuzelajul avionului, dar și în unele tehnici de prelucrare a semnalelor, la turbinele cu gaze sau la sistemele de ghidare a vaselor.

Ștefan Procopiu a studiat variațiile de magnetizare, elaborând teoria cuantică a magnetismului. El a introdus, în 1912, conceptul de magneton, pentru a defini momentul magnetic al electronului. *Efectul Procopiu*, care demonstrează apariția unei tensiuni electromotoare în spirala unei bobine de curent alternativ, ca și fenomenul care îi poartă numele au o largă aplicabilitate. Procopiu a făcut determinări asupra câmpului magnetic al Pământului și studii de spectroscopie. Cercetările sale au contribuit la realizarea primului avion supersonic, iar altele sunt aplicabile la realizarea unui nou tip de memorie pentru mașinile de calcul.

Horia Hulubei, profesor la Universitatea din Iași, ca și Ștefan Procopiu, a fost preocupat de spectroscopia nucleară prin absorbția razelor X.

În 1962, Ion Agârbiceanu construia, la Institutul de Fizică Atomică din București, primul laser cu gaz din țară și efectua cercetări asupra luminii polarizate.

În domeniul radiocomunicațiilor, inginerul Gheorghe Cartianu pune în funcțiune prima instalație românească de emisie cu modulație de frecvență.

Chimia hidrocarburilor, noi procedee de obținere a polietilenei, a polimerilor, utilizarea gazului metan sau metode de fabricare a cauciucului sintetic au preocupat oameni de știință ca I. Matei, Costin Nenițescu sau Gheorghe Spacu.

Cercetarea științifică românească a dezvoltat teorii originale și în domenii de ultimă oră, cum ar fi cel al ciberneticii. Medicul Ștefan Odobleja a publicat prima lucrare din lume în care se stabileau principiile ciberneticii, fiind unul dintre fondatorii domeniului, alături de Norbert Wiener, iar Constantin Bălăceanu Stolnici a introdus cibernetica și teoria generală a sistemelor în neurobiologie, psihologie și gerontologie, publicând, la Paris (1971), lucrarea *Fundamentele cibernetice ale activității nervoase*.

Cercetători români peste hotare

Unii cercetători români s-au stabilit peste hotare, atrași de posibilitățile oferite de laboratoare din Europa sau din Statele Unite ale Americii. Printre aceștia se numără fizicianul Alexandru Proca (fizica particulelor elementare), Henri Coandă și George Emil Palade.

Acesta din urmă, absolvent al Facultății de Medicină a Universității din București, după un doctorat strălucit în țară, s-a stabilit în SUA (1946). A lucrat la Institutul Rockefeller, apoi la Universitatea Yale, unde a beneficiat de dotările care au făcut posibile cercetările în domeniul celulei vii, în special cea pancreatică. El a pus în evidență *ribozomii* („granulele lui Palade”), particule intracitoplasmice bogate în ARN, la nivelul cărora se realizează biosinteza proteinelor.

Cercetările lui George Emil Palade au contribuit la cunoașterea mecanismelor prin care virusurile afectează celulele-victime, dar și a metabolismului acestora. Drept urmare, în anul 1974, i-a fost decernat Premiul Nobel pentru medicină și fiziologie.

Ana Aslan (1897–1988) director al Institutului de Geriatrie din București (1958–1988), primul de acest fel din lume. A preparat vitamina H3 (Gerovital), un produs farmaceutic folosit și astăzi.

„Este, desigur, imposibil a cita aici răsunetul internațional al lucrărilor lui Palade. El este unul dintre cei mai cunoscuți cercetători din biologia contemporană, citat în sute de tratate și lucrări, cinstit ca membru a numeroase academii și societăți savante.”

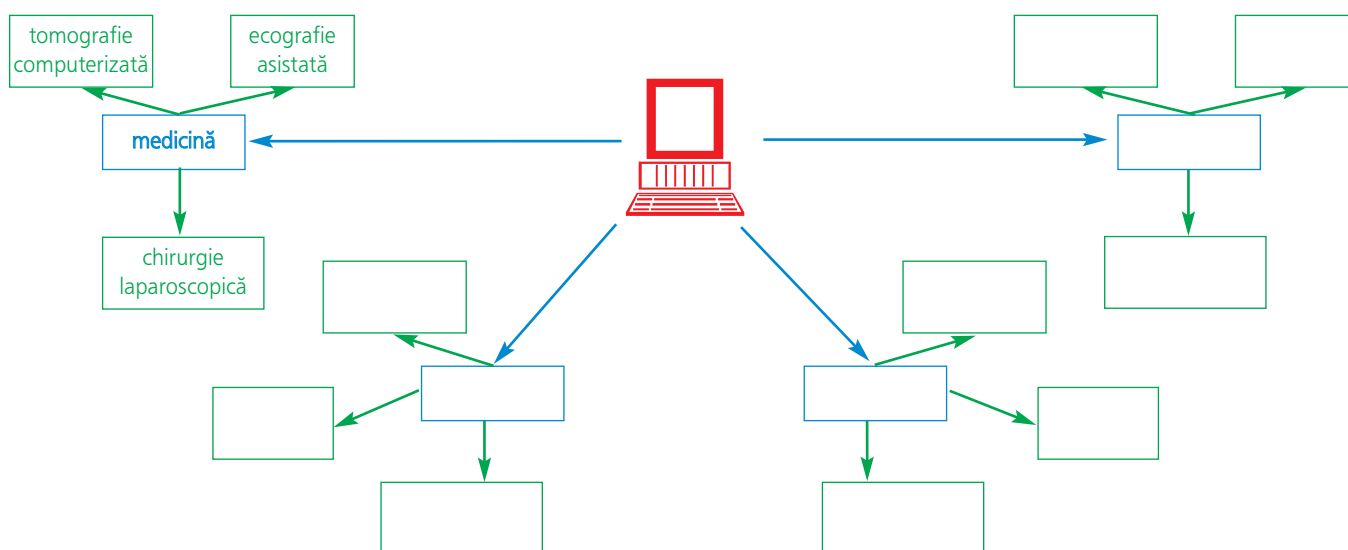
R. Iftimovici, *Creația românească în biologia universală*

Exerciții.....

1. Descoperiți trei cauze care au transformat universitățile în mediu propice descoperirilor științifice.
2. Documentați-vă în biblioteca școlii și redactați o fișă biografică a românului care, după opinia voastră, a făcut cea mai importanta descoperire științifică.

XI. În schema de mai sus, completați și alte domenii care utilizează computerul. Indicați două moduri de utilizare în fiecare domeniu menționat.

XII. Citiți textul de mai jos. Reflectați și răspundeți următoarelor cerințe:

„Telespectatorul nu are plăcerea de a judeca, clasifica, de a reflecta sau de a ierarhiza. El absoarbe totul cu lăcomie și această îndopare se transformă tot mai mult într-o anarhie de necrezut. Creierul devine o debara unde spiritul se organizează într-un stil de mozaic” (A. Diligent, *Televiziunea, progres sau decadență*).

- Vă recunoașteți în portretul descris de autor?
- Cât timp stați, zilnic, în fața televizorului?
- Cum altfel ați folosi acest timp?
- Considerați că rolul televiziunii poate fi discutat doar de pe această poziție?
- Ce argumente puteți aduce în favoarea televiziunii?
- Încercați să vă imaginați viața fără televiziune și alcătuiți un scurt scenariu (circa o pagină) pe această temă.

XIII. 1. Vă petreceți cel mai mult din timpul vostru liber:

- a) practicând un sport;
- b) navigând pe Internet;
- c) citind;
- d) în fața televizorului;
- e) executând treburi gospodărești;
- f) rezolvând temele pentru acasă.

2. Meditați asupra opțiunii voastre și găsiți două cauze care au determinat-o.

3. Modul în care vă petreceți timpul liber este urmarea liberei alegeri sau a anturajului?

XIV. Alcătuiți un eseu despre domeniul tehnic sau științific în care v-ar plăcea să lucrați având în vedere:

1. Ce știți despre domeniul respectiv.
2. De ce (cum) l-ați ales.
3. Ce calități credeți că vă susțin aspirația.
4. Care dintre disciplinele studiate în școală vă vor ajuta cel mai mult.
5. Ce ar trebui să faceți pentru a ajunge acolo.
6. Așteptările voastre de la viitorul loc de muncă.

XV. Presupunând că sunteți reporter sau prezentator de televiziune, enunțați cinci reguli pe care le veți respecta în munca voastră și în relațiile cu ceilalți. Observați în ce măsură acestea coincid sau nu cu acelea stabilite de colegii din clasă.

XVI. Comparați cele două texte de la pagina 87 care caracterizează televiziunea. Care vă exprimă cel mai bine punctul de vedere?

XVII. Se estimează că, la 29 iulie 1981, aproape 800 de milioane de persoane au privit, în direct, la televizor, nunta lui Charles, prințul moștenitor al Marii Britanii, cu Diana Spencer. Ce credeți că a determinat acest fapt?

- a) prea mult timp liber;
- b) preferința pentru anecdotic;
- c) simplu fapt că s-a transmis;
- d) notorietatea cuplului.

*Statuia Libertății,
simbol al Statelor Unite ale Americii*

„Statul și națiunea par a fi cele mai mari forțe din istoria omenirii, cei mai puternici catalizatori ai vieții sociale a omului.”

Ernst Cassirer, *Mitul statului*

„Primul Război Mondial apare ca o încoronare a principiului națiunilor. În interiorul statelor, războiul îngăduie o desăvârșire a constituirii națiunilor, întărind legăturile de apartenență la comunitatea națională prin lupta împotriva unui dușman comun. Pe plan exterior, războiul provoacă o redesenare a frontierelor statului bazată pe principiul naționalităților și o înmulțire a statelor națiuni (statele baltice, Finlanda, Cehoslovacia, România...).”

B. Compagnon, A. Thévenin,
O cronologie a secolului XX

STATELE ȘI POLITICA LOR ÎN PERIOADA CONTEMPORANĂ

Forme de organizare politică

Statul, ca formă de organizare politică cu puteri ce se exercită în limitele unui teritoriu, este o străveche creație a societății umane. În secolul al XX-lea, nu au apărut forme de stat noi, cu excepția celui totalitar, produs exclusiv al perioadei interbelice. S-a înregistrat însă o creștere deosebită a funcțiilor și rolului statului. În funcție de implicarea în problemele specifice ale societății, se disting trei tipuri de stat: cel minimal, care se mulțumește să asigure respectarea dreptului privat și securitatea bunurilor și persoanelor; statul intervenționist, care reglează dezechilibrele economice prin acțiune directă; statul-providență (statul bunăstării), care acoperă toate nevoile sociale sau încearcă s-o facă.

Statul național

La baza acestui tip de stat stă ideea de națiune ca o entitate, care, locuind același teritoriu, are o istorie, o cultură și un civism comun. Originea etnică și limba vorbită pot fi, la rândul lor, elemente definitorii ale națiunii; excepție fac, de exemplu, națiunea belgiană, formată din flamanzi și valoni, sau cea canadiană, cu vorbitori de limbă engleză și franceză.

Se poate vorbi de stat național atunci când suveranitatea lui se exercită asupra unui teritoriu populat, exclusiv sau majoritar, de aceeași naționalitate. Statul-națiune este o entitate recunoscută ca atare de alte entități și are trăsături distincte, cum ar fi suveranitatea exclusivă în interiorul propriilor granițe, pacea internă, legi fundamentale de organizare, legitimitatea instituțiilor, dezvoltare și interese economice, reprezentare diplomatică internațională. Acesta este o creație istorică a Europei secolului al XIX-lea. Statul național reprezintă astăzi principala formă de organizare politică în Europa și America, în unele zone ale Asiei (Japonia, de exemplu) și chiar în nordul Africii. Statele naționale sunt, cel mai adesea, unitare, deoarece au o administrație, o justiție și o organizare financiară centralizată. În anii 1990 s-a înregistrat un reviriment al naționalismului, mai ales în cadrul statelor multinaționale, cum ar fi URSS sau Iugoslavia.

Statul federal

Statul federal este compus din entități autonome (legi și guverne proprii, politică economică și buget separat etc.), deși, în același timp, federația are autoritate asupra lor. Modelul acestui tip de stat îl constituie Statele Unite ale Americii, unde cetățenii fiecărui stat component respectă atât legile statale, cât și pe cele federale. Intervenția statului federal se face în domenii de interes larg, cum ar fi protecționismul economic, subvenționarea agriculturii,

apărarea națională, politica monetară, amenințări la adresa modului de viață al populației etc.

Germania este un alt exemplu. Constituția postbelică stabilea puteri extinse ale cancelarului, însă și conducerile locale aveau suficientă autoritate pentru a îngrădi executivul federal. Ca și în cazul SUA, explicația este una istorică, Germania constituindu-se ca o confederație în care conducătorii statelor au acceptat conducerea Prusiei, în secolul al XIX-lea, dar și-au conservat prerogative în interiorul statelor lor. Atât SUA, cât și Germania pot fi considerate, în același timp, state naționale dacă avem în vedere limba și coeziunea internă.

La rândul ei, Belgia a devenit stat federal, printr-o revizuire a Constituției în 1993. Există state federale și în America Latină sau în Asia (Malaysia, de exemplu).

Statul multinațional

Statele multinaționale înglobează, între granițele lor, mai multe națiuni, diferențiate prin limbi și culturi diferite sau chiar printr-o evoluție istorică separată.

Uniunea Sovietică se definea chiar în constituție ca un stat multinațional, deoarece recunoștea existența a 50 de naționalități. Cetățenia sovietică și limba rusă, oficială, confereau o anume coeziune internă, accentuată de conducerea centralizată. Numărul naționalităților era, se pare, mult mai mare; lucrări din anii 1980 menționează în URSS 126 de naționalități și grupuri etnice. În egală măsură, Uniunea Sovietică poate fi considerat și un stat federativ dacă avem în vedere cele 15 republici care o compuneau, fiecare, la rândul ei, cuprinzând un număr de naționalități. În aceeași situație se afla și Iugoslavia, care s-a format ca stat multinațional încă din 1918, când un număr de popoare slave desprinse din dubla monarhie și-au unit destinul cu cel al Serbiei. Spre deosebire de URSS, aici guvernarea a fost relativ descentralizată după 1950, iar *Constituția* din 1974 federaliza statul iugoslav și acorda autonomie substanțială membrilor ei. În anii 1990, pe fondul eșecului economic, cele două state multinaționale au fost supuse unor tendințe de dezmembrare. Reorganizarea Uniunii Sovietice, în 1991, a fost un prilej pentru unele republici ca Letonia, Estonia, Lituania, Ucraina să se proclame independente. Iugoslavia a trecut prin războaie etnice, în urma cărora state ca Slovenia sau Croația au devenit independente. Războiul etnic din Bosnia și Herțegovina demonstrează instabilitatea produsă de redesenarea hărții politice.

În America Latină, statele sunt definite, mai curând, prin teritoriu și cetățenie, deoarece au o istorie comună și ca limbă oficială (cu excepția Braziliei) spaniola. Ceea ce individualizează America Latină este tendința spre regimuri autoritare instalate, cel mai adesea, de militari. Așa s-a întâmplat, în perioada postbelică, în Peru, Chile, Argentina, Brazilia.

Asia, formată din state extrem de variate ca dimensiune, populație, componență etnică și religie, este departe de a-și căuta și găsi stabilitatea, amenințată de revendicări teritoriale sau conflicte religioase precum cele care îi opun pe musulmani și hinduși.

Africa se împarte în două zone distincte, și anume Africa albă, arabă și musulmană, unde identitatea este dată nu atât de naționalitate, cât de religie, și Africa neagră, la sud de Deșertul Sahara.

Demonstrație antisovietică în Lituania

„Statele Unite au luat naștere printr-o revoluție împotriva autorității de stat, iar cultura politică antistatală care a rezultat a fost exprimată în constrângeri asupra puterii de stat, cum ar fi guvernarea constituțională cu prevederi clare de protecție a drepturilor individuale, separarea puterilor în stat, federalism (...)”

Francis Fukuyama,
Construcția statelor.
Ordinea mondială în secolul 21

Exerciții.....

1. Descoperiți trei deosebiri între statul federal și cel național. Plasați-le pe două coloane, în așa fel încât să explice situații contrare. (De exemplu: legi unice-legi statale + federale). Alegeți câte un exemplu de stat și enumerați situațiile concrete, cum ar fi entități componente, componența și denumirea instituțiilor etc.
2. Studiați harta politică a lumii și notați numele a zece state extraeuropene și forma lor de organizare (național, federal, multinațional, monarhie, republică).

Amintiți-vă! .....

- Cum a luat naștere statul național unitar român.
- Cum s-au format statele din America Latină.

Hitler și Mussolini

„Alături de o extindere imensă a democrației care pentru prima dată devine democrația săracilor, democrația oamenilor și nu democrația celor bogați, dictatura proletariatului produce o serie de restricții ale libertății în cazul opresorilor, al exploatatorilor, al capitaliștilor. Noi trebuie să-i distrugem pentru a salva lumea de sclavia salariată; rezistența lor trebuie înfrântă cu forța.”

Vladimir Ilici Lenin, *Statul și revoluția*

Dictionar.....

democrație populară — formă de organizare, specifică statelor comuniste, bazată pe economia și societatea socialistă.

fascism — ideologie impusă de Benito Mussolini în Italia interbelică pe baza căreia va instaura un regim totalitar axat pe cultul personalității „Ducelui”. Denumirea a fost dată după „fasciile de luptă” înființate de Mussolini, începând cu 1920.

genocid — distrugerea totală și metodică a unui grup etnic sau a unui popor.

proletar — cel care nu posedă nici un mijloc de producție în afara muncii sale, pentru care primește un salariu.

Idei și regimuri politice

Ideile cu privire la stat au constituit dominantă relațiilor internaționale în secolul al XX-lea, care a fost martorul nu doar a unei ample dezbateri cu privire la rolul și funcțiile statului, ci chiar ale unor schimbări politice, de la democrație la un nou regim, cel totalitar. Trei mari ideologii s-au confruntat pe parcursul secolului, și anume liberală, fascistă și comunistă. La sfârșitul secolului, a devenit evident faptul că și religia poate constitui o ideologie dacă avem în vedere cele ce se petrec în spațiul islamic, unde aceasta este un ghid în acțiunea socială și politică. După cele două războaie mondiale, se înregistrează o accentuare a rolului statului, pentru ca, la sfârșitul secolului, să fie prezentă o tendință de regăsire a liberalismului. Statele liberale s-au confruntat, începând cu deceniul al treilea, cu un curent nou, și anume totalitarismul, de care se deosebeau fundamental prin practici politice și, mai ales, prin ideologie. S-a spus că Al Doilea Război Mondial a fost o luptă nu între state, ci între ideologii, iar victoria Națiunilor Unite a fost una ideologică împotriva statelor totalitare. La sfârșitul războiului a apărut însă un nou conflict ideologic între lumea democratică și regimul totalitar de tip sovietic.

Ideologia comunistă, întemeiată pe scrierile din secolul al XIX-lea ale lui Marx și Engels, denunță capitalismul ca pe o societate bazată pe exploatarea omului de către om și susține că **proletariatul** are misiunea istorică de a prelua puterea, așa cum burghezia, la rândul ei, a succedat nobilimii. Așadar, ideologia comunistă prezenta „dictatura proletariatului” ca o soluție firească în mersul istoriei. Ea și-a găsit aplicarea practică în secolul al XX-lea, mai întâi în Rusia sovietică, unde Lenin a adaptat-o la condițiile concrete ale societății ruse. El a creat, în fapt, un stat totalitar, o „**democrație populară**”, în care dictatura este exercitată în numele poporului. Perioada postbelică a însemnat o expansiune maximă a ideologiei comuniste. Social-democrația europeană, deși inițial s-a sprijinit pe ideile marxiste, a preferat să acționeze, ca forță politică, în cadrul statului liberal.

Ideologia fascistă este produsul perioadei interbelice și are rădăcini adânci în nemulțumirile de la sfârșitul războiului. Ca regim politic, se materializează cel mai bine în Italia (regimul fascist) și Germania (nazismul lui Hitler). **Fascismul**, ca și nazismul, se declară anticapitalist, dar este și antidemocratic, instaurând regimuri totalitare. Fundamentate pe națiune și pe gloria ei trecută, în cazul fascismului italian, sau pe rasa superioară a arienilor (nazismul german), acestea consideră că unele popoare au drepturi mai mari decât altele, legitimând agresiunea, invazia teritoriului acestora, elitismul și chiar **genocidul**.

Regimul democratic

Deși grecii, care au creat primul stat democratic din lume, îl defineau drept o guvernare a poporului de către popor, astăzi această definiție este prea simplă. Democrația presupune un ansamblu de legi, de instituții capabile să asigure această guvernare de către popor. Regimul democratic se întemeiază pe noțiunea statului de drept și pe reprezentativitate, adică alegerea de către popor, prin vot, a reprezentanților săi, care formează corpul legislativ.

Statul de drept este organizat pe principiul separării puterilor în stat — legislativă, executivă și judecătorească —, fiecare exercitată prin instituții independente. Prin alegeri libere, se constituie legislativul, care are astfel o poziție proeminentă, deoarece reprezintă, cel mai direct, voința populară. Guvernul, principala instituție executivă, răspunde în fața legislativului și a alegătorilor pentru faptele lui. Statul democratic este construit pe baza respectului față de legi și a egalității tuturor cetățenilor în fața acestora.

Regimurile totalitare

Statul totalitar este o creație a secolului al XX-lea, cu rădăcini în autoritarismul conservator european. În funcție de suportul ideologic, acesta are două variante: una de extremă dreaptă, care a dispărut odată cu înfrângerea Germaniei în 1945, și una de extremă stângă, care și-a continuat existența până în 1989. Se consideră că totalitarismul a atins punctul maxim în doar două state: Germania nazistă și Uniunea Sovietică. Ideologia fascismului italian, axată pe valorificarea moștenirii romane, a fost mai puțin cuprinzătoare decât cea a nazismului sau marxism-leninismului, iar represiunea mai puțin violentă. Regimurile comuniste din Europa Centrală și de Est erau responsabile în fața unui regim străin: cel sovietic, și reprezentau variante naționale ale totalitarismului de extremă stângă. După moartea lui Stalin (1953), unele au atenuat represiunea și s-au deschis spre Occident. Aceste schimbări, percepute ca o liberalizare, nu au schimbat fundamental regimul, rămas, până la capăt, totalitar și nedemocratic.

Regimul totalitar are și trăsăturile unei dictaturi personale sau de grup. Liderul (*Führer* în Germania, *Duce* în Italia) pretinde că își exercită puterea în numele națiunii sau al poporului, dar, în fapt, acționează după propria voință, care este lege. Regimurile totalitare instituie un control total, chiar și asupra vieții private. Indivizii, conform ideologiilor totalitare, sunt mai puțin valoroși decât statul căruia trebuie să se sacrifice. Propaganda, foarte organizată și agresivă, urmărește îndoctrinarea populației, utilizând ura de rasă și elitismul pentru a convinge. În acest scop, Adolf Hitler, conducătorul Germaniei naziste, a folosit antisemitismul. Un regim totalitar, spre deosebire de dictatură, se sprijină pe o ideologie care conferă claritate scopurilor pe care le urmărește și are un plan de transformare a întregii societăți, iar deciziile acestuia nu sunt imprevizibile dacă se cunoaște această ideologie. Forța ideologiei convinge masele să urmeze liderul și face din partidul unic un partid-stat care controlează totul. O altă diferență este aceea că regimul dictatorial nu are nevoie de un partid ca acela totalitar, care transformă ideologia într-o mișcare de masă. Dictatura poate fi exercitată de oricine; profitând de o anume conjunctură, o persoană sau un grup de militari pune mâna pe putere; cum a fost cazul în numeroase țări ale Americii Latine, în Grecia după 1967, în Portugalia în timpul lui Antonio Salazar (1932–1974) sau în Spania în timpul generalului Franco. Este și cazul României conduse de generalul Ion Antonescu (1940–1944). Regimul totalitar aplică, cu strictețe, propriile legi, cel dictatorial nu respectă nici o lege în afara voinței celui aflat la putere.

Stalin, afiș de propagandă

„Statul este instituția care, pe un teritoriu dat, își atribuie monopolul constrângerilor, iar cetățeanul este cel care acceptă acest monopol, fie că puterea este charismatică, religioasă sau rațională. Puterea statului se definește prin natura relației pe care o întreține cu societatea. Aceasta din urmă există independent de el.”

Yves Terson, *Statul criminal.*
Genocidele secolului XX

Exerciții .....

1. Citiți cu atenție lecția, găsiți principalele idei despre stat și grupați-le astfel:

Ideile liberalismului	Ideologia fascistă și nazistă	Ideologia marxist-leninistă	Autoritarismul (dictatura)

2. Identificați trei caracteristici definitorii ale fiecăreia care au caracter exclusiv (nu se regăsesc la nici o alta).
3. Comentați textul lui Yves Terson, răspunzând la următoarele întrebări:
  - a) Cum a fost posibilă acceptarea de către cetățeni a monopolului statului totalitar?
  - b) Care este raportul dintre stat și societate conform textului?

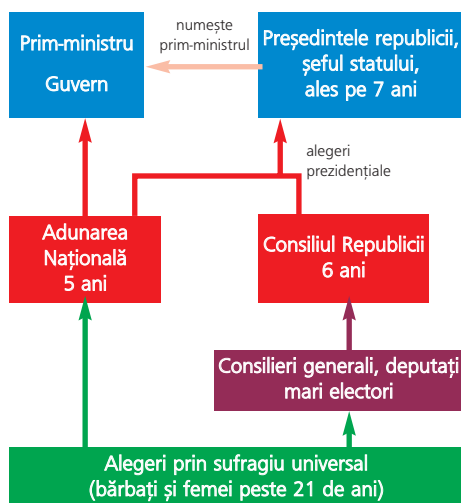

Transferul puterii între președintele ales François Mitterrand și Valéry Giscard d'Estaing care și-a încheiat mandatul

Dictionar.....

protecție socială — ansamblu de reguli și instituții axat pe ideea solidarității sociale față de categoriile populației aflate în situații defavorizate.

Watergate — imobil din Washington în care se afla conducerea Partidului Democrat, în perioada campaniei pentru alegerea președintelui SUA, din 1972, unde a fost descoperită aparatură de ascultare, plasată de republicani, conduși de Nixon.

Instituțiile statului francez

Statele democratice în perioada postbelică

În primele decenii care au urmat celui de-Al Doilea Război Mondial numărul țărilor democratice era mult mai mic decât în perioada interbelică. Cortina de fier divizase Europa; în spatele ei se instauraseră regimuri comuniste; altele, dictatoriale, conduceau mai multe țări din Occident (Grecia, Spania, Portugalia). Situația era identică și pe continentul american, unde se găseau, alături de state democratice, precum SUA sau Canada, dictaturi militare sau personale și chiar un regim comunist în Cuba. Fostele colonii din Africa și Asia oscilau de asemenea între o democrație incipientă, regimuri autoritare (unele monarhice) și dictatură. Există, în spațiul occidental, tendința de a perfecționa sistemul reprezentativ, axat pe actul votului și pe noțiunea de responsabilitate politică. Femeile primesc dreptul de vot în cele mai multe din aceste țări și se reduce majoratul electoral de la 21 de ani la 18 în țări ca SUA (1973) sau Franța (1974). Alături de Franța, Marea Britanie, statele nordice și cele din Benelux, Italia adoptă o nouă constituție în 1947, prin care instaurează un regim parlamentar bicameral și o democrație socială și participativă prin introducerea practicii referendumului. Abolirea monarhiei a dus la proclamarea republicii.

Germania de Vest a instaurat, după război, un regim democratic autentic, prezent și după reunificarea din 1990. Puterea legislativă aparține Parlamentului, format din camere: inferioară (*Bundestag*) și superioară (*Bundesrat*). Fiecare alegător are două voturi, unul pentru un candidat și unul pentru un partid. Cancelarul (prim-ministrul) are cele mai mari prerogative executive. Deoarece pragul electoral este de minimum 5%, formațiunile politice mici au fost treptat atrase de cele mari, ajungându-se la două partide de guvernare. Abia în 1980 apare cel de-al treilea partid, cel al verzilor (Mișcarea Ecologistă). Cele două formațiuni importante sunt: Alianța dintre *Uniunea Creștin Democrată* (CDU) și *Uniunea Social-Creștină* (CSU) și *Partidul Social-Democrat* (SPD). După o guvernare CDU, în 1962, social-democrații au câștigat alegerile, iar Willy Brandt ocupă funcția de cancelar până în 1982, când este înlocuit de Helmut Kohl, candidatul alianței CDU/CSU. Unificarea a adus coaliției conduse de Kohl victoria și la alegerile din 1990. Președintele — ales nu prin vot direct, ci de un colegiu al parlamentarilor — are puteri restrânse.

Modelul francez

Franța parcurge, după 1945, o perioadă de instabilitate, care impune, mai întâi, un guvern de uniune națională, în care se regăsesc, alături de creștin-democrați, socialiști și comuniști. *Constituția* din 1946 proclamă Republica a IV-a și conferă Adunării Naționale cea mai mare putere în stat. Adunarea devine un adevărat câmp de luptă pentru partidele politice. Generalul Charles de Gaulle, care se bucura de un mare prestigiu, încă din timpul războiului, câștigă cu formațiunea sa, *Uniunea Pentru o Nouă Republică*, alegerile din 1958. Constituția, adoptată în 1958, proclamă a V-a Republică franceză, reduce puterea Adunării și asigură predominanța executivului, atât a guvernului, care aduce stabilitate ministerială, cât și a președintelui, ales pe 7 ani, funcție pe care o ocupă Charles de Gaulle, până în 1969, urmat, apoi, de Georges Pompidou. În 1981, François Mitterrand, reprezentatul *Uniunii de Stânga*, câștigă alegerile; alternanța la putere consolidează democrația.

Statele Unite ale Americii

Constituția din 1776, căreia i s-au adăugat numeroase amendamente, reprezintă fundamentul democrației americane. Puterea federală se împarte între președinte, care deține cele mai importante prerogative executive, și, Congres. Instituțiile judecătorești sunt independente, în frunte aflându-se Curtea Supremă, formată din nouă judecători numiți, pe viață, de președinte. Congresul, compus din Senat, care are 100 de membri (câte doi pentru fiecare stat), aleși pe 6 ani, și Camera Reprezentanților, cu 435 de membri, aleși pe doi ani, deține puterea legislativă. Locurile în Camera Reprezentanților sunt repartizate statelor în funcție de numărul de locuitori. Congresul votează legile și bugetul federal și poate controla executivul prin comisiile sale de anchetă. Prerogativele președintelui, ales pe patru ani, sunt foarte largi, dar demisia președintelui Richard Nixon, în 1974, ca urmare a afacerii **Watergate**, demonstrează funcționalitatea democrației americane. Cele două partide: democrat și republican, nu se diferențiază fundamental ca ideologie, ci mai degrabă ca bază socială: democrații susțin interesele unor categorii defavorizate, în vreme ce republicanii sunt mai apropiați de marele capital și de oamenii de afaceri.

Evoluții în cadrul democrațiilor occidentale

În anii 1990, s-a pus accent pe dezvoltarea instituțională a statelor democratice, în așa fel încât acestea să-și poată îndeplini funcțiile, tot mai numeroase, și să răspundă așteptărilor cetățenilor.

Astfel, s-a înregistrat, în cadrul democrațiilor europene, dar și în America, o centralizare a puterii. Puterea de decizie este, adesea, transferată dinspre legislativ spre executiv, care și-a multiplicat administrația, deci și capacitatea de a aplica legile. Șefii statelor au, tot mai mult, un rol protocolar sau de arbitru între forțele politice interne. O altă noutate este creșterea spectaculoasă a numărului statelor democratice sau care își construiesc democrații. Se estimează că, în 1995, majoritatea statelor făceau parte din această categorie, iar democrația nu are alternative ideologice după falimentul comunismului. Totuși, fostele state comuniste se confruntă cu moștenirea lor totalitară; de aceea, sunt catalogate drept democrații parțiale sau în reconstrucție. Analistii politici atrag atenția că un gol ideologic poate favoriza și regimurile nedemocratice, cum ar fi cele exclusiv naționaliste, statele islamice teocratice ori forma chineză actuală de autoritarism.

Statul național în secolul al XXI-lea

Cele două războaie mondiale și dezvoltarea economică a lumii postbelice au deschis o largă dezbatere cu privire la rolul și perenitatea statului ca formă de organizare. Războiul a evidențiat incapacitatea statelor de a-și apăra cetățenii, în special civilii, care au fost nevoiți să suporte numeroase orori. Mai mult, s-a dovedit că războaiele, în special cel de-al doilea, nu au rezolvat problemele, ci au generat altele noi.

Se consideră că Statele Unite ale Americii, care au avut mai mare succes în construirea propriei ordini internaționale decât Uniunea Sovietică, au creat un sistem de instituții economico-financiare, situate deasupra statelor naționale,

*John Fitzgerald Kennedy
președintele SUA (1961–1963)*

Cronologie

Președinții Statelor Unite ale Americii (1945–2006)

- 1945–1953: Harry Truman
- 1953–1961: Dwight D. Eisenhower
- 1961–1963: John F. Kennedy
- 1963–1969: Lyndon B. Johnson
- 1969–1974: Richard Nixon
- 1974–1977: Gerald Ford
- 1977–1981: Jimmy Carter
- 1981–1989: Ronald Reagan
- 1989–1993: George Bush
- 1993–2001: Bill Clinton
- 2001 – George W. Bush este ales președinte

Rolul statului național:

„Credința că suveranitatea statelor e subminată se bazează pe o supra-estimare a capacităților de guvernare economică deținute de state în trecutul recent și pe opinia că afacerile interne ale statului erau mult mai puțin supuse imixtiunilor în trecut decât în prezent. Statele nu au fost niciodată „suverane”, în sensul capacității de a guverna fără să dea seamă nimănui fiecare aspect al societăților respective.”

Paul Hirst,
Război și putere în secolul 21

„Atunci când se va produce criza mediului înconjurător, statele nu vor putea controla din interiorul propriilor granițe forțele care determină schimbările climatice. Fie vor trebui să accepte limitările impuse la nivel internațional asupra consumului de energie, renunțând astfel la autonomie, fie vor descoperi că efectele modificărilor climatice le subminează capacitatea de guvernare.”

Paul Hirst,
Război și putere în secolul 21

Prerogativele președintelui Franței:

„Art. 5. El asigură prin arbitrajul său funcționarea puterilor publice, ca și continuitatea statului. El este garantul independenței naționale, integrității teritoriului, al respectării acordurilor și tratatelor.

Art. 6. Președintele republicii este ales pe șapte ani prin vot universal direct.

Art. 8. Președintele Republicii numește prim-ministrul și miniștrii.

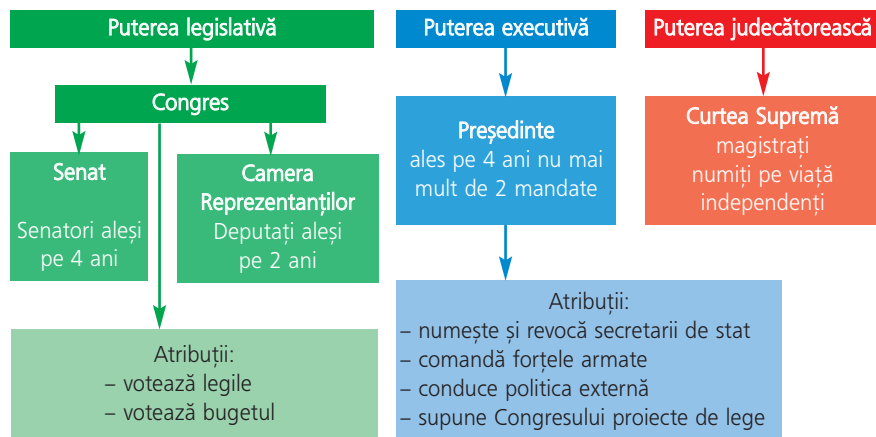
Art. 9. Președintele Republicii prezidează consiliul de miniștri (...)

Art. 11. Președintele Republicii poate supune referendumului orice proiect de legi cu privire la organizarea puterilor publice (...)

Art. 12. Președintele Republicii poate dizolva Adunarea Națională.

Art. 15. Președintele Republicii este comandantul armatei.”

Constituția Franței din 1958

Instituțiile SUA

patronate de Banca Mondială și Fondul Monetar Internațional. Uniunea Sovietică, la rândul ei, dorea consolidarea „lagărului socialist” prin limitarea rolului statelor naționale, accentul fiind pe „internaționalismul proletar” și nu pe naționalism. Așadar, statul ar fi în declin, cea mai mare parte a atribuțiilor lui urmând să fie preluate de organisme transnaționale. Sunt inventariate și cauzele acestui declin, între care globalizarea, perfecționarea mijloacelor de comunicare și deteriorarea mediului înconjurător. O problemă majoră va fi incapacitatea asigurării **protecției sociale** și asistenței publice. S-a observat, totuși, că globalizarea are anumite limite și că unele companii internaționale preferă să-și păstreze baza națională, deoarece astfel rămân beneficiarele politicii economice a statelor. În realitate, se pare că, în secolul al XXI-lea, statele-naționale își vor întări pozițiile chiar în condițiile creșterii interdependenței dintre ele. Motivația are în vedere faptul că statul național este exclusiv teritorial, definește cetățenia, motivează solidaritatea socială și politică, este responsabil în fața cetățenilor și, pe plan mondial, pentru faptele acestora, asigură forța militară pentru aplicarea hotărârilor internaționale, are legitimitate pe plan intern, furnizează servicii publice pentru cetățenii săi. În plus, statele sunt, și în secolul al XXI-lea, inegale ca putere economică, politică și militară. Chiar integrarea europeană pune accent pe statele naționale, cărora le creează cadrul necesar pentru o guvernare democratică mai stabilă.

Exerciții.....

1. Citiți cu atenție partea din lecție cu privire la creșterea rolului statului-națiune în secolul al XXI-lea și grupați informațiile după criteriile de mai jos:

Argumente pro	Argumente contra	Explicații în cazul UE	?

2. Cereți explicații profesorului pentru a vă lămurii semnele de întrebare.
2. De ce servicii publice, furnizate de stat, beneficiați? Cât de bune sunt? Faceți propuneri de îmbunătățire a unui serviciu public pe care l-ați menționat.

Statele totalitare în perioada postbelică

Înfrângerea nazismului german a însemnat eliminarea regimurilor totalitare fundamentate pe ideologii extremiste de dreapta (fascism și nazism), precum și a celor autoritare din Europa. În schimb, totalitarismul de tip sovietic a supraviețuit, extinzându-și zona de influență în Europa de Est și Centrală. Regimuri comuniste au fost instaurate și în Asia (China, Coreea de Nord, Vietnam) și chiar în America (în Cuba). Au existat și alte state, în special foste colonii, inclusiv din spațiul islamic, care au adoptat anumite caracteristici ale totalitarismului de tip sovietic, fără a merge până la capăt, cu toate încurajările Moscovei.

Uniunea Sovietică, model și mentor

Comunismul a debutat ca regim politic în Rusia la sfârșitul Primului Război Mondial prin preluarea puterii de către bolșevici la 7 noiembrie 1917. După moartea lui Lenin, creatorul statului sovietic, întreaga putere a fost concentrată în mâinile lui Stalin, secretarul general al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (PCUS), șeful guvernului și comandantul suprem al armatei. Condițiile create de cel de-Al Doilea Război Mondial au contribuit la mărirea puterii sale și la dezvoltarea unui adevărat cult al personalității. Stalin a exercitat o dictatură personală veritabilă în statul sovietic: nici măcar Congresul general al PCUS, care ar fi trebuit să fie instanța supremă a partidului, nu a fost convocat între 1939 și 1952. Teoretic, puterea aparținea sovietelor, existente la nivel local, regional, republican etc., care-și trimiteau delegați în *Sovietul Suprem*, for legislativ compus din *Sovietul Uniunii* și *Sovietul Naționalităților*. Sovietul Suprem al Uniunii Sovietice ar fi trebuit să voteze legile și bugetul, să aleagă Consiliul de Miniștri, să numească judecătorii Curții Supreme și procurorul general al URSS. În realitate, toate pârghiile puterii erau concentrate în mâinile lui Stalin: procesele politice, epurările, activitatea poliției politice, condusă din 1938 de Beria, internările forțate, deportările și taberele de muncă sau de reeducare prin muncă (*gulag*) au terorizat populația și au înlăturat orice critică.

După moartea lui Stalin, la Congresul al XX-lea al PCUS (1956), au fost dezvăluite crimele acestuia, a fost introdus principiul conducerii colective și s-a încercat un început de descentralizare. Deținuții politici au fost eliberați și au fost reabilitate victimele proceselor staliniste. Toate acestea nu au putut schimba caracterul totalitar al regimului bazat pe ideologia comunistă, până la prăbușirea lui din anii 1990.

Statele comuniste europene

Victoria Uniunii Sovietice în Al Doilea Război Mondial și atitudinea anglo-americanilor au facilitat instaurarea regimului comunist într-o serie de state din Europa Centrală și de Est: Polonia, România, Ungaria, Bulgaria, Cehoslovacia și Germania estică. Lor li se vor adăuga Iugoslavia și Albania; toate aceste state au adoptat forma oficială de democrație populară.

Țările comuniste au preluat trăsăturile fundamentale ale modelului sovietic. Regimurile politice din aceste țări, până în 1989, au fost totalitare, fundamentate

Intervenția armatei sovietice întrerupe procesul de liberalizare în Ungaria (1956).

„Prezentat ca un contrasistem absolut în raport cu regimurile detestate ale lui Hitler, Mussolini și ale discipolilor lor, puternic prin coerența principiilor sale și prin globalizarea soluțiilor propuse, idealul comunist avea să unească — în contextul vidului provocat de acel fiasco al ideologiilor de dreapta — toate forțele, în special pe ale celor mai tineri, și să canalizeze marile speranțe ale momentului.”

Jean-François Soulet,
*Istoria comparată a statelor comuniste
din 1945 până în zilele noastre*

Dicționar.....

gulag — administrația sovietică a taberelor de muncă forțată și reeducare prin muncă; prin extensie, definește toate instituțiile unde erau internați cei care se opuneau regimului comunist.

revoluție culturală — acțiune politică și ideologică inițiată de către Mao Zedong, conducătorul Partidului Comunist Chinez și pusă în practică de către tinerii fanatici organizați în așa-numitele gărzi roșii. Revoluția culturală a urmărit lichidarea influențelor burgheze din comportament, știință, cultură, învățământ. Între 1966 și 1976, au avut loc adevărate masacre în numele socialismului, al învățăturilor lui Mao din „cărțica roșie”.

Primăvara de la Praga (1968)

„În numele luptei împotriva rămășițelor fasciste, partidele democratice din Europa de Răsărit au fost persecutate sălbatic, a fost instaurată și intensificată cenzura și au fost instituite rețele de poliție secretă pentru a-i hărțui pe toți cei care ar fi îndrăznit să-i critice pe comuniști. Anticomunismul (sau antisovietismul) a fost identificat în mod automat cu fascismul.”

Vladimir Tismăneanu,
*Reinventarea politicului. Europa
răsăriteană de la Stalin la Havel*

„Drumul socialismului înseamnă naționalizarea și proprietatea colectivă asupra tuturor marilor industrii, comerțului, naționalizarea și proprietatea colectivă asupra tuturor mijloacelor de producție, dezvoltarea planificată a economiei noastre în ritmul cel mai rapid pe care-l permit resursele noastre și ajutorul pe care îl vom primi din exterior.”

Fidel Castro, *Conferință*,
Universitatea din Havana, 1961

pe ideologia marxist-leninistă și pe dictatura personală a liderului partidului unic. În slujba lor sunt convocate atât un aparat de propagandă, cât și unul represiv (poliția politică). Obiectivul acestor regimuri era instalarea societății comuniste, caracterizată prin proprietate comună sau de stat, prin omogenizare social-economică, ateism, centralizare și planificare, control permanent al cetățenilor. Există variante naționale ale acestor regimuri, explicabile prin deosebiri la nivelul tradițiilor, mentalităților, experienței politice și al instituțiilor, de confesiune religioasă etc. Un exemplu este Iugoslavia, care, după ce și-a afirmat independența față de Moscova în 1949, a realizat o serie de reforme. Alte încercări s-au produs în Ungaria, în 1956, și în Cehoslovacia (Primăvara de la Praga, 1968), înăbușite de armata sovietică. Intervenția armată în Cehoslovacia a statelor din Tratatul de la Varșovia, la comanda sovieticilor, a provocat, în august 1968, dizidența României. Dincolo de aceste deosebiri, regimurile comuniste au fost totalitare și au constituit experimente fără precedent asupra comunității umane, provocând imense suferințe umane și eșec economic.

Un alt fel de comunism: cel chinez

Instalat în 1949, în urma unui război civil cu forțele naționaliste, conduse de Cian Kai-și, regimul comunist din China a urmat, aproape un deceniu, modelul sovietic. A fost proclamată, la 1 octombrie 1949, Republica Populară Chineză, iar puterea aparținea Partidului Comunist. În 1957, liderul acestuia, Mao Zedong (1893–1976), începe să aplice măsuri care au dezvoltat o „cale chineză” a comunismului. Un experiment maoist a fost **revoluția culturală** lansată în 1966, care urmărea, de fapt, să restaureze puterea lui Mao, contestată de organizațiile centrale ale Partidului Comunist. Aparatul, tehnocrații au fost ținta revoluției culturale, în care s-au implicat tinerii, studenții, militarii, constituiți în gărzile roșii. La moartea lui Mao, puterea revine aripii realiste. Noua constituție, aprobată în 1982, creează cadrul legal pentru un demaraj economic. În anii 1990, China a cunoscut o dezvoltare economică spectaculoasă, mai ales în zona de coastă, unde a atras capitalurile străine. Regimul a rămas unul autocratic, fundamentat pe ideologia marxistă, cu un capitalism de stat creat de elita Partidului Comunist aliată, în acest scop, cu unii capitaliști chinezi din străinătate.

Evoluții în statele comuniste

În anii 1980, în Europa comunistă se manifestă o criză morală și ideologică profundă; sistemul însuși își epuizase mijloacele de convingere, încrederea într-un regim ce-și dovedise incapacitatea.

Încercarea lui Mihail Gorbaciov, începând cu 1986, de a reforma sistemul politic al statului sovietic, în condițiile menținerii partidului unic, nu a reușit.

Schimbările politice din Uniunea Sovietică odată cu venirea la putere a lui Mihail Gorbaciov au încurajat mișcările dizidente din unele țări comuniste.

În spațiul comunist, anul 1989 a fost martorul unei acutizări a luptei politice și mai ales a clarificării programatice. Cei care luptau doreau două lucruri fundamentale: participarea la conducerea statului, ceea ce presupunea pluralism politic, și respectarea drepturilor lor de cetățeni. Se adăuga o largă dorință de

consolidare a suveranității naționale, ceea ce însemna, automat, diminuarea controlului sovietic.

În 1988, în Ungaria, Janos Kadar, care acceptase cele petrecute în 1956 și condusese trei decenii țara, a fost silit, de adepții reformismului comunist, să-și dea demisia. Au apărut câteva partide noi, între care Forumul Democrat și Federația Tinerilor Democrați (FIDESZ) făceau o politică anticomunistă.

În Polonia, înființarea „Solidarității”, sindicat independent înregistrat legal (noiembrie 1980), în urma negocierilor dintre greviștii din Gdansk și guvern, a pus sub semnul întrebării dogma puterii centralizate a comuniștilor fără alternativă. Biserica catolică s-a implicat, încercând să susțină Sindicatul „Solidaritatea” și chiar să-i tempereze unele revendicări. Introducerea legii marțiale nu a înlăturat „Solidaritatea”, care a creat o cultură alternativă prin filme, edituri etc., demonstrând că sistemul represiv nu-i poate opri drumul.

În Cehoslovacia, o inițiativă intelectuală, *Charta 77*, cerea respectarea drepturilor umane și a libertății generale. Deși se declara o asociație apolitică, pune problema pluralismului politic, anticipând o nouă ordine, cea postcomunistă. Unul dintre inițiatori a fost Vaclav Havel. Opozanții regimului formează Forumul Civic, care chema la separarea puterilor în stat și trecerea la economia de piață. În urma grevei generale din 27 noiembrie, se anulează clauza constituțională a partidului unic. Toate aceste schimbări au avut loc printr-o „revoluție de catifea”, fără vărsare de sânge.

În RDG, criza de proporții este accentuată de valurile celor care treceau în Germania de Vest prin Austria din Ungaria sau Cehoslovacia. La 7 noiembrie 1989, valul de nemulțumire a provocat demisia guvernului, iar la 9 noiembrie zidul Berlinului a fost dărâmat.

În noiembrie 1989, Todor Jivkov, care conducea statul și Partidul Comunist din Bulgaria din 1954, a fost silit să demisioneze de către un grup de reformiști, în frunte cu Petar Mladenov.

La 22 decembrie, lua sfârșit și regimul ceaușist din România. Pentru toate aceste țări începea o perioadă de dureroasă și lungă tradiție, marcată de moștenirea lor comunistă, care nu a dispărut odată cu înlăturarea dictaturii comuniste.

„Charta 77 nu constituie o opoziție politică organizată. Ea sprijină doar binele comun, așa cum fac multe organizații similare care promovează inițiativa civică atât în Est, cât și în Vest. Ea nu are intenția de a trasa programe specifice și radicale pentru reforma politică și socială, ci încearcă inițierea unui dialog constructiv cu autoritățile politice și de stat, atrăgând mai ales atenția asupra unor violări clare ale drepturilor omului și ale celor civile.”

Charta 77, Documentul fondator,
cit de Vladimir Tismăneanu, *Reinventarea politicului*

Exerciții.....

1. Citiți fragmentul din documentul fondator al *Cartei 77*. Credeți că într-un regim totalitar comunist era posibil „dialogul constructiv” despre care vorbește documentul? Aduceți trei argumente în sprijinul răspunsului dat.

Lech Walesa,
liderul Sindicatului „Solidaritatea”

Două valuri de greve în 1988 au obligat regimul să inițieze un dialog cu „Solidaritatea”, repus în legalitate, ca și alte organizații ale societății civile, și să restructureze instituțiile puterii. Primele alegeri libere din iunie 1989 au fost câștigate, la modul categoric, de „Solidaritatea”.

„Ceea ce s-a vrut a fi primul stat al muncitorilor, o alternativă progresistă la un capitalism discreditat, s-a transformat într-o pușcărie, devenind unul dintre cele mai conservatoare și inerte regimuri din lume. Provocarea socialismului, ca principiu alternativ de organizare a societăților moderne, a dispărut, lăsând capitalismul și democrațiile capitaliste din Vest în postura de învingători necontestati.”

Andrew Gamble, *Politică și destin*

„Marea revoluție culturală proletară în curs este o mare revoluție care atinge omul în ceea ce are el mai profund. Ea reprezintă o nouă etapă, marcată de o mare adâncime și o mai mare amploare a dezvoltării revoluției socialiste în țara noastră.”

Hotărârea Comitetului Central al
P.C. Chinez din august 1966

Nicolae Ceaușescu s-a deplasat personal în Valea Jiului, pentru a asculta cererile greviștilor

„În 1989, regimul era total discreditat de politica sa economică dezastuoasă — care adusesse populația într-o situație de mizerie și sărăcie lucie — și de aberantele sale proiecte de «sistemizare» și reconstrucție a centrului Bucureștiului.”

Jean-François Soulet,
Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre

„Acest socialism dinastic, de familie, nemaîntâlnit până acum în istoria claselor politice românești, este întărit printr-un curios complex cultural, care face din noua familie domnitoare depozitara nu numai a înțelepciunii politice, dar și a valorii culturale și științifice cele mai de preț.”

Vlad Georgescu, *Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre*

Dicționar.....

dizidență — atitudine diferită de cea oficială, dorința publică de a urma altă cale.

România de la statul totalitar la statul de drept

Represiunea sistematică și extrem de puternică, controlul exercitat de întreaga familie Ceaușescu au făcut ca, în România, societatea civilă să nu se maturizeze suficient de rapid. O altă explicație ar fi aura naționalistă care l-a înconjurat pe Nicolae Ceaușescu după august 1968 și o politică externă dinamică și credibilă, care l-au catalogat drept unul „dintre comuniștii buni” ai Europei de Est.

În anii 1970, mai mulți factori au alimentat atât apariția **dizidențelor**, cât și cristalizarea unor nemulțumiri generalizate la oamenii de rând, dar și la elita comunistă. Este vorba despre semnarea acordurilor de la Helsinki privind drepturile omului (1975), care permit țărilor occidentale să aibă calitatea de observatori în această problemă, chiar în România, și de instalarea „socialismului dinastic”, prin care întreaga familie Ceaușescu ocupă posturi-cheie în ierarhia de partid și de stat. Toate acestea sunt grefate pe eșecul economic al sistemului și pe scăderea drastică a nivelului de trai până la raționalizarea pâinii și a altor alimente de bază, reducerea cotei de energie termică și electrică, a gazului metan pentru consumul casnic etc. Planurile cincinale, cu indicatori tot mai ridicați, nu sunt îndeplinite, iar aceasta periclitează calitatea vieții în România.

Mișcările revendicative

România s-a distins prin mișcări muncitorești care au dat glas disperării celor în numele cărora conduceau țara comuniștii. Minerii de la Lupeni au organizat, în 1977, o grevă, cerând reducerea zilei de muncă de la 8 la 6 ore, pensionarea la vârsta de 50 de ani, locuri de muncă pentru soțiile și fiicele lor, asistență medicală competentă. Ei mai cereau ca mass-media să prezinte obiectiv revendicările lor. Comisia desemnată să trateze cu minerii, condusă de Ilie Verdeț, nu a fost primită de greviști, obligându-l pe Ceaușescu să se deplaseze personal în Valea Jiului, unde a acceptat cererile acestora și a promis că nu vor fi persecutați pentru demersul lor. În septembrie 1983 au avut loc greve în alte șapte mine din Maramureș, trei ani mai târziu la Cluj și Turda. Studenții din centrul universitar Iași au demonstrat, în seara zilei de 17 februarie 1987, pe străzile orașului, scandând: „Vrem apă să ne spălăm și lumină să-nvățăm”. Ceaușescu a răspuns cu suplimentarea aprovizionării acolo unde erau manifestații, fără a face schimbări de durată. Tot în 1987, în noiembrie, a avut loc o mișcare a muncitorilor de la două mari uzine din Brașov: „Tractorul” și „Steagul Roșu”.

Dizidența românească

După Helsinki, Ceaușescu nu a putut scăpa de critici chiar din partea unor lideri ai regimului, de exemplu Ion Iliescu, Paul Niculescu-Mizil, Gheorghe Rădulescu, care au cunoscut dizgrația, deoarece au îndrăznit să discute politica sa economică. Ei au fost scoși din posturile lor influente și marginalizați. În 1979, Constantin Pîrvulescu, membru veteran al PCR, a ținut un discurs la Congresul al XII-lea, acuzându-l pe Ceaușescu că a instaurat o dictatură personală și că nu respectă minima democrație de partid. Unii intelectuali, în număr destul de restrâns, au criticat regimul ceaușist, l-au denunțat în străinătate pentru

încălcarea drepturilor omului sau chiar au distribuit manifeste. Printre aceștia s-au numărat Paul Goma, Doina Cornea, Mircea Dinescu, Mihai Botez, Radu Filipescu, Ion Puiu, părintele Gheorghe Calciu-Dumitreasa.

În mediile occidentale, a fost dată publicității, în martie 1989, o scrisoare, semnată de Silviu Brucan și alți foști demnitari comuniști (Gheorghe Apostol, Alexandru Bîrlădeanu, Corneliu Mănescu), care protestau împotriva politicii lui Nicolae Ceaușescu.

Căderea lui Ceaușescu

Revolta s-a declanșat la Timișoara, la 16 decembrie, când în oraș au avut loc demonstrații împotriva regimului. Din ordinul lui Ceaușescu, s-a tras în demonstrații, mulți fiind omorâți sau răniți, și s-a încercat izolarea Timișoarei. Ceaușescu a proclamat starea de asediu, dar a avut proasta inspirație să organizeze la București o mare adunare care să demonstreze susținerea regimului de către populație (21 decembrie). Mulțimea, masată în fața Comitetului Central al PCR, a huiduit și a scandat lozinci anticeaușiste. În noaptea de 21 decembrie și a doua zi, cei care se opuneau regimului au rămas în stradă, luând cu asalt clădirea Comitetului Central, pe care Elena și Nicolae Ceaușescu au părăsit-o în grabă cu un elicopter.

În aceeași zi, s-a constituit *Frontul Salvării Naționale*, în care au intrat dizidenți precum Mircea Dinescu și Doina Cornea, foști membri ai Comitetului Central al PCR, marginalizați de Ceaușescu, ca Ion Iliescu, reprezentanți ai manifestanților. Ocuparea Televiziunii a dus la transmiterea în direct a evenimentelor din România. Frontul Salvării, printr-o platformă-program, a luat primele măsuri, în vreme ce, pe străzile Bucureștiului, forțe neidentificate trăgeau în manifestanți. Nicolae și Elena Ceaușescu au fost predați unei unități militare din Târgoviște, unde, în urma unui proces sumar, au fost acuzați de genocid și condamnați la moarte. Sentința a fost executată imediat.

Statul de drept. Regăsirea pluralismului politic

Platforma-program a FSN, din seara de 22 decembrie 1989, anunța revenirea la pluralismul politic. Au apărut numeroase asociații și organizații și au fost activate partidele istorice, desființate de comuniști în 1947: *Partidul Național Țărănesc*, *Partidul Național Liberal*, *Partidul Social-Democrat*. Lor li se adaugă UDMR (Uniunea Democrată a Maghiarilor din România) și *Vatra Românească*, înființată de românii din Transilvania. FSN, transformat în partid politic, a câștigat primele alegeri libere din mai 1990.

Constituția din 1991, aprobată prin referendum național, proclama România stat de drept, democratic și social, considera pluralismul politic o garanție a democrației și garanta cetățenilor drepturi civile. Statul este constituit pe principiul separării puterilor: legislativul, compus din Camera Deputaților și Senat, este ales prin vot universal, direct, egal, secret, ca și președintele, ales pe patru ani (ulterior în urma modificării constituției, pe 5 ani). Guvernul, format prin negocieri cu forțele politice, este aprobat de Parlament. Se precizează independența organelor puterii judecătorești și se garantează egalitatea în drepturi și îndatoriri a tuturor cetățenilor.

Statuia lui Lenin este coborâtă de pe soclu (1990).

„Importante necunoscute planează totuși asupra acestor evenimente și asupra răspunderii respective a personalităților implicate. Principalii actori, oameni politici (ca Brucan), militari (ca generalii Militaru și Stănculescu), securiști arestați, securiști eliberați, simpli actori din mulțime, au luat cuvântul sau și-au exprimat opinia în scris (...) Dezinformarea generează tulburare și uniformizează culpabilitatea sau victimizarea tuturor.”

Catherine Durandin, *Istoria românilor*

Exerciții.....

1. Ce s-a întâmplat în anul 1968? De ce Ceaușescu a câștigat capital politic în fața occidentalilor în acest an?
2. Realizează un scenariu în care te afli în postura de dizident față de regimul lui Ceaușescu. Ce mijloace ai utiliza? Care crezi că ar fi rezultatul acțiunilor tale? Care ți-ar fi speranțele? Dar temerile?

Cleveland, unul dintre orașele americane în care s-au stabilit mulți emigranți români

„Emigrația română din SUA va asista neputincioasă la comunizarea României și la distrugerea instituțiilor ei democratice. O parte din foștii diplomați se vor afla în rândul celor care alcătuiesc memorii, ce au fost depuse pe masa Conferinței de pace de la Paris, sau vor tipări, în marile cotidiane din vestul Europei și America, numeroase articole prin care cereau tratarea cu clemență a țării lor, de către Națiunile Unite, conform principiilor dreptului internațional. Nimeni nu va lua în considerare aceste doleanțe juste ale poporului român.”

Valeriu Florin Dobrinescu,
*Emigrația română
din lumea anglo-saxonă. 1939-1945*

Dicționar.....

diaspora — comunitate națională dispersată în mai multe state străine ca urmare a înăsprii condițiilor de viață din propria țară.

exil — plecarea cuiva din propria țară pentru a scăpa de prigoană sau de unele rigori ale legii.

*Diaspora și exilul românesc

Primul val

Acest prim val de emigranți a fost alcătuit de cei plecați în septembrie 1940, împreună cu fostul rege Carol al II-lea, și de capii mișcării legionare, plecați din țară după rebeliunea din 1941. Lor li se adaugă diplomați, oameni politici, industriași și chiar un număr de intelectuali, ca Mircea Eliade, Emil Cioran sau Eugen Ionesco. Cu toții se formaseră în România interbelică și nu puteau accepta regimul totalitar introdus de comuniști. Ca orice subiect contemporan, sunt greu de analizat, la modul obiectiv, acțiunile **diasporei** românești. Chiar astăzi, când s-au tipărit în România mai multe scrieri ale **exilului** românesc din această perioadă, cele mai multe par, mai degrabă, încercări de a justifica o poziție sau alta, fiind subiective. Nu cunoaștem nici măcar proporțiile reale ale diasporei românești postbelice, ci mai degrabă activitatea acelor care nu au rămas anonimi. Membrii exilului românesc serviseră regimurile autoritare, aveau convingeri politice diferite, de la social-democrați, liberali, țărăniști, susținători ai regimului autoritar al lui Carol al II-lea până la foști legionari.

Căutarea unui consens

În perioada declanșării Războiului Rece, o sarcină de maximă urgență era cea a unificării exilului, cerută de autoritățile americane, care doreau să-și cunoască partenerii de dialog. Personalitățile capabile să realizeze aceasta nu s-au putut însă înțelege. Generalul Nicolae Rădescu, șeful ultimului guvern liber de după 23 august 1944, a fost scos din țară de britanici și a ajuns la New York, unde se aflau deja unii membri ai camarilei regale, între care industriașii Nicolae Malaxa și Max Auschnitt, diplomați ca Alexandru Cretzianu și Constantin Vișoianu, cărora li se alătură, în 1948, Viorel Tillea, Grigore Gafencu și Carol Alexandru Davila, apoi Grigore Niculescu-Buzești. Ajuns în Statele Unite ale Americii, Nicolae Rădescu a avut inițiativa de a crea *Uniunea Democrată a Românilor din Exil* și a cerut o întrevedere la Departamentul de Stat pentru a discuta soarta diasporei românești. Demersurile sale nu s-au bucurat de succes, deoarece o parte a românilor, mai pragmatici, îl considerau prea idealist. Era, după părerea lor, un mare patriot și un om cinstit, dar, militar de carieră fiind, îi lipsea pregătirea politică necesară unificării exilului românesc, constituit, după cum am văzut, din persoane cu preocupări și convingeri politice extrem de diverse.

Rădescu a publicat ziarul „Românul”, în care diaspora își prezenta punctul de vedere asupra unor evenimente din România sau care priveau România. Diaspora românească, de altfel, înființase mai multe ziare, între care „Patria”, care apărea la München, „Stindardul”, editat tot în Germania, „La Nation Roumaine”, care apărea la Paris, sau „Lumina” din Cleveland (Ohio).

Regele Mihai, cu un grup restrâns de apropiați, s-a stabilit la Versoix (Elveția), unde a organizat o „curte în exil” condusă de „mareșalul” Constantin Petre Lazăr. De aici s-a inițiat *Comitetul Național Român*, în conducerea căruia a fost un timp Nicolae Rădescu, înlocuit apoi de Constantin Vișoianu. În cele din urmă, Nicolae Rădescu a înființat, în 1951, *Asociația Românilor Liberi*, care îi reunea doar pe cei ce trăiau în America, printre care Augustin Popa, Cornel Bianu

sau Emil Ghilezan, foști membri ai PNT, apropiați de Iuliu Maniu. (Ulterior, asociația se va numi *Liga Românilor Liberi*.) Cele două organizații ale românilor din exil nu s-au putut unifica, deși americanii au cerut cu stăruință exilaților să-și constituie reprezentanțe naționale unice. Accesul la un fond important (6 milioane de franci elvețieni), depus de Mihai Antonescu într-o bancă elvețiană, destinat exilului românesc, a înveninat și mai mult relațiile. După moartea lui Rădescu (16 mai 1953), *Comitetul Național Român*, condus de Constantin Vișoianu, rămâne reprezentatul unic al exilului românesc.

Românii din Europa Occidentală

Exilații români erau prezenți în aproape toate țările din Europa Occidentală. Un grup numeros se stabilise la Paris, fiind cunoscuți în special pentru preocupările lor literare, mai ales cele ale lui Eugen Ionesco, Monica Lovinescu, Paul Ierunca, Emil Cioran, Eugen Mihăescu ș.a. Tot în capitala Franței se vor stabili, în anii 1970, Paul Goma și Virgil Tănase. Acesta din urmă este autorul unui material extrem de critic despre familia Ceaușescu, publicat în revista „L'Actuel”, motiv pentru care a trebuit să fie protejat de Serviciile Secrete franceze. Parisul este considerat, de altfel, capitala exilului românesc.

Londra a fost, de asemenea, un centru al exilului românesc. Aici s-au stabilit atât foști diplomați, cât și militarii de carieră, vocea lor făcându-se auzită prin emisiunea în limba română de la BBC.

În anul 1949, americanii înființează *Comitetul Europei Libere*, sub președinția lui Allen W. Dulles, în care sunt angajați foști politicieni, militari, scriitori și jurnaliști din statele rămase dincolo de Cortina de fier. Acest comitet a hotărât, în 1950, crearea postului de radio „Europa Liberă”, la München, în Germania, pentru a transmite emisiuni dedicate țărilor aflate sub control sovietic. Postul avea o secție română, cu peste 50 de angajați; emisiunile unor jurnaliști talentați ca Ion Măgureanu (Ion Pop), Radu Gorun (M. Cismărescu), Radu Cristea (Eduard Motaș), Ștefan Aldea (Emil Hurezeanu) ș.a. erau ascultate în România, fiind considerate singura sursă obiectivă de informare.

Exilul dizidenților

În anii 1970, în societatea românească se face simțită dizidența față de regimul comunist, manifestată prin memorii și scrisori deschise adresate lui Ceaușescu prin care erau criticate măsurile acestuia. Deși, cel mai adesea, dizidenții erau reduși la tăcere prin încarcerarea lor, arest la domiciliu sau internarea într-un spital psihiatric, unii erau prea cunoscuți în străinătate pentru a fi făcuți să dispară pur și simplu. Aceștia din urmă li s-a permis să plece din țară, retrăgându-li-se chiar cetățenia, cum a fost cazul lui Dumitru Țepeneag. Paul Goma, Nicolae C. Munteanu, Cornel Chiriac, Gelu Ionescu și alții au colaborat cu Radio „Europa Liberă”, prezentând realitatea comunistă așa cum au trăit-o. Alți dizidenți: Mihai Botez, Vlad Georgescu, s-au stabilit în Statele Unite ale Americii, unde au făcut carieră universitară, ca și Mircea Eliade de altfel.

Deși trăsătura fundamentală a exilului românesc, la nivelul personalităților, rămâne cea de discordie, totuși activitatea acestuia a fost în măsură să tragă semnale de alarmă cu privire la abuzurile regimului comunist.

Horace J. Nickels, din Divizia pentru afacerile sud-est europene a Departamentului de Stat a SUA, despre exilul românesc:

„Generalul Rădescu a venit la Washington însoțit de domnii Davila și Tilea. (...) Le-am spus că noi eram tulburați și în același timp îngrijorați de discordia ce domnește între români, ca și de manevrele duse de o parte dintre ei contra celorlalți. (...) Însă mi-am exprimat părerea că (...) exilații decât să se gândească la avantaje personale ar face mai bine să-și devoteze energia și abilitatea pentru a obține rezultate mai importante pentru țara lor.”

René Al. De Flers,
Radio Europa Liberă și exilul românesc — o istorie încă nescrisă

Exerciții.....

1. Nominalizați un membru al exilului românesc din a doua jumătate a secolului al XX-lea și alcătuiți o fișă în care să precizați domeniul în care s-a remarcat, contribuția la recunoașterea internațională a culturii și civilizației românești sau la cunoașterea realității politice din România comunistă.
2. Enumerați trei cauze care au determinat divizarea diasporei și exilului românesc.

*Întoarcerea regelui Mihai în țară
după un lung exil*

Participanți la tratativele de armistițiu de la Compiègne (noiembrie 1918)

Dictionar.....

autodeterminare — dreptul popoarelor de a dispune de ele însele, de a-și alege forma de guvernământ potrivit propriilor interese.
politica „porților deschise” — politică inițiată de Statele Unite ale Americii în septembrie 1899. Ideea era că toate statele trebuie să beneficieze de condiții și avantaje egale în relațiile lor cu China. Acestea urmau să respecte independența și unitatea Chinei. Una dintre premisele acestei politici era menținerea slăbiciunii Chinei. Aproape distrusă de dezvoltarea sentimentului național în China și de intervenția Japoniei, politica „porților deschise” a fost reafirmată la Conferința de la Washington (1921–1922).

reparații — plăți pe care statele învinse urmau să le facă învingătorilor și care trebuiau să acopere valoarea pagubelor suferite de acestea și a pensiilor și alocațiilor pentru văduve și orfani.

COOPERARE ȘI CONFLICT ÎN SECOLUL AL XX-LEA

Sistemul Versailles-Washington și noua ordine internațională

Noua ordine internațională

Lumea ieșită din Primul Război Mondial a fost așezată într-o nouă ordine internațională, expresia schimbării raportului de forțe între marile puteri. Schimbarea se conturează cel mai clar în Europa. După Marele Război, prin aplicarea *principiului autodeterminării* în condițiile victoriei Antantei asupra Puterilor Centrale, rezultă *Europa naționalităților*. Mai ales în Europa Centrală și de Est, dreptul popoarelor la o viață politică de sine-stătătoare poate fi mai riguros observat ca urmare a destrămării Austro-Ungariei, a revoluției care cuprinde Imperiul Rus, a năruirii Imperiului Otoman și a înfrângerii Germaniei. Reapar state pe harta Europei (Cehoslovacia, Polonia, statele baltice, Finlanda); apar state reîntregite (România, Regatul Sârbo-Croato-Sloven). Prin crearea Ligii Națiunilor, se declanșează procesul înlocuirii *forței* cu *legea* și al democratizării relațiilor internaționale; statele mici și mijlocii au posibilitatea exprimării propriilor interese în numele principiului egalității statelor, indiferent de mărime, putere economică și militară etc., în fața ligii internaționale. Această ordine nouă o înlocuia pe cea veche, bazată pe principiul echilibrului (marilor puteri) observat în special după Congresul de la Viena (1815) — *Concertul puterilor*.

Sistemul de la Versailles

Victoria Antantei în Primul Război Mondial a fost consemnată în tratatele semnate cu statele învinse (Germania, Austria, Ungaria, Bulgaria și Turcia), tratate care au format *Sistemul de la Versailles*, numit așa pentru că tratatul cu Germania (28 iunie 1919) a fost semnat la Versailles. Învingătorii în Primul Război Mondial au vrut să încheie tratate care să le asigure avantajele victoriei și consolidarea ei o vreme cât mai îndelungată. Cu Germania, principala putere învinsă, s-a încheiat primul tratat, după al cărui model s-au elaborat și celelalte documente. În ordine cronologică, s-au încheiat tratate cu celelalte țări învinse: Austria, la Saint-Germain (10 septembrie 1919); Bulgaria, la Neuilly (27 noiembrie 1919); Turcia, la Sèvres (10 august 1919) și Lausanne (24 iulie 1923); Ungaria, la Trianon (4 iunie 1920).

Reapar diferențe de interpretare și chiar divergențe între Franța, Marea Britanie și Italia. Aceste diferențe sunt bine puse în evidență de modalitatea evaluării *problemei germane*. Cum trebuie tratată Germania? Cu fermitatea

cu care Germania, în postura de țară efemer învingătoare (păcile separate de la Brest-Litovsk și Buftea-București), și-a tratat învinșii. Cu duritate, spun mai ales francezii, a căror țară a plătit victoria atât de scump în oameni și materiale. Apoi, Franța se simțea mai amenințată de Germania învinsă decât Marea Britanie. La accentuarea divergențelor contribuie și Rusia, devenită Rusia Sovietică și apoi URSS după victoria bolșevicilor în Revoluția rusă.

Problema germană, problema conviețuirii Germaniei cu vecinii și cu celelalte puteri europene și ale lumii, rămâne. Doar din această perspectivă putem înțelege fragilitatea noii ordini impuse de învingătorii în Marele Război, efemeritatea relativă a Europei naționalităților. Germania a fost sever dezarmată (interzicerea serviciului militar obligatoriu, păstrarea a doar 100 000 oameni sub arme, predarea sau distrugerea armamentului de mare eficiență). A fost, de asemenea, supusă plății **reparațiilor**, socotite înrobitoare și jignitoare de poporul german. Nemulțumirile aferente Tratatului de la Versailles au creat în Germania un mediu prielnic activității formațiunilor naționaliste și creșterii influenței Partidului Național-Socialist, instalat la putere în Germania între 1933 și 1945.

Inițial, învingătorii au crezut posibilă convocarea unui Congres de pace, la care să poată fi ascultată și părerea reprezentanților puterilor învinse și, prin compromisuri inteligente, să se semneze tratate care să asigure durabilitatea păcii. Presiunea formidabilă a urmărilor războiului și a „experimentului sovietic” în desfășurare au impus o impresionantă luptă cu timpul pentru reinstalarea ordinii în Europa adusă de război în pragul barbariei. S-a organizat în grabă o *Conferință de pace*, care a reunit reprezentanți ai statelor învingătoare.

Președinte al Conferinței de la Paris a fost premierul francez Georges Clemenceau (1841–1929). La conferință a participat Woodrow Wilson (1856–1924), președintele Statelor Unite ale Americii. Tratatul încheiat au făcut cunoscute frontierele statelor europene, inclusiv ale României întregite.

Sistemul se numește Versailles–Washington pentru că discuțiile de la Versailles au fost urmate de cele de la Washington, unde, între 21 noiembrie 1921 și 6 februarie 1922, s-a desfășurat Conferința dezarmării navale. Dacă la Paris Conferința de pace a instituit noua ordine preponderent în Europa, Conferința de la Washington a vizat în mai mare măsură ordinea mondială. Conferința a reunit reprezentanții a nouă puteri navale. Inițiativa a fost a Statelor Unite ale Americii. Au mai fost reprezentate: Belgia, Marea Britanie, China, Franța, Italia, Japonia, Olanda și Portugalia. Scopul conferinței a fost reducerea armamentului naval și detensionarea relațiilor din Extremul Orient. Conferința a consacrat trecerea practică a SUA în fruntea ierarhiei navale, dominate de secole de Marea Britanie. Angajamentul respectării independenței Chinei însemna echilibrarea raportului puterilor în Extremul Orient și reafirmarea **politicii porților deschise** în China.

Noua ordine internațională care a urmat războiului din 1914–1918 a fost consacrată de cele șase tratate încheiate la Conferința de pace de la Paris și cele trei la Conferința dezarmării navale de la Washington, care au format sistemul Versailles–Washington.

Georges Clemenceau și Woodrow Wilson, artizanii Sistemului de la Versailles

„Art. 11. Se declară în mod hotărât că orice război sau amenințare de război (...) interesează întreaga Societate (a Națiunilor) și că aceasta trebuie să ia măsurile proprii pentru a salva în mod eficient *pacea națiunilor*.”

Pactul Societății Națiunilor

„Art. 80. Germania recunoaște și va respecta cu strictețe independența Austriei. (...) Germania recunoaște că această independență va fi inalienabilă, afară doar cu consimțământul Consiliului Societății Națiunilor.”

Tratatul de la Versailles

Exerciții.....

1. Care este deosebirea dintre ordinea instituită prin sistemul de la Versailles și aceea instituită în 1815?
2. Argumentați de ce principiul autodeterminării s-a aplicat în condițiile victoriei Antantei.
3. Organizați pe grupe, răspundeți, cu argumente, la întrebarea: de ce credeți că a fost nevoie de Conferința dezarmării navale de la Washington?

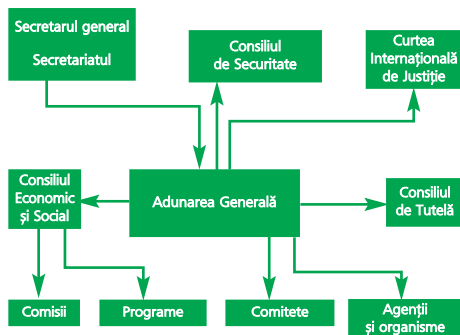

Sesiune ONU

„Ni se cere neîncetat să purtăm războaie fără soldați, fără arme, fără bani, dar cu niște mandate pe care toată lumea le consideră nerealiste. Și când nu reușim acest lucru, ni se aruncă acuzații că suntem inutili, costisitori și ridicoli.”

Bernard Miyet (Departamentul operațiilor de menținere a păcii),
„Le Monde”, 24 mai 2000

Structura Organizației Națiunilor Unite

Rezolvarea conflictelor în lumea contemporană

De la Liga Națiunilor la ONU

Izbucnirea celui de-Al Doilea Război Mondial constituie dovada eșecului Ligii Națiunilor. Înfrângerea Germaniei, Italiei, Japoniei și a aliaților lor a creat posibilitatea reluării proiectului permanentizării păcii prin crearea Organizației Națiunilor Unite (iunie 1945, San Francisco). Eșecul Ligii Națiunilor a făcut ca ONU să primească mijloace pentru rezolvarea conflictelor mai clar definite; teoretic, să dispună de forța militară ce a lipsit Ligii Națiunilor. Ca și Liga Națiunilor, ONU are locuri permanente în Consiliul de Securitate pentru marile puteri. În Consiliu, funcționează regula unanimității; fiecare mare putere are *drept de veto* și atunci când uzează de el orice hotărâre este blocată. După Al Doilea Război Mondial, F.D. Roosevelt, președintele Statelor Unite ale Americii, aspira la o nouă ordine mondială, pentru care vedea strict necesar consensul a patru mari puteri: SUA, Marea Britanie, Uniunea Sovietică și China. Aceste state vor deveni membri permanenți ai Consiliului de Securitate, adăugându-se și Franța. Amplificarea conflictului ideologic între Statele Unite și Uniunea Sovietică în timpul Războiului Rece a constituit un factor care a diminuat eficiența ONU.

ONU — realizări și limite

După dispariția Uniunii Sovietice, lumea încetează a mai fi bipolară. Statele Unite ale Americii rămân singura superputere și realizarea consensului cu celelalte state este anevoioasă. Astfel se explică faptul că lumea este acum caracterizată ca fiind, deopotrivă, *unipolară* și *multipolară*. Relațiile ONU cu Statele Unite devin foarte importante pentru rezolvarea conflictelor în lumea contemporană. Potrivit articolului 3 din Carta ONU, ar trebui constituită o forță militară utilă rezolvării conflictelor. Lipsind mijloacele financiare necesare, s-a ajuns la soluția constituirii acestei forțe atunci când împrejurările o cer și există acordul Consiliului de Securitate. Problemele sunt numeroase. Crește numărul statelor membre. Solidaritățile nu mai sunt ideologice, ci uneori regionale, alteori aleatorii; câteodată permanente, uneori episodice; când și când raționale, alteori de neînțeles. Prevenirea și rezolvarea conflictelor sunt tot mai anevoioase. Organizația asistă de multe ori neputincioasă la fenomene aferente creșterii demografice, inegalităților dintre țările bogate și cele sărace, intensificării traficului de droguri.

Un bilanț făcut în 1992 de secretarul general Boutros Boutros-Ghali preciza faptul că ONU nu a putut evita sau opri un număr de aproximativ 100 de conflicte, moartea a 20 de milioane de bărbați, femei și copii, deplasarea forțată a altor 20 de milioane de persoane și fuga a 17 milioane

de refugiați. Secretarul general a avansat ideea unei „pedagogii a păcii”, frumoasă, dar rămasă în stare de proiect.

Există mai mulți factori care limitează eficiența acțiunilor ONU. Procesul de decizie este lung, deoarece implică state cu interese adeseori contradictorii. Procesul de decizie trebuie să se bazeze pe un consens minim, greu de atins. Un alt factor ține de insuficiența finanțării. SUA nu plătesc întreaga cotizație — un sfert din bugetul obișnuit al ONU — și au ajuns la o datorie de un miliard de dolari. Este adevărat că Statele Unite contribuie la finanțarea unor operații de menținere a păcii, astfel încât s-a afirmat că Statele Unite și NATO constituie brațul înarmat al ONU. Pe de altă parte, mai există și alte state cu datorii față de bugetul ONU. Subfinanțarea ONU în fața unei lumi tot mai complexe este o realitate.

Prezența organizațiilor neguvernamentale

Slăbiciunea ONU face să crească influența *organizațiilor neguvernamentale* (ONG). Aceste organizații vizează doar planul umanitar și pot influența opinia publică. Creșterea influenței lor este o urmare a globalizării, proces început odată cu industrializarea Europei și care acum contribuie la diminuarea importanței statelor-națiune. Numărul ONG-urilor a crescut impresionant; sunt de o sută de ori mai multe ca la începutul secolului al XX-lea. Astăzi, numărul lor se estimează între 35 000 și 50 000. Cea mai veche organizație neguvernamentală este *Crucea Roșie*, înființată în 1863. De notorietate mai sunt organizații neguvernamentale ca *Amnesty International*, *Medicii Fără Frontiere*, *Medicii Lumii*, *Greenpeace* etc. Multe asemenea organizații neguvernamentale adună fonduri necesare eradicării urmărilor conflictelor și supraviețuirii după catastrofele umanitare.

Consolidarea instituțiilor — unica soluție

O lume aflată într-o schimbare de o asemenea amploare poate genera conflicte pentru rezolvarea cărora singura garanție rămân instituțiile de talia celor menționate. Epoca contemporană definește constant acest interes general ca unul de supraviețuire a omenirii în fața pericolelor în creștere, ca acumularea de arme de distrugere în masă, deteriorarea mediului, creșterea contrastelor sociale și a inegalității dintre țările bogate și țările sărace etc.

Conflictele lumii contemporane apar din cauza incompatibilității intereselor statelor. Pentru rezolvarea conflictelor nu există numai mijloace militare. Operează în continuare *sancțiunile economice*.

Au fost identificate și conflicte a căror soluționare nu se întrevide într-un viitor apropiat; printre acestea se numără relațiile israeliano-palestiniene, conflictul din Cașmir, care privește relațiile dintre India și Pakistan — state posesoare de arme nucleare —, conflictul cu islamul, care trimite spre dezbaterea despre „șocul civilizațiilor”, mai ales după 11 septembrie 2001. Provocările lumii contemporane pun în termeni de necesitate problema cooperării dintre statele naționale în cadrul instituțiilor aflate la îndemână, ca Organizația Națiunilor Unite și organizațiile neguvernamentale.

Soldați din forțele ONU de menținere a păcii (Croația, 1992)

Sancțiunile ONU sunt aplicate, uneori în exces, de către Statele Unite, dar relația acestora cu ONU este una specială, mai ales că, după prăbușirea prin implozie a Uniunii Sovietice, au rămas singura superputere

Un studiu alcătuit în 1998 arată că 75 de țări sunt sau riscă să fie afectate de sancțiunile americane, printre acestea numărându-se Coreea de Nord, Vietnam, Cuba, China, Iran, Irak, Sudan, Angola, Iugoslavia, Libia etc. După 1945, Statele Unite au recurs la această armă a sancțiunilor economice de 104 ori (dintre care de 61 de ori sub președinția lui Bill Clinton).

Exerciții.....

1. Menționați care sunt deosebirile dintre Liga Națiunilor și Organizația Națiunilor Unite.
2. Organizați pe grupe de 3-4, descoperiți care sunt cauzele limitelor eficienței ONU.
3. Care este rolul organizațiilor neguvernamentale? Dați exemple.

Conferința de la Munchen (de la stânga la dreapta): Chamberlain, Mussolini, Schmidt (interpretul lui Hitler), Hitler, Daladier.

„În 1918, Woodrow Wilson, președintele Statelor Unite, a încercat să atingă același țel prin mijloace constituționale. Sistemul de securitate colectivă propus de el a eșuat deoarece lumea nu putea fi făcută să corespundă unei confederații de republici cu idei asemănătoare, așa cum sugera Kant. Dar, deși ideea că pacea era indivizibilă rămânea neplauzibilă, Wilson a făcut ca inacceptabilitatea agresiunilor armate să se afle în centrul tuturor dezbatelor ulterioare despre ordinea internațională.”

James Mayall, *Politica mondială: evoluția și limitele ei*

„Pretutindeni, avem de modificat frontiere și de schimbat suveranități naționale. Nimic nu presupune mai multe pericole, deoarece aceste schimbări pot fi potrivnice unor obișnuințe îndelungi, schimbând însăși viața populațiilor(...) Nu mă tem, pe viitor, de războaiele pregătite prin comploturi secrete ale guvernelor, ci mai degrabă de conflictele create de nemulțumirea populațiilor. Dacă noi înșine ne facem vinovați de nedreptate, această nemulțumire este inevitabilă.”

W. Wilson, *Discurs la prima întrunire a Consiliului celor patru*, 23 martie 1919

Relațiile internaționale în perioada interbelică

Perioada 1919-1939 poate fi surprinsă cel mai bine din perspectiva îndreptării lumii, mai ales a Europei, spre cel de-Al Doilea Război Mondial. Această perspectivă arată nevoia concentrării atenției asupra spațiului european, în care *problema germană* nu-și găsește soluția potrivită. Nu întâmplător perioada 1914-1945 a fost apreciată drept *Al Doilea Război de 30 de Ani*, un veritabil război civil european.

După un război răvășitor, stabilitatea lumii, și mai ales a Europei, s-a zdruncinat. Ordinea veche s-a năruit și una nouă este pe cale să se instaleze, dar răzgul pentru această reșezare complexă este așa de scurt, încât perioada interbelică a putut fi caracterizată și ca un armistițiu de mai lungă durată. Au existat divergențe între învingători, folosite inteligent de Germania, care i s-au alăturat foste state învingătoare nemulțumite de felul în care s-a gestionat victoria (Italia și Japonia). Astfel se explică deteriorarea stării de pace, până la declanșarea celui de-Al Doilea Război Mondial în Europa (1 septembrie 1939). În Asia, Japonia, descătușată de prevederile tratatelor încheiate la Conferința de la Washington (1921-1922), începe mai devreme agresiunea împotriva Chinei (1931; 1937).

Destrămarea alianței franco-britanice

Fără prezența Statelor Unite și a Uniunii Sovietice în viața internațională și în special în Liga Națiunilor, asistăm la procesul erodării statutului de mare putere al Marii Britanii și al Franței. Sfârșitul Antantei Cordiale (încheiată în 1907) are loc în 1923, după intrarea trupelor franceze în Ruhr, pentru a forța Germania să respecte Tratatul de la Versailles. Acesta este momentul în care, la Londra, Franța este percepută ca o țară cu tendințe imperialiste și periculoasă în ipostaza de putere dominantă în Europa.

Tratatul de la Locarno (1925) creează iluzia concilierii franco-germane și a durabilității păcii, însă are și dezavantajul împărțirii frontierelor europene în garantate și negarantate — o sugestie pentru Germania de a corecta pașnic prevederile incomode ale Tratatului de la Versailles. În realitate, tratatul din 1925 se constituie într-un reper al declinului Franței, ajutat de Marea Britanie.

Instalarea Partidului Național-Socialist la putere

Există o linie de continuitate în istoria Germaniei interbelice între regimul național-socialist și cele care l-au precedat. Dacă în Republica de la Weimar (Germania între 1919 și 1933) rezolvarea problemei germane începea cu recuperarea situației antebelice, cu ștergerea rușinii pierderii războiului, regimul național-socialist condus de Adolf Hitler redimensionează această problemă. Hitler dorește dominația Germaniei asupra Europei și a lumii și caută argumente care să justifice acest proiect în teoriile rasiale. Regimul național-socialist continuă încălcarea Tratatului de la Versailles; reintroducerea serviciului militar

obligatoriu (1935) este semnificativă: Hitler a vrut forța cu care să impună punctul de vedere german, dar a fost mulțumit să corecteze Tratatul de la Versailles pe cale pașnică.

Acesta este terenul manifestării *conciliatorismului* controversat, practicat mai ales de Marea Britanie. Obiectivele lui Hitler privesc deopotrivă ștergerea înfrângerii din 1918; era convins că aceasta nu se poate face fără război și că el este chemat să îndeplinească obiectivul. Din perspectiva istoriei relațiilor internaționale interbelice, este semnificativă recuperarea statutului de mare putere pentru Germania; impulsivitatea revizionismului statelor mici din Europa și amprenta pusă pe relațiile cu celelalte puteri ale lumii. Cu Hitler la putere în Germania, autoritatea regimurilor dictatoriale a crescut. Nu putem explica altfel diminuarea speranței în preajma războiului și în perioada 1939–1941. Voința dictatorilor părea de neînfrânt și mult superioară discuțiilor permise în regimurile democratice.

Impactul victoriei bolșevicilor în Revoluția rusă

Victoria bolșevicilor în Revoluția rusă a avut asupra Europei și a lumii un impact enorm, dată fiind promisiunea reșezării societății pe baze ideologice noi. „Experimentul rusesc” însemna o negare a lumii vechi și o promisiune greu controlabilă în viitor. Fără luarea în considerare a acestui nou factor — Rusia revoluționară —, istoria relațiilor internaționale în perioada interbelică nu poate fi deplin înțeleasă. Dacă revoluția și războiul civil au scos temporar Rusia din rândul marilor puteri, pe măsura consolidării revoluției, conducerea bolșevică recuperează statutul de mare putere și explorează căi ale expansiunii Rusiei sub acoperirea noii ideologii. Astfel, *problemei germane* i se adaugă *problema rusă*, una cu parametri specifici până la dezmembrarea Uniunii Sovietice (1991) și prăbușirea comunismului.

Dramatismul confruntării între *democrație* și *dictatură* (de dreapta și de stânga) apare de amplitudine maximă în Europa Centrală și de Sud-Est. Țările situate în această zonă, inclusiv România, se văd nevoite să supraviețuiască între blocuri ideologice gigantice. Pericolul este mai mare când aceste blocuri devin militare și beligerante.

Înțelegerea vremelnică dintre Germania nazistă și Uniunea Sovietică (Pactul Ribbentrop-Molotov, 23 august 1939) favorizează trecerea Europei Centrale și de Sud-Est sub dominația germană. După pierderea inițiativei strategice de către Germania, zona devine parte a blocului sovietic. Toate premisele acestui mod de desfășurare a evenimentelor se pot identifica prin analiza relațiilor internaționale din perioada interbelică.

Când Cehoslovacia era mutilată la München, în 1938, printr-un compromis realizat între Germania, Italia, Marea Britanie și Franța, de la Moscova s-a văzut pericolul unei alianțe a puterilor „burgheze” (dictatoriale și democratice) împotriva Uniunii Sovietice. Începe o veritabilă cursă pentru cooperarea cu Uniunea Sovietică între puterile democratice și Germania național-socialistă. Câștigătoare este Germania și compromisul ia forma Pactului Ribbentrop-Molotov. Ca urmare a acestui „pact de neagresiune”, începe Al Doilea Război Mondial.

Stalin și semnarii Pactului de la 23 august 1939: Ribbentrop (stânga) și Molotov (dreapta)

„Anglo-saxonii consideră într-adevăr că reconstrucția Europei nu se poate realiza fără participarea unei Germanii suficient de puternice și care să fie clienta industriei lor și piața privilegiată pentru capitalurile acestora. Pe de altă parte, ei se tem că destabilizând prea mult fostul Reich, Franța să nu-și împingă vecina în tabăra bolșevismului și sunt îngrijorați de setea de putere pe care o ascunde.”

S. Berstein, P. Milza, *Istoria Europei*

Amintiți-vă! .....

- Care au fost cele două alianțe din Primul Război Mondial.
- Ce contribuție au avut Statele Unite la consolidarea păcii la sfârșitul războiului.

Exerciții.....

1. Explicați de ce se afirmă că la sfârșitul Primului Război Mondial, în relațiile internaționale, principiul echilibrului puterilor a fost înlocuit cu cel al securității colective.
2. Găsiți două motive pentru care relațiile franco-germane au creat tensiuni internaționale în perioada interbelică.

Zidul Berlinului, construit de sovietici în 1961, consfințește divizarea marelui oraș

„Art. 5. Părțile convin asupra faptului că un atac armat împotriva uneia sau mai multora dintre ele, petrecut în Europa sau America de Nord, va fi considerat drept un atac îndreptat împotriva tuturor părților semnatare și, în consecință, convin asupra faptului că, dacă se petrece un asemenea atac, fiecare dintre ele, în exercitarea dreptului de legitimă apărare, individuală sau colectivă, recunoscută de articolul 51 din Carta Organizației Națiunilor Unite, va acorda ajutor părții sau părților astfel atacate, întreprinzând imediat, individual sau în acord cu celelalte părți, orice acțiune pe care o va crede de cuviință, inclusiv folosirea forței armate, pentru a restabili și asigura securitatea în regiunea Atlanticului de Nord.

Orice atac armat de această natură și orice măsură luată în consecință vor fi aduse imediat la cunoștința Consiliului de Securitate.”

Tratatul Atlanticului de Nord, Washington, 4 aprilie 1949

Războiul Rece între tensiuni și destindere

La sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial, în lume rămăseseră cinci mari puteri: SUA, Marea Britanie, Franța, URSS și China. În realitate, lumea postbelică va avea doi poli de putere, unul patronat de URSS și cel de-al doilea de Statele Unite. Între aceste două superputeri se va declanșa un nou tip de război, fără confruntare armată directă, dar la fel de neîndurător ca oricare altul. S-a numit Războiul Rece și a fost generat de ambiția celor două mari puteri de a-și impune supremația mondială. Deși Războiul Rece a dominat relațiile internaționale aproape jumătate de secol, acestea au cunoscut perioade de mare tensiune, dar și altele, de relativă destindere.

Semnele Războiului Rece au apărut chiar în 1945, când înfrângerea Germaniei naziste și a Japoniei a înlăturat motivul colaborării anglo-americanelor cu sovieticii. Aceștia din urmă ocupaseră militar mai bine de jumătate din Europa și interpretau cele hotărâte la Ialta (februarie 1945) unilateral și abuziv, prin sovietizarea țărilor invadate de Armata Roșie. Ei încercau să-și lărgască zona de ocupație din Germania și nu păreau că doresc să se retragă din Iran conform acordului din 1943, afectând interesele companiilor petroliere și cele strategice ale Marii Britanii și Statelor Unite. La rândul lor, SUA nu îi informaseră pe sovietici (încă aliați) de faptul că urmau să utilizeze bomba atomică împotriva Japoniei. Noul președinte al Statelor Unite, H. Truman, a avut o atitudine rezervată față de Stalin la Conferința de la Potsdam (august 1945) și, întors la Washington, a luat primele măsuri, sistând ajutorul pentru URSS și alocând un fond special pentru ajutorul unor state ca Grecia, Turcia sau China, amenințate de comunism. Tensiunile apărute între cele două mari puteri au determinat nerecunoașterea pretențiilor sovietice la despăgubiri din partea Germaniei, dar și sabotarea, de către URSS, a Conferinței de la San Francisco, de înființare a ONU.

Primele crize. Blocurile militare

Primul semnal al Războiului Rece a fost refuzul URSS de a beneficia de planul de reconstrucție a Europei (Planul Marshall), obligând statele aflate sub ocupația Armatei Roșii să adopte aceeași atitudine. Un an mai târziu (1948), sovieticii au instituit blocada Berlinului. Aflat în partea de ocupație sovietică, Berlinul fusese împărțit în zone cu occidentalii, iar blocada l-a obligat pe aceștia să instituie un pod aerian pentru a aproviziona zonele ce le reveneau din oraș. Această criză a subliniat imposibilitatea reunificării Germaniei, motiv pentru care s-au format două state pe teritoriul acesteia: Republica Federală Germania, ce cuprindea zonele aflate sub ocupația occidentalilor, și Republica Democrată Germană, în zona de ocupație sovietică. Berlinul a rămas divizat, zidul construit de sovietici în iunie 1961 consfințind acest fapt. În noul context, statele Europei Occidentale au constituit, împreună cu SUA și Canada, blocul militar al Organizației Tratatului Atlanticului de Nord (NATO). Actul de întemeiere, din 4 aprilie 1949, a fost semnat de 10 state europene (Marea Britanie, Franța, Italia, Belgia, Olanda, Luxemburg, Islanda, Danemarca, Norvegia și Portugalia), cărora li se vor alătura Grecia și Turcia în 1952, precum și RFG (1955).

Sovieticii au inițiat și ei o alianță militară, Organizația Tratatului de la Varșovia (14 mai 1955), cu scopul declarat de a asigura securitatea țărilor semnatare: Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, RDG, Polonia, România, Ungaria și URSS.

Iugoslavia, rămasă în afară, a inițiat mișcarea de nealiniere a statelor care nu făceau parte din niciunul dintre cele două blocuri militare.

Înarmare și tensiuni. Teroarea atomică

Războiul Rece a provocat o adevărată cursă a înarmărilor, fiecare dintre cele două mari puteri alocând bugete uriașe industriei militare și cercetării în domeniu. Exclusivitatea deținerii bombei atomice a oferit, inițial, un avans Statelor Unite ale Americii, dar, în 1949, cercetarea sovietică avea toate datele pentru a produce arma nucleară. Din acest moment, deși Statele Unite ale Americii au deținut supremația militară globală până la sfârșitul anilor 1970, Uniunea Sovietică a urmat-o îndeaproape, experimentând multe dintre armele construite de rivalul ei: bomba cu hidrogen în 1953 (SUA o producea din 1950-1951), rachete cu încărcătură nucleară, bombardiere și submarine capabile să poarte acest gen de armament etc. Creșterea progresivă a puterii de distrugere a armamentului a determinat escaladarea cursei înarmărilor și stabilirea unui echilibru al puterilor.

În anii Războiului Rece nu au existat confruntări deschise între cele două alianțe, ceea ce nu înseamnă că perioada se distinge prin absența oricărui conflict armat. Cele două superputeri s-au implicat în aproape toate conflictele desfășurate pe celelalte continente, în special în Asia și Africa. Se poate vorbi de o implicare ideologică, economică și chiar militară, prin livrări de arme, informații, instructori etc. Un moment de vârf al confruntărilor a fost atins în anul 1962, când americanii au descoperit prezența unor rachete cu rază medie de acțiune instalate de sovietici în Cuba. Era expus unui eventual atac chiar teritoriul Statelor Unite ale Americii și exista pericolul unei catastrofe nucleare, motiv pentru care administrația Kennedy a reacționat imediat, instituind o „carantină” împotriva Cubei. Fermitatea președintelui J.F. Kennedy a determinat Moscova să bată în retragere.

Destinderea relativă

Cursa înarmărilor a continuat, determinând Adunarea Generală a ONU să proclame anii 1970–1980 drept deceniul dezarmării. Se urmărea limitarea experiențelor și armelor nucleare, dar și a celor strategice, limitate prin cele două acorduri SALT (1972 și 1979). Actul final de la Helsinki (1975) instituționaliza Conferința asupra securității și cooperării în Europa. Anii 1980 au debutat cu o renaștere a Războiului Rece și reluarea tensiunilor dintre cele două mari puteri. Invazia sovietică în Afghanistan (1979) și amenințarea rachetelor sovietice l-au obligat pe Ronald Reagan, președintele SUA, să aprobe un nou plan de înarmare, *Inițiativa de apărare strategică*. Astfel, cursa înarmărilor cunoaște o nouă escaladare. Instalarea rachetelor Pershing 2 în Europa a determinat URSS să se retragă de la negocierile privind armele convenționale. În 1985, pentru Mihail Gorbaciov, noul lider de la Kremlin, devenise clar că economia sovietică ținea foarte greu pasul în ceea ce privește finanțarea înarmării.

Teroarea înarmării: rachete etalate la parada militară de la Moscova (1967)

„Dacă nu trebuie să exagerăm forțele adversarului, nu înseamnă că trebuie să le ignorăm. Am dovedit ușurință și miopie politică dacă nu am fi atenți la statele campioane ale integrării europene. Comuniștii luptă deci contra tentativelor de a utiliza Piața Comună și alte grupări de acest gen pe de o parte pentru a pregăti un nou război și escaladarea cursei înarmărilor, pe de alta pentru a face presiuni economice și politice asupra altor state, mai ales asupra tinerelor state naționale în plină dezvoltare.”

N. Hrușciov, *Probleme actuale ale sistemului socialist mondial*, 1962

Amintiți-vă! .....

- Ce tip de politică externă a caracterizat Rusia țaristă.
- Cum se numește doctrina prin care Statele Unite ale Americii delimitează America Latină ca fiind sfera lor de interes.

Exerciții.....

1. Ce credeți că stimulează interesele Uniunii Sovietice pentru Afghanistan?
2. Explicați expresia „teroare atomică”.

Steagurile țărilor membre NATO

„Parteneriatul pentru Pace răspunde hotărârii Alianțelor de a întări securitatea și stabilitatea din întreaga Europă și de a consolida legăturile cu statele democratice din Est. El încearcă să stabilească, dincolo de dialog și cooperare, un adevărat parteneriat pentru pace, care se va desfășura sub autoritatea Consiliului Atlanticului de Nord. El va făuri noile relații de securitate între Alianță și partenerii săi (...) va diminua amenințările la adresa păcii.”

Hotărârea Consiliului Atlanticului de Nord, Bruxelles, ianuarie 1994

„Unii oameni preferă să traseze o linie clară de demarcație între intervențiile de dragul promovării drepturilor omului într-o țară și intervențiile destinate să preîntâmpine amenințările de securitate la adresa altor țări, spunând că numai acestea din urmă constituie temeiuri legitime pentru violarea suveranității.”

Francis Fukuyama,
Construcția statelor.
Ordinea mondială în secolul 21

Sediul NATO din Bruxelles

Prăbușirea sistemului comunist și impactul asupra relațiilor internaționale

Prăbușirea sistemului comunist a dus la dispariția bipolarității existente în relațiile internaționale din perioada Războiului Rece. Practic, anul 1990 marchează sfârșitul Războiului Rece, ceea ce solicită, stringent, soluții și o nouă configurație a lumii în scopul menținerii echilibrului între state și, mai ales, a păcii. Confruntată cu implozia internă, dar și cu schimbări social-economice fundamentale cărora trebuie să le facă față, URSS — micșorată și transformată în Comunitatea Statelor Independente (CSI), o federație cu grave conflicte interne — a lăsat, în sfârșit, Statele Unite ale Americii drept învingător. Conflictul Est-Vest, dacă nu dispare, se atenuază, dar se mențin sau apar destule focare noi, cum ar fi cele din Orientul Mijlociu sau din Iugoslavia. În timp ce Uniunea Sovietică se dezmembra, în 1990-1991, parcă simbolic, reunificarea Germaniei devenea fapt împlinit, conturând o lume mult diferită de cea din 1989.

Alianțele politico-militare

După autodizolvarea Tratatului de la Varșovia (1 iulie 1991), practic NATO rămâne singura alianță viabilă. În consecință, NATO a trebuit să-și reconsidere prioritățile și să-și asume un nou rol: acela de girant al stabilității și securității. Se presupunea, în același timp, că statele din Europa Centrală și de Est vor face presiuni diplomatice pentru o nouă linie care să le separe de simbolul trecutului: Rusia. Problema extinderii NATO nu întârzie să apară. Întâlnirile la vârf în cadrul alianței sunt tot mai dese, pentru că și schimbările din Europa sunt rapide. Reuniunea de la Londra, din iulie 1990, analizând noul context internațional, a aprobat o Declarație, reluată în noiembrie același an, sub numele de *Carta de la Paris*, asupra unei Alianțe a Atlanticului de Nord reînnoite, precum și hotărârea înlocuirii strategiei apărării avansate cu cea a stabilității.

În anul 1991, când NATO a organizat, la Roma, o nouă întâlnire la vârf, peisajul politic în Europa era cu totul altul: partidele comuniste fuseseră înlăturate de la putere, statele baltice își proclamaseră independența, ca și alte republici sovietice, Germania era unificată. Cel mai important document adoptat la Roma, *Declarația asupra păcii și cooperării*, sublinia necesitatea colaborării cu țările din Est, foști adversari din perioada Războiului Rece. Drept urmare, în decembrie același an, a fost creat Comitetul de Cooperare Nord-Atlantic, care a inițiat întâlniri și consultări cu aceste state. Unele au adresat cereri pentru a adera la alianță, dar poziția Rusiei a determinat Statele Unite să nu vină cu un răspuns direct. Concret, în 1993, președintele rus Elțin a precizat că o eventuală extindere a NATO ar trebui să cuprindă toate țările care au fost membre ale Tratatului de la Varșovia. SUA au propus, în ianuarie 1994, un Parteneriat pentru Pace, deschis statelor foste comuniste, inclusiv Federației Ruse. Se stabileau cerințele aderării la acest parteneriat: transparență privind efectivele și bugetele militare, consultare și exerciții comune pentru menținerea păcii (România va semna

acordul în cadrul acestui parteneriat la 14 septembrie 1994). Formula a nemulțumit unele state occidentale care considerau că s-a ținut cont de șantajul Rusiei. Relațiile dintre NATO și Moscova au înregistrat un moment cu adevărat istoric prin semnarea unui *Act fondator* relativ la cooperarea alianței cu Federația Rusă, la 27 mai 1997. Abia după acest moment s-a trecut la extinderea propriu-zisă a NATO prin aderarea de noi membri, începând cu Ungaria, Polonia și Republica Cehă, care au semnat protocoalele respective în decembrie același an. De la 29 martie 2004, România este membru NATO cu drepturi depline.

Înarmarea și noile ei dimensiuni

O problemă de maximă îngrijorare o constituie nu doar arsenalele existente în unele republici care au făcut parte din URSS, ci și tendința unor state, în care sistemul democratic lipsește sau este insuficient consolidat, de a achiziționa sau produce arme nucleare. Unele, între care Iranul, sunt mari exportatoare de petrol, dispunând de resurse financiare suficiente. Experții estimează că, în viitor, cea mai mare concentrare de țări deținătoare de arme nucleare se va situa în apropierea frontierelor Federației Ruse referindu-se nu doar la foste republici sovietice, ci și la China, Coreea, Pakistan sau Iran.

NATO, Statele Unite ale Americii mai ales, trebuie să aibă acest fapt în atenție pentru a se evita escaladarea amenințării nucleare. În consecință, rachete americane *Patriot* au asigurat apărarea Israelului în timpul Războiului din Golf, iar la sfârșitul anului 1994 s-a vorbit despre o cooperare între Franța, Germania și SUA pentru crearea unui scut antirachetă comun. Se consideră că vom asista, în viitor, nu la conflicte între state, ci la ciocnirea unor civilizații diferite ca religie, origini, limbă și tradiție. O potențială zonă de conflict ar putea fi zona Mediteranei. Se adaugă rolul ideologic al fanatismului religios, o problemă în această zonă a Mediteranei fiind și relațiile dintre Europa și statele musulmane. Unul dintre acestea însă, Turcia, face parte din NATO și este un stat laic, ceea ce sugerează că ar putea media între cele două lumi, ar putea fi o punte între Europa și Asia Centrală.

Război preventiv și naționalism

Statele Unite ale Americii, rămase singura mare putere după prăbușirea sistemului comunist, au venit cu o doctrină nouă în politica lor externă, pe care au impus-o în relațiile internaționale: aceea a războiului preventiv, cauzat nu de ceea ce au comis unele state, ci de ceea ce au de gând să facă. Este cazul războiului din Irak, ale cărui arme de distrugere în masă (pretextul războiului) nu au fost descoperite încă. Cel mai adesea intervenția militară a Statelor Unite, aliate sau nu cu alte țări, se face fără a primi vreo însărcinare din partea ONU. Au apărut, astfel, probleme cu vechi aliați europeni, cum ar fi Franța sau Germania, care au refuzat să ia parte la operațiunile militare contra Irakului — pe care chiar le-au criticat.

*Summitul NATO de la Bruxelles
(februarie 2005)*

„Președintele Bush și principalii membri ai enturajului său (...) nu pierd nici un prilej pentru a repeta că principalul pericol la adresa Americii îl reprezintă țările care sprijină terorismul și dețin sau au posibilitatea să achiziționeze arme de distrugere în masă. (...) Pentru moment, obiectivul central al strategilor americani îl reprezintă regiunea Orientului Mijlociu. Sub acest aspect, schimbarea de regim de la Bagdad ar trebui să deschidă calea spre o «remodelare» a întregii zone, ceea ce înseamnă democratizare, modernizare, eradicarea terorismului, promovarea intereselor americane de securitate pentru Israel.”

Anca Voican, „Lumea”, 5/2003

Amintiți-vă! .....

- Când s-au implicat militar Statele Unite, pentru prima dată, în Europa.
- Cine a inițiat alianța statelor democratice cu URSS în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial.

Exerciții.....

1. Descoperiți cel puțin un motiv pentru care Parteneriatul pentru Pace se adresa și Rusiei.
2. Analizați doctrina războiului preventiv practicat de SUA. Care dintre argumentele lui ar fi viabile?

Israelul după Războiul de Șase Zile

„Pe un ton vădit de nemulțumire, enervat, mi-a transmis, oficial, că guvernul egiptean nu înțelege cum România, o țară prietenă, pune pe același plan agresorul și agresatului, așa cum reiese din mesajele remise la București reprezentanților diplomați ai țărilor arabe și ai Israelului.”

Mircea Nicolaescu,
Martor în Războiul de Șase Zile

Dictionar.....

mandat – formă sub care fostele colonii ale Germaniei, înfrântă în Primul Război Mondial, și părțile neturce ale Imperiului Otoman au fost preluate în administrație de puterile învingătoare, prin hotărârea Ligii Națiunilor.

România și conflictele regionale în secolul al XX-lea

Conflicte regionale au existat mai multe în secolul al XX-lea. România s-a implicat utilizând mijloace diplomatice sau prin participarea cu forțe militare. Ilustrativ pentru utilizarea mijloacelor diplomatice este Războiul de Șase Zile dintre Israel și țările arabe (iunie 1967). Implicarea cu forțe militare s-a produs în Afghanistan, Irak, Kosovo, Angola — acolo unde calitatea și obligațiile de membră NATO o cer.

Vom analiza implicarea României în Războiul de Șase Zile (5–10 iunie 1967), semnificativă pentru relațiile României cu blocul sovietic (Pactul de la Varșovia), pentru relațiile cu Israelul și cu lumea arabă, în plin Război Rece.

Marile puteri și Orientul Mijlociu

Statul Israel a fost creat ca stat evreu în Palestina la 14 mai 1948, când expira **mandatul** britanic asupra acesteia. Statele arabe au respins ideea unui stat evreu în Palestina și l-au atacat. Războiul de independență purtat de Israel s-a încheiat în 1949. Dar conflictul dintre arabi și evrei, și unii, și alții invocând teritoriul pe baza dreptului istoric, abia începea. Războiul de Șase Zile este o secvență a acestuia. Arabii s-au refugiat în țările vecine și luptă pentru recuperarea teritoriului lor sub conducerea Organizației pentru Eliberarea Palestinei, apoi a statului Palestina (decembrie 1988).

În conflictul dintre Israel și arabi sunt implicate și marile puteri, într-o zonă de interes strategic și datorită zăcămintelor de petrol. Administrația democratică a SUA sprijină Israelul, la început, și din rațiuni electorale; componenta evreiască a populației Statelor Unite este semnificativă și influentă. Acum, administrația americană afirmă că un conflict în Orientul Mijlociu constituie o amenințare pentru securitatea Statelor Unite ale Americii și pentru pacea lumii. Uniunea Sovietică amplifică tendința sprijinirii țărilor arabe. Celelalte puteri (Marea Britanie, Franța, Italia) s-au implicat în măsura mijloacelor de care dispuneau și a intereselor proprii.

Războiul de Șase Zile

Agresivitatea statelor arabe a determinat adeseori Israelul să atace preventiv. Așa s-a întâmplat și în 1967. ONU a trimis forțe de menținere a păcii pe frontiera dintre Egipt și Israel. Tensiunile în creștere determină ONU să-și retragă forțele de menținere a păcii. Forțele militare din Egipt, Israel și Siria sunt deplasate spre frontierele statului Israel.

Ministrul apărării al Israelului, Moshe Dayan, inițiază o campanie preventivă împotriva acestor state, mai ales că Egiptul blocase din nou Golful Akaba și aceasta însemna sufocarea Israelului prin diminuarea exporturilor. Campania a fost un real succes pentru Israel; forțele aeriene ale Egiptului, Siriei, Irakului și Iordaniei fiind distruse la sol, la 5 iunie 1967. Tancurile arabe (egiptene) au fost distruse în Peninsula Sinai. La 7 iunie 1967, forțele israeliene au ajuns la Canalul de Suez. Israelul a cucerit teritorii arabe, mai ales în Siria, și a luat peste

600 000 de arabi sub propria administrație. Seria conflictelor va continua cu Războiul din octombrie 1973 (Yom Kippur), cu distrugerea Libanului în 1978 etc.

România și Războiul de Șase Zile

Încă din 1964, România luase distanță față de Uniunea Sovietică (*Declarația din aprilie*). Conflictul dintre Israel și statele arabe a antrenat o intensă activitate diplomatică, evidentă fiind plasarea Statelor Unite și a Occidentului de partea Israelului și a blocului sovietic de partea statelor arabe. Uniunea Sovietică a obținut acordul Egiptului pentru a-i folosi porturile ca puncte de observare a Flotei a VI-a americană din Marea Mediterană.

Conducerea României a sesizat prilejul de a utiliza dreptul la o poziție proprie în această problemă internațională controversată. Începând de la 21 mai 1967, este sesizabilă conturarea unei poziții distincte a României. Ziarul „Scânteia” exprima punctul de vedere oficial și a început să informeze publicul mai ales din surse occidentale, cu focalizarea atenției asupra poziției Statelor Unite, a Uniunii Sovietice și a Chinei; lipseau informațiile din „țările socialiste surori”. Informațiile din Uniunea Sovietică și China vor să pună în evidență implicarea României în conflictul sovieto-chinez, de-a lungul căruia se exprimase opțiunea pentru o judecată echilibrată și lucidă, pentru respectarea dreptului fiecărei țări de a-și conduce politica în funcție de interesele țării și pentru preferarea dialogului în locul forței.

La 9 iunie 1967, s-au reunit la Moscova reprezentanții statelor membre ale Tratatului de la Varșovia. S-a elaborat o declarație prin care statele membre condamnau agresiunea Israelului. *România refuză să semneze Declarația de la Moscova*. La 11 iunie 1967, „Scânteia” publică pasaje ale Declarației, fără comentarii. Israelul era declarat „agresor” și semnatarii opinau că ONU și Consiliul de Securitate își asumă „o grea răspundere” dacă nu condamnă Israelul și nu iau măsuri împotriva acestuia; chiar s-a procedat la ruperea relațiilor diplomatice. Așa au acționat Uniunea Sovietică, Cehoslovacia, Bulgaria și celelalte țări socialiste. *România, singură, a menținut relațiile diplomatice cu Israelul* și chiar le va ridica la rang de ambasadă (1969).

Poziția României, echilibrată, a fost făcută cunoscută printr-un document separat, însoțit ca document oficial cu nr. 7972 de Consiliul de Securitate. România era interesată de o soluție care, în viitor, să aducă stabilitatea și pacea în zonă. În această privință, comportamentul autorităților române se apropie de linia SUA. Procedând astfel, păstrând echidistanța, România a dobândit calitatea de „canal” prin care s-au putut explora soluții de pace și stabilitate; și-a îmbunătățit relațiile cu Israelul, mai ales cele economice; a dobândit sprijinul Israelului și al țărilor arabe pentru alegerea reprezentantului României, Corneliu Mănescu, ca președinte al Adunării Generale a ONU; era primul reprezentant al unei țări socialiste numit în această funcție. Evident, poziția României a adus și critici aspre, multe inspirate de Moscova, atât în țările arabe, cât și în celelalte țări socialiste. România a trebuit să găsească soluții pentru a evita presiunea țărilor arabe, concretizată în solicitarea observării așa-numitei „clauze Israel”: întreruperea relațiilor economice cu Israelul sau penalizări din partea țărilor arabe.

Implicarea diplomatică a României în Războiul de Șase Zile este relevantă pentru poziția țării noastre în lumea anului 1967.

*Moshe Dayan și Yitzak Rabin
la Ierusalim în 1967*

„România a dat dovadă de curaj, demnitate, personalitate și independență în poziția pe care o are în conflictul din Orientul Apropiat.”

*România-Israel. Documente
diplomatice, 1948-1961*

„Modul practic de a avea în vedere posibilitățile de soluționare a conflictului... «dă valoare poziției României»”

N. Cable (diplomat britanic la Beirut),
România și criza din Orientul Mijlociu
(1965-1971)

Exerciții.....

1. Cine a avut inițiativa în Războiul de Șase Zile? De ce?
2. Care sunt cauzele distanțării României de Moscova cu prilejul Războiului de Șase Zile?
3. Care au fost avantajele României în urma implicării diplomatice în Războiul de Șase Zile?

Europa de Est

Din expunerea de motive a Tratatului de la Varșovia:

„Părțile contractante, reafirmându-și năzuința de a crea un sistem de securitate colectivă în Europa, bazat pe participarea tuturor statelor europene, indiferent de orânduirea lor socială și de stat, ceea ce ar permite unirea eforturilor în interesul asigurării păcii în Europa, luând totodată în considerare situația creată în Europa în urma ratificării acordurilor de la Paris (23 octombrie 1954), care prevăd constituirea unei noi grupări militare sub forma Uniunii Europei Occidentale — cu participarea Germaniei Occidentale în curs de remilitarizare și închiderea ei în blocul nord-atlantic, ceea ce agravează primejdia unui nou război și creează o amenințare pentru securitatea națională a statelor iubitoare de pace, (...) călăuzindu-se după obiectivele și principiile Cartei Organizației Națiunilor Unite (...).”

*România în Tratatul de la Varșovia

În perioada 14 mai 1955–31 mai 1991, România a făcut parte din structura militară a blocului sovietic, instituită prin Tratatul de la Varșovia și intitulată Organizația Tratatului de la Varșovia. Contextul semnării acestui tratat prezintă importanță pentru menirea și eficiența sa. Europa era în plin Război Rece și, după moartea lui Stalin (5 martie 1953), se deschideau posibilități pentru concesi între cele două blocuri.

Contextul internațional

Din perspectiva Uniunii Sovietice, situația în Europa acumula elemente îngrijorătoare. Exista Tratatul Atlanticului de Nord (NATO) încă de la 4 aprilie 1949. Mai mult decât atât, Republica Federală Germania fusese primită în această structură (octombrie 1954). Uniunea Sovietică era sensibilă la riscurile refacerii puterii militare a Germaniei. Din același context al semnării Tratatului de la Varșovia, perceput ca o reacție de răspuns a Uniunii Sovietice, face parte și Tratatul de stat al Austriei, semnat la 15 mai 1955. Potrivit acestui tratat, miniștrii de externe ai Uniunii Sovietice, Statelor Unite, Marii Britanii și Franței hotărâu retragerea trupelor lor de ocupație staționate pe teritoriul Austriei de la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial.

Tratatul era un instrument de delimitare a zonelor de influență în Europa. Ca urmare, tratatul includea și obligația pentru Austria de a adopta, prin constituție, poziția de *neutralitate permanentă*. Acceptarea semnării tratatului la 14 mai 1955 a fost percepută în Occident ca o modificare a politicii sovietice, mergând și în direcția dezangajării forțelor militare de lângă Cortina de fier. Semnarea Tratatului de la Varșovia dovedea voința Uniunii Sovietice de a fi prezentă militar în zonă. Modificarea poziției Uniunii Sovietice se explică și prin evaluarea, la Moscova, a creării Uniunii Europei Occidentale (6 mai 1955), o etapă a integrării Europei Occidentale ca parte componentă a Tratatului Atlanticului de Nord.

Semnarea tratatului

La Varșovia s-a semnat un „tratat de prietenie, colaborare și asistență mutuală” între reprezentanții următoarelor state: Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, RDG, Polonia, România, Ungaria și Uniunea Sovietică.

Albania s-a retras din această structură la 13 septembrie 1968. Au încercat, fără succes, să se retragă Ungaria, în 1956, și Cehoslovacia, în 1968.

Tratatul a fost încheiat pe o perioadă de 20 de ani și urma să se prelungească automat pe încă 10 ani dacă una dintre părțile contractante nu depunea la guvernul Republicii Populare Polone o declarație de denunțare a tratatului cu un an înainte. Articolul 11 prevede pierderea valabilității tratatului în cazul în care se ajungea la încheierea unui *tratat general-european de securitate colectivă*. Documentul era redactat în patru limbi: rusă, poloneză, cehă și germană; guvernul polonez a trimis câte un exemplar fiecărei țări semnatare.

Poziția României

Conducătorii comuniști români au devenit tot mai preocupați de respectarea suveranității țării și de lărgirea autonomiei în cadrul blocului, autonomie pe care o numeau constant independență. În fața tendinței integrării economice în CAER, România afirmă tot mai clar voința de păstrare a suveranității naționale. În această stare de spirit, exista la București teama că Tratatul de la Varșovia ar fi menit să justifice prezența trupelor țărilor aliate și, în primul rând, a Armatei Roșii pe teritoriul național ca instrument de corectare a eventualelor încercări de lărgire a autonomiei și a liberalizării regimului. Se constituise un Comandament Unic sub autoritatea mareșalului Konev (Uniunea Sovietică). Adjuncții mareșalului Konev erau reprezentanții țărilor semnatare. Preocuparea pentru evitarea reînarmării Germaniei se vede și în relația cu RDG; inițial s-au formulat rezerve în privința prezenței militare a Germaniei de Est și a reprezentării ei în Comandamentul Unit. Abia la 28 ianuarie 1956, reprezentantul RDG este admis în această structură. Au mai fost create și structuri adiacente: Comitetul Politic Consultativ, la ale cărui întruniri participau, ca observatori, reprezentanții Republicii Populare Chineze și ai Republicii Populare Democratice Coreene; Statul Major al forțelor armate unite, cu sediul la Moscova.

Existau două modalități de marcare a prezenței acestei structuri militare integrate: manevrele anuale organizate pe teritoriul diferitelor țări componente, cu acordul acestora și, în al doilea rând, Organizația Tratatului de la Varșovia exprima atitudinea față de evenimentele semnificative prin declarații și comunicate. O singură intervenție în forță au avut țările semnatare ale Tratatului de la Varșovia: împotriva Cehoslovaciei, la 23 august 1968. România n-a participat la această intervenție și s-a alăturat partidelor comuniste din Italia, Iugoslavia și din Franța, care au formulat proteste împotriva înăbușirii procesului de liberalizare cunoscut sub denumirea de „Primăvara de la Praga”. Regimul de la București a vrut menținerea puterii și totodată distanțarea de Moscova. Astfel, s-a ajuns ca regimul totalitar comunist în România să devină tot mai aspru în interior, nevoit să nu ofere Moscovei motive de intervenție. Legitimarea regimului s-a făcut prin exacerbara naționalismului.

Armatele Pactului de la Varșovia intră în Praga (1968)

Președinții statelor semnatare ale Tratatului de la Varșovia (1986)

„Art. 5. Părțile contractante au căzut de acord asupra creării unui Comandament Unic al forțelor lor armate, care, potrivit înțelegerii dintre părți, vor fi puse sub comanda acestui comandament (...).”

„Art. 6. În scopul îndeplinirii consultării prevăzute în prezentul tratat (...) se creează Comitetul Politic Consultativ, în care fiecare stat semnatar al tratatului va fi reprezentat printr-un membru al guvernului sau printr-un reprezentant numit în mod special (...).”

„Art. 9. Prezentul tratat este deschis și altor state, indiferent de orientarea lor socială și de stat, care vor declara că sunt gata să contribuie (...) la unirea eforturilor asigurării păcii și securității popoarelor.”

Tratatul de la Varșovia

Exerciții.....

1. În ce context internațional s-a încheiat Tratatul de la Varșovia?
2. Discutați în grupuri despre poziția României în cadrul țărilor care au semnat Tratatul de la Varșovia. De ce a avut România o poziție singulară? Argumentați în cadrul discuțiilor.

În decembrie 1989, această fotografie a apărut pe coperta revistei „Paris Match”

„● Sub Ceaușescu, femeile erau obligate să aibă minimum patru copii. Azi, România are una dintre cele mai mici rate a natalității din Europa.

● Înainte de 1989, numeroși copii maltratați au umplut orfelinatele (fotografiile lor au șocat Occidentul). Azi, cele mai multe familii au doar un singur copil.

La optsprezece ani de la revoluția din decembrie, lucrurile s-au schimbat. Cu o educație solidă – una dintre rarele consecințe fericite ale comunismului – tinerele femei ocupă posturi adesea importante în societatea românească. „Mai întâi cariera, pe urmă maternitatea. Este o raritate să ai un copil înainte de 30 de ani”, spune Nadia, 35 de ani, juristă la o firmă germană. Cu 1,2 copii pe familie, rata natalității este acum una dintre cele mai scăzute din Europa. Ceea ce, evident, neliniștește guvernul: în acest ritm, peste 50 de ani, România va avea mai mulți bătrâni decât tineri. Cine va plăti atunci pensiile? (...) Deocamdată, româncele se mulțumesc să se gândească la ziua de mâine.”

Marie-Claude Martin, revista „Femina” (Elveția) nr. 27, 8 iulie 2007

*Imaginea României în presa internațională după anul 1989

Prăbușirea comunismului în România anului 1989 a contribuit la transformarea țării într-un „caz” interesant pentru presa internațională. Ca și alte țări foste comuniste, România intră în procesul tranziției de la socialism la capitalism. Tot ce se întâmplă aici merită cunoscut de restul lumii, dar are prioritate știrea senzatională; aceasta se vinde cel mai bine. Modul în care românii au înlăturat de la putere clanul Ceaușescu a atras atenția; „o revoluție transmisă în direct”, în care se vedeau entuziasmul și speranța din țară și simpatia, uneori interesată, din afară.

Mass-media din Europa și din Statele Unite urmăresc cu atenție lupta pentru putere și desprinderea greoaie de comunism; bucuria recuceririi libertății și înțelegerea anevoioasă a responsabilității aferente acestora și, ca urmare, riscul alunecării spre anarhie. În masa populației se întărește faptul că desprinderea de modelul comunist este o condiție a orientării spre modelul occidental. Imaginea României este a unei țări în profundă schimbare și ca să se poată construi ceva trebuia recunoscut și asumat nivelul la care se găsește țara. Uniunea Europeană așteaptă țările foste comuniste, inclusiv România, să se alinieze la anumite standarde. Dificultatea alinierii la aceste standarde furnizează componente ale imaginii României în presa internațională. Trebuie precizat că autoritățile românești, după 1989, fac eforturi pentru *schimbarea realităților românești* și pentru *reflectarea corectă a performanței în presa internațională*.

Fapte și imaginea lor în presa internațională

Două fapte alimentează formarea imaginii României în exterior: intrarea în NATO și intrarea în Uniunea Europeană. Românii oferă străinătății imaginea efortului de a realiza o societate democratică normală; de a-și asigura bunele relații cu vecinii – condiție a acceptării în familia țărilor Uniunii Europene; de a-și asigura „scutul” necesar de securitate – condiție indispensabilă a unui efort de durată. Este o realitate complexă, care ar trebui să fie prezentată fără distorsiuni, lucru care nu s-a petrecut întotdeauna.

Edificarea unui mediu democratic normal năzuiește la distanțarea de sechelele regimului totalitar comunist; la *refacerea ideii de proprietate*; la consolidarea instituțiilor de o manieră care să le asigure respectabilitatea și mai ales contribuția la *respectarea legii*. Abia după aceasta și uneori concomitent, efortul privește alinierea la standardele UE și, spre exemplu, România trebuie să dovedească *o capacitate de toleranță* comparabilă cu aceea existentă în țările occidentale. Este vorba de toleranța față de minoritățile de tot felul (politice, religioase, sexuale etc.).

Imaginea României în presa internațională a fost bogat alimentată de multe stângăcii. Chiar cu aceste stângăcii, eforturile românilor tind să asigure condițiile necesare jocului democratic; România străbate un drum sinuos spre *normalitate* și imaginea ei în străinătate focalizează cu destulă insistență

anomaliile (câini vagabonzi, păsări crescute în plin București și lovite de gripă aviară, sate încremenite într-un nivel de dezvoltare existent cu sute de ani în urmă, capacitate limitată de a face față calamităților naturale etc.).

Normalitate, democrație și sărăcie

Năzuința spre normalitate are de întâmpinat multe obstacole, între care nu este de subestimat sărăcia. România trebuie să-și restructureze economia și să învețe a corela nivelul de trai cu performanța în producție și productivitate; să învețe să supraviețuiască în condițiile alinierii mai întâi a prețurilor și după aceea, în măsura posibilului, și a salariilor. Imaginea României în presa internațională este copios alimentată de românii care pleacă din țară „să muncească pe bani” și mai ales de cei, nu puțini, care au descoperit și alte mijloace de a face bani, pe lângă muncă. Toate aceste transformări se fac cu suferință, cu oameni vechi ca mentalitate. În toate țările foste comuniste, corupția — fenomen universal și vechi — ia proporții care contribuie la imaginea acestora în afară. În cazul României, imaginea dată de cei plecați, legal și de multe ori ilegal, este completată de fenomenul corupției interne greu de controlat. Realitatea trebuie corelată cu imaginea ei corectă în presa internațională. Dezafectarea întreprinderilor nerentabile, o necesitate pentru a bloca risipa de energie și resurse naționale, se lovește de probleme sociale uneori insolubile: șomaj, nivel de trai scăzut; ieșirea celor disperați în stradă are urmări asupra funcționării normale a democrației, în care deciziile ar trebui să se ia în Parlament, nu sub presiunea străzii. Sărăcia se explică nu numai prin anomaliile generate de o economie organizată într-un sistem totalitar, ci și de decalajele acumulate de secole față de Occident. Toate regimurile anterioare, inclusiv cel comunist, au încercat să reducă aceste decalaje, dar performanțele sunt modeste.

Asistăm la dificultatea modernizării agriculturii și la ineficiența valorificării potențialului turistic, la distrugerea iresponsabilă a pădurilor și la creșterea averilor în marginea legii. Aceste realități alimentează formarea unei anumite imagini a României în presa internațională.

Realizarea unei economii performante de piață și eradicarea corupției se pot constitui în premise ale absorbirii fondurilor de dezvoltare oferite de Uniunea Europeană — o altă încercare de a reduce decalajele României față de Occident, de a diminua sărăcia și de a recupera normalitatea, de a asigura calitatea vieții în parametri comparabili cu ai țărilor civilizate. Performanțele acestor schimbări profunde ale realității ar trebui să contribuie la o imagine tot mai puțin distorsionată a României în presa internațională.

Exerciții.....

1. Numiți câteva obstacole care au făcut ca drumul României către democrație, după 1989, să fie unul sinuos.
2. Redactați un scurt eseu (circa 20 de rânduri) pe tema „Decalajul economiei românești față de țările Occidentului”.
3. Căutați fotografii și articole referitoare la tema studiată în aceste pagini și alcătuiți un portofoliu intitulat „România în presa internațională după 1989”.

O dramă universală

„Turnat cu un buget mic (600 000 de euro), filmul *Patru luni, trei săptămâni și două zile* a impresionat juriul Festivalului de la Cannes 2007 (...). Acest *Palme d'or* marchează un moment de reînnoire a cinematografului românesc, reprezentat cu cinste de regizorul Cristian Mungiu, în vârstă de doar 39 de ani, aflat la al treilea film.

(...) În filmul lui Cristian Mungiu este vorba despre două studente, prietene, dintre care una, însărcinată în patru luni, vrea să facă un avort. În 1987 însă, întreruperea de sarcină era considerată o crimă. Filmul amintește de politica natalistă dusă între 1967 și 1989 de Nicolae Ceaușescu, pentru care o țară puternică este o țară populată. Se estimează că acest experiment unic în istorie a provocat 2 milioane de nașteri nedorite (de unde orfelinatele mizere despre care au apărut dezvăluiri în presa occidentală, după revoluție).”

Marie-Claude Martin, „Femina” (Elveția) nr. 27, 8 iulie 2007

Actrița americană Jane Fonda îi înmânează lui Cristian Mungiu *Palme d'or*, cel mai prestigios premiu al Festivalului de la Cannes

EVALUARE

I. Explicați următorii termeni/noțiuni și construiți pentru fiecare câte un enunț utilizând informațiile din manual sau din alte surse: autodeterminare, securitate colectivă, război rece, teroare atomică, stat-națiune.

II. Realizați o analiză a modului în care au evoluat relațiile franco-germane în secolul al XX-lea și cum s-au rezolvat punctele nevralgice către anul 2000.

III. Formulați întrebările pe care le-ați adresa unui șef de stat despre intervenția în Irak din anul 2003, presupunând că luați un interviu în calitate de ziarist. Ce întrebări ați formula pentru un șef de stat care nu a fost de acord cu această intervenție (Germania, Franța)? Dar în cazul în care statul respectiv participă la operațiunile militare alături de SUA?

IV. Care pot fi efectele pe termen lung ale integrării nord-atlantice a statelor din estul Europei? Ce factori au determinat unele state foste comuniste să dorească această integrare?

V. Elaborați un discurs pe tema: „Securitatea în Europa, necesitate și condiție a dezvoltării”.

VI. Enumerați principiile statului de drept, comparându-le cu cele ale statului totalitar.

VII. Considerați că diminuarea rolului statului ne va oferi o viață mai bună? În răspunsul vostru aveți în vedere:

- pacea internă și respectarea legilor;
- impozitele și alte obligații ce ne revin;
- programele finanțate de stat, cum ar fi cele de educație sau de sănătate;
- posibilitatea cetățenilor de a controla și trage la răspundere statul sau, după caz, organismele transnaționale;
- reprezentativitatea (alegerea organelor reprezentative);
- puterea de mobilizare a sentimentelor naționale și necesitatea identitară.

VIII. Preferați:

- a) cetățenia română; b) cetățenia europeană; c) ambele;
- d) niciuna.

Argumentați-vă răspunsul. Considerați că fiind cetățean român sunteți, în același timp, și cetățean european?

IX. Citiți cu atenție textul de mai jos și răspundeți următoarelor cerințe:

Sediul ONU din New York

„Oriunde în lume, în vest ca și în est, este pusă problema statului. În țările occidentale, se cere statului să pregătească națiunea pentru înfruntarea sfidărilor mondializării. În noile democrații din est, popoarele se străduiesc să imagineze un stat apt să asigure tranziția de la economia administrată de tip sovietic la economia de piață” (Frédéric Teulon, *Rolul statului în economie*).

1. Motivați opinia autorului că mondializarea constituie o sfidare.
2. De ce credeți că autorul folosește expresia „se străduiesc să imagineze un stat apt”.
3. Care sunt așteptările voastre de la statul român?
4. Sunteți optimist/pesimist în legătură cu posibilitatea ca statul să răspundă așteptărilor voastre?

X. Comentați următoarea definiție:

„Dacă instituțiile sunt *hardware*-ul democrației, atunci părerea poporului despre aceste instituții reprezintă *software*-ul ei, iar *software*-ul este la fel de important ca și *hardware*-ul pentru a face sistemul să funcționeze” (Richard Rose ș.a., *Democrația și alternativele ei*).

XI. Democrația poate da naștere unui regim autoritar dacă:

- a) alegerile nu sunt libere;

Soldați din trupele NATO

- b) voturile pot fi numărate într-o manieră nu tocmai cinstită;
- c) partidele politice nu au programe clare și sunt supuse presiunii;
- d) guvernul nu răspunde în fața parlamentului;
- e) se legiferează prin ordonanțe de urgență promulgate, direct, de guvern;
- f) legile nu sunt general respectate.

Inventariați toate aceste situații și analizați dacă se produc și în România de astăzi, oferind cazuri concrete. Exprimați-vă opinia față de fiecare caz și oferiți o soluție ca ele să nu fie repetate.

XII. Notați cu A (adevărat) sau cu F (fals) enunțurile de mai jos:

- ☐ În statul totalitar, guvernul este răspunzător în fața electoratului.
- ☐ Regimul totalitar acordă individului libertate nelimitată față de stat.
- ☐ Prezența alegerilor libere este o primă condiție a unui regim democratic.

XIII. Care dintre situațiile următoare definește statul democratic?

- Statul aflat în slujba cetățeanului are grijă să fie respectate drepturile acestuia.
- Cetățenii trebuie să fie supuși statului ale cărui interese sunt mai importante.

XIV. Alcătuiți o ierarhie a atribuțiilor statului menționate mai jos în funcție de importanța pe care o acordați fiecăreia:

1. Apărarea teritoriului, asigurarea respectării legilor și ordinii.
2. Respectarea dreptului de proprietate.
3. Garantarea și respectarea drepturilor și libertății individuale.
4. Asigurarea egalității în fața legilor, în drepturi și îndatoriri.
5. Asistență socială.
6. Organizarea instituțiilor de sănătate publică.
7. Asigurarea dreptului la învățătură.
8. Reglementarea monopolurilor.
9. Politică economică națională.

XV. Care sunt drepturile omului? Dar cele civile? Ce posibilități aveți să impuneți respectarea lor în România de astăzi?

XVI. Alcătuiți un scenariu presupunând că faceți toate demersurile și obțineți respectarea dreptului la vot care v-a fost încălcat.

XVII. 1. Descoperiți trei trăsături comune ale Alianței Atlanticului de Nord și Pactului de la Varșovia.

2. Găsiți două deosebiri între cele două alianțe militare.

XVIII. Alcătuiți, pe baza conținutului lecțiilor din acest capitol, un calendar al inițiativelor și acțiunilor NATO care vizau Europa în anii 1990-2003, după modelul de mai jos:

Inițiative și acțiuni	Tipul (declarație, acord, hotărâre)	Data adoptării	Părți participante	Observații

XIX.1. Descoperiți de ce NATO a trebuit, în 1990, să aibă în vedere poziția Rusiei.

2. Explicați de ce țările foste comuniste au fost dezamăgite de includerea Federației Ruse în Parteneriatul pentru Pace.

3. Enumerați mijloacele prin care SUA și NATO asigură securitatea și pacea în Europa.

Bibliografie selectivă

- John R. Barber, *Istoria Europei moderne*, Ed. Lider, București, 1993.
- Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, K. Hitchins ș.a., *Istoria României*, Ed. Enciclopedică, București, 1999.
- Serge Berstein, Pierre Milza, *Istoria Europei*, Institutul European, Iași, 1998.
- Liviu Burlec (coord.), *Dicționar enciclopedic școlar. Istorie*, Ed. Ana, Iași, 2004.
- Ernst Cassirer, *Mitul statului*, Institutul European, Iași, 2001.
- B. Compagnon, A. Thévenin, *O cronologie a secolului XX*, Ed. All, București, 2000.
- Florin Constantiniu, *De la războiul fierbinte la războiul rece*, Corint, București, 1998.
- Valentin Constantin (coord.), *Documente de bază ale Comunității și Uniunii Europene*, Polirom, Iași, 2002.
- V. Cristian, *Istoria Asiei*, Ed. Corint, București, 2002.
- Philippe M. Defarges, *Organizațiile internaționale contemporane*, Institutul European, Iași, 1996.
- V. Fl. Dobrinescu, *Emigrația română din lumea anglo-saxonă. 1939-1945*, Institutul European, Iași, 1993.
- Georges Duby, *Histoire de la France*, Larousse, Paris, 2003.
- Catherine Durandin, *Istoria românilor*, Institutul European, Iași, 1998.
- J.-P. Fitoussi, P. Rosanvallon, *Noua epocă a inegalităților*, Institutul European, Iași, 1999.
- André Fontaine, *Istoria războiului rece*, vol. I-IV, Ed. Militară, București, 1992.
- Pascal Fontaine, *Construcția europeană de la 1945 până în zilele noastre*, Institutul European, Iași, 1996.
- Dan Grigorescu, *Arta de azi și răspântiile ei*, Ed. Meridiane, București, 1994.
- D.D. Hatchet, G.G. Springfield, *Ialta, înțelegeri pentru 50 de ani*, Excelsior-Multipress, București, 1991.
- Friedrich A. Hayek, *Constituția libertății*, Institutul European, Iași, 1998.
- Paul Hirst, *Război și putere în secolul 21*, Ed. Antet, București, 2001.
- Barbara Jelavich, *Istoria Balcanilor*, vol. II, Institutul European, Iași, 2000.
- Martin McCauley, *Rusia, America și războiul rece*, Polirom, Iași, 1999.
- Paul Magnette, *Europa, statul și democrația*, Institutul European, Iași, 2005.
- Mihai Manea, Adrian Pascu, *Atlas școlar de istorie universală*, Editura Corint, București, 2005.
- Costin Murgescu, *Japonia în economia mondială*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1985.
- John Naisbitt, *Megatendințe. Zece noi direcții care ne transformă viața*, Ed. Politică, București, 1989.
- Marc Nouschi, *Mic atlas istoric al secolului XX*, Polirom, Iași, 2002.
- Jacques Paul, *Biserica și cultura în Occident*, vol. I-II, Ed. Meridiane, București, 1996.
- Minodora Perovici, *Istorie universală. Atlas școlar ilustrat*, Editura Corint, București, 2006.
- Pierre Rosanvallon, *Noua problemă socială*, Institutul European, Iași, 1999.
- Francois de Rose, *Al treilea război mondial nu a avut loc. NATO și pacea*, Ed. Nemira, București, 1998.
- R. Rose, W. Mishler, C. Haerpfer, *Democrația și alternativele ei*, Institutul European, Iași, 2003.
- René Sédillot, *Istoria petrolului*, Editura Politică, București, 1979.
- Jean-François Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, Ed. Polirom, Iași, 1998.
- Susan Strange, *State și piețe*, Institutul European, Iași, 1997.
- Jan Tinbergen (coord.), *Restructurarea ordinii internaționale*, Ed. Politică, București, 1978.
- Arnold Toynbee, *Orașele în mișcare*, Ed. Politică, București, 1979.

Ioan Ciupercă   Elena Cozma

Istorie

Manual pentru clasa a XI-a

Pentru toate filierele

Se aplică și la clasa a XII-a - filiera tehnologică, ruta progresivă de calificare prin școala de arte și meserii + anul de completare.

CORINT
EDUCAȚIONAL

